

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

**з навчальної дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ
*обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти***

Галузь знань – **08 Право**
Спеціальність – **081 Право**
Спеціалізація – **Поліцейські**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Протокол № 7 від 29.08.2023

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 30.08.2023

Розглянуто на засіданні кафедри українознавства факультету № 2
(*протокол № 8 від 29.08.2023*)

Розробник:

1. Старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ **Сльнікова Н. І.**

Рецензенти:

1. Старша викладачка кафедри української лінгвістики, літератури та методики
навчання Харківської гуманітарно-педагогічної академії, кандидатка
філологічних наук **Гарюнова Ю. О.**

2. Завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук,
професор **Чорний І. В.**

1. РОЗПОДІЛ ЧАСУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ (ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					
	Всього	з них:				
		лекції	Семінарські	Практичні заняття	Лабораторні	Самостійна робота
Семестр № 1						
Тема № 1. Державна мова – мова професійного спілкування	4	-	-	2	-	2
Тема 2. Стилї сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні правника	4	-	-	2	-	2
Тема 2. 1. Професійна сфера правника як інтеграція офіційно-ділового, наукового та розмовного стилів. Текст як форма реалізації мовленнєво-професійної діяльності	4	-	-	2	-	2
Тема 3. Мовна, мовленнєва та комунікативна компетентності правоохоронця	4	-	-	2	-	2
Тема 4. 1. Нормативні засади мови професійного спрямування правника	4			2		2
Теми 4. 2. Орфоепічні норми. Акцентологічні норми	4			2		2
Тема 4. 3. Лексичні мовні норми	5	-	-	1	-	4
Тема 4. 4. Словотвірні мовні норми	3	-	-	1	-	2
Тема 4. 5. Морфологічні мовні норми	14	-	-	4	-	10
Тема 4. 6. Орфографічні мовні норми	6	-	-	2	-	4
Тема 4. 7. Пунктуаційні мовні норми	3	-	-	1	-	2
Тема 4. 8. Синтаксичні мовні норми	5	-	-	1	-	4
Тема 4. 9. Стилїстичні мовні норми	6	-	-	2		4
Тема 5. 1. Культура усного фахового спілкування. Основні поняття й ознаки культури мови	4	-	-	2	-	2
Тема 5. 2. Процес спілкування та його складові	6	-	-	2	-	4
Тема 6. Професійне спілкування правників: складові, види, функції, основні типи й етапи	6	-	-	2	-	4

Тема 7. Публічний виступ. Етапи підготовки та композиційні складові промови	8	-	-	2	-	6
Тема 8. 1. Мовленнєвий етикет правника у професійній діяльності	4	-	-	2	-	2
Тема 8. 2. Культура мови в інтернет-комунікації	6	-	-	2	-	4
Тема 9. 1. Українська термінологія у професійному спілкуванні правоохоронця	4	-	-	2	-	2
Тема 9. 2. Структурна та лексико-семантична характеристика термінів правничого спрямування	4	-	-	2	-	2
Тема 10. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні	12	-	-	4	-	8
Усього за весь термін навчання:	120	-	-	44	-	76

3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА № 1.

ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ Практичне заняття № 1

Навчальна мета заняття: сформувати наукові уявлення про походження, етапи розвитку та сучасний стан української мови. Розрізнити поняття мови *національна, державна, офіційна*. Вивчити статус державної мови в Україні. Проаналізувати мовне законодавство та мовну політику в Україні. Схарактеризувати засоби забезпечення статусу престижності української мови. Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Предмет курсу «Українська мова професійного спрямування», його основні завдання.
2. Мова як генетичний код нації, засіб пізнання, мислення, спілкування.
3. Мова національна, державна, офіційна: розрізнення понять.
4. Державна мова в Україні, її функції.
5. Засоби забезпечення статусу престижності української мови.
6. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.
7. Літературна мова – показник розвиненості нації. Ознаки літературної мови, основні етапи її становлення та розвитку. Усна й писемна форми вияву мови у правовій сфері: порівняльна характеристика. Функції мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куць Ю. О., Сергеева О. Ю. Сучасна державна мовна політика України: європейський вимір. Теорія та практика державного управління. 2019. № 3 (66). С. 16–23.
2. Макарець Ю. С. Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ : ЛАТ&К, 2019. 209 с.
3. Нелюба А. М. Термінологія мовного законодавства: між минулим і майбутнім. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64 (1). С. 310–319.
4. Токарська А. С., Кочан І. М. Українська мова фахового спрямування для юристів. Львів : Світ, 2008. 413 с.
5. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.
6. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
7. Фаріон І. Д. Ліберально-гібридна модель мовного питання в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Записки з українського мовознавства. 2019. Т. 2, вип. 26. С. 109–119.
8. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен. Урок укр. 2003. № 5/6. С. 51–53.
9. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. Право і безпека. Т. 88. № 1. ХНУВС, 2023. С. 88–98.
10. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2023. 536 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, варто врахувати те, що мова – це скарбниця духовних надбань нації, досліду співжиття, праці і творчості багатьох поколінь. Відповідно до Закону України «Про освіту» вивчення української мови у вищій школі має сприяти всебічному розвитку здобувача вищої освіти, підвищенню рівня його загальної і професійної культури.

Потрібно встановити, чому важливого значення мовні вміння та навички набувають саме у галузі правознавства. Пояснити, чим відрізняється предмет української мови професійного спрямування від шкільного курсу української мови. «Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація» (Юліян Дзерович).

Чи поділяєте ви думку В. Даля «Хто якою мовою думає, той до того народу належить»? Чи вважаєте ви мову дзеркалом національної ментальності? Узагальнюючи точки зору науковців, дайте визначення поняттю мови як

суспільного феномену, а також мови як знакової системи. Кожна мова є носієм свого досвіду, який треба пізнавати, вивчаючи більше мов.

Слід також окреслити предмет вивчення навчальної дисципліни, мету викладання, основні завдання.

При відповіді на *друге запитання* необхідно зазначити, що мова – ***це система звукових, письмових знаків або символів, що служать засобом людського спілкування, розумової діяльності, способом вираження самосвідомості.***

Українська мова є корінням України та базовою ознакою її ідентичності протягом багатьох століть. Українська мова зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником возз'єднання українських земель.

Українська мова – не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного та культурного спадку українського народу. Протягом віків у різноманітних формах буття української мови (літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, твори тощо) зберігаються історична пам'ять.

Українська мова – невід'ємний державницький атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність від Давньокіївської доби. Як мова найстаршого титульного етносу.

Принципове значення для майбутнього української мови і української держави має національна мовна свідомість і мовна гідність. У їхньому формуванні чільну роль має відігравати українська інтелектуальна еліта, насамперед вище керівництво держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови, української нації і держави.

На думку О. Потебні, «мова – містичне ядро нації, тобто щось об'єктивно дане, що живе у підсвідомих глибинах етнографічної маси, те, що може видобутися на поверхню свідомості й стати керманічем усіх національних змагань у всіх ділянках життя» [19, с. 3]. В іншому разі змагання, що минатимуть мову, приречені, бо збудовані на піску. І саме тоді без усвідомлення національного ідеалу, сконцентрованим виявом якого є мова, «розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина» [20]. Тому так безглуздо зараз абсолютизувати економічно-соціальний чинник коштом мовно-духовного. О. Забужко зауважує, що нашим державцям не вадило б «спочатку опанувати синтаксис, цю елементарну «гігієну» думання, перш ніж братися реформувати економіку» [21]. За очевидної сукупності разючих проблем безперечним є те, що без збереження своєї самобутньої культури нація втрачає своє обличчя (свою ідентичність) і приречена зникнути [22]. Мова ж для цієї культури, за метафоричним висловом С. Лема, – це те саме, що центральна нервова система для людини, а відтак саме за станом мови можна встановити стан культури.

Мова реагує на всі соціальні, національні деформації.

Нація, котра втрачає свою рідну мову і приймає чужу, не має духовної самостійності, а завжди йде «на помочах», через що не проявляє ініціативи – цієї необхідної умови духовного і матеріального поступу взагалі. Така нація не має

душевної бадьорості, натомість вона апатична й млява. Вона не спроможна утвердити свого права на життя поміж інших націй і через те ходом самого життя засуджена на смерть [25].

Українська мова в її літературній формі набула високого рівня розвитку. Нею створено багату оригінальну літературу, перекладено найвидатніші твори світового письменства. Вона має досконало опрацьовану граматику, сформовану науково-технічну термінологію, розвинену стилістичну систему, здатну забезпечити спілкування та порозуміння в усіх сферах суспільного життя.

Даючи відповідь на *третє запитання*, курсант повинен зазначити, що мова – найважливіший, універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: галузі виробництва, побуту, обслуговування, культури, освіти, науки.

Українська мова – єдина національна мова українського народу. Нею послуговуються також українці, які проживають за межами України: у Росії, Білорусі, Казахстані, Польщі, Словаччині, Румунії, Канаді, США, Австралії та інших країнах. Українська мова входить до найпоширеніших мов світу.

Національна мова охоплює літературну мову, територіальні діалекти, професійні й соціальні жаргони, суто розмовну лексику, а літературна мова є вищою формою національної мови. Національну мову творить народ, тоді як літературна мова – викристалізовується під пером митців слова.

На земній кулі налічується понад 3000 мов. Але не всі вони – мови національні. Чимало серед них племенних.

Українською мовою розмовляє понад 40 млн. людей, і звучить вона майже однаково по всій Україні, а також за її межами, де є українці. За кількістю тих, хто користується нею, вона стоїть приблизно на 15-20 місці в світі.

Державна мова – центральне, визначальне поняття законопроектів. Проте, як не дивно, в українській юридичній літературі йому немає прийнятної дефініції. Зрештою, наявність називального слова чи словосполучення і водночас брак його дефініції є виявом лакуності як одного із серйозних недоліків української правничої термінології.

Під час відповіді на *четверте питання* слід звернути увагу на те, що **державна мова – це «закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов’язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв’язку та інформатики».**

Державна мова – правовий статус мови, яку визнано невіддільним і обов’язковим атрибутом держави з визначеними законом функціями (як правило, такий статус має мова титульної нації).

Важливо! Державною мовою в Україні є українська мова, а саме її літературний стандарт.

Для позначення основної мови в більшості країн застосовують термін «державна мова» або «офіційна мова». Причому прослідковується така закономірність: на сході – це переважно державна мова (Україна, Грузія, Латвія,

Киргизстан, Молдова, Таджикистан та ін.), на заході – офіційна (Болгарія, Ірландія, Кіпр, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина, Хорватія, Іспанія, Португалія та ін.), у деяких країнах на законодавчому рівні закріплена і державна, і офіційна мови (наприклад, у Казахстані).

Нині в науковій правовій сфері побутують різні думки щодо розрізнення чи ототожнення понять «державна мова» і «офіційна мова». Так, одні вчені вважають, що ці поняття є синонімічними, інші ж переконують, що вони позначають різні поняття. Як відомо, в юридичній термінології має бути дотримана вимога поняттєво-термінологічної єдності: одному поняттю має відповідати один термін і навпаки. Якщо ж ми використовуємо два різних терміни, то вони мають відповідати двом поняттям, а це не завжди так у нашому випадку.

У правовій літературі термін «офіційна мова» використовують непослідовно. Як свідчить згадане вище енциклопедичне визначення, державну мову трактують через прикметник офіційна. У ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» їх подано як замітники: Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова [1, ст. 1 ч. 1]; Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації [2, ст. 1 ч. 1].

Під час відповіді на *п'яте питання* слід звернути увагу на те, що престиж мови залежить не від неї самої, а від її носіїв. Українська мова в нашій державі стала модною та сучасною. Говорити українською модно, а українські бренди набувають все більшої популярності у світі. Громадяни нашої держави, як і всякої іншої, мають мовні обов'язки, що полягають у захисті та збереженні рідної мови. Захист рідної мови – найприродніший і найпростіший, найлегший і найнеобхідніший спосіб національного відродження і самоутвердження. Володіння рідною мовою – не заслуга, а обов'язок справжніх патріотів.

Даючи відповідь на *шосте питання*, слід наголосити на тому, що мовна політика як одна зі складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії. Функціонування української літературної мови залежить від стану мовної політики в державі, освіті, культурних традицій народу. *Мовна політика* – це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі. Мовна політика є частиною національної політики, органічною складовою певного політичного курсу держави. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права розробила концепцію державної мовної політики.

Мовна ситуація – «Ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення». Пріоритет мовної політики в Україні – утвердження і розвиток української мови – головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України і становить абсолютну більшість її населення.

Основним документом є чинна *Конституція України*, де в ст. 10 проголошується: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом».

Таким чином, складність сучасної мовної ситуації в Україні є логічним наслідком довготривалої боротьби, яка велась з українською ідентичністю, державністю, мовою спершу Російською імперією, згодом Радянським Союзом. Невпинний процес витіснення української мови з більшості сфер її існування, знищення української еліти, асиміляція населення так і не змогли завадити їй отримати державне визнання. Тому основним засобом впливу на мовну ситуацію в країні повинна стати раціональна мовна політика, суть якої полягала б не у примусовому нав'язуванні державної мови, а наданням їй нової привабливості.

Верховна Рада України 3 липня 2012 р. ухвалила *Закон «Про засади державної мовної політики»*, який набув чинності 10 серпня 2012 року. Цей закон звужував обов'язкову сферу використання державної мови та робив її знання в певних регіонах просто не потрібною.

23 лютого 2014 року Верховна Рада України скасувала цей закон, прийнявши поданий ще 28 грудня 2012 року В'ячеславом Кириленком проект Закону «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики».

28 лютого 2018 року Конституційний суд визнав неконституційним закон «Про засади державної мовної політики» – «закон Ківалова-Колесніченка». Причина – порушення процедури ухвалення документа.

Ухвалений **25 квітня 2019 року** Закон про **«Про забезпечення функціонування української мови як державної»** закрив більшість «білих плям» щодо статусу української мови, але при цьому не обмежив права національних меншин.

Новий закон відчутно зміцнює статус української мови та багато в чому змінює стан справ у державі.

При відповіді на *сьоме запитання* потрібно зауважити, що українська мова належить до східнослов'янської групи індоєвропейської сім'ї мов. Слов'янськими мовами розмовляють понад 300 млн. людей. Безпосередній предок сучасних слов'янських мов – спільнослов'янська (праслов'янська) мова у період розселення слов'ян (І тис. н. ери) почала розпадатися на окремі діалекти, з яких пізніше сформувалися окремі слов'янські мови (13 літературних мов), що належать до трьох підгруп:

- ☐ східнослов'янська група;
- ☐ західнослов'янська група;
- ☐ південнослов'янська група.

Українська національна мова існує у вищій (сучасна українська літературна мова) і нижчій (територіальні діалекти) формах.

Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадянські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту і побут людей.

Саме літературна мова, маючи історичні й сьогочасні стандарти-норми, дякуючи наявності в ній сформованих стилів, може обслуговувати всі сфери державного буття – тобто бути всезагальним, всефункційним атрибутом і водночас інструментом держави, з одного боку; а з іншого – своєрідним правовим «вирівнювачем чи урівнювачем» громадян держави.

Ознаки літературної мови:

- унормованість, тобто наявність чітко сформованих мовних норм;
- уніфікованість (стандартність), тобто цілісність і єдність;
- наддіалектність, тобто необмежене функціонування на всій території України, на відміну від діалектів;
- поліфункціональність, тобто можливість охопити всі сфери комунікативної практики суспільства;
- розвиненість системи стилів.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного діалекту, увібравши в себе окремі риси північних і південно-західних діалектів.

Засновником нової української літературної мови став І. П. Котляревський, який увів до літератури багату, колоритну, мелодійну, співучу народну мову. Значення Котляревського як зачинателя української літератури винятково важливе: своїм поетичним словом, утвердженням засад демократичної естетики він відкривав, новий напрям у розвитку національної культури, спрямований на дедалі глибше проникнення в життя народу, на осмислення його історичної долі.

Основоположником сучасної української літературної мови вважають Т. Г. Шевченка, який з великою майстерністю розкрив красу і силу українського слова. Заслуга Т. Г. Шевченка полягає в тому, що він відібрав з народної мовної скарбниці багаті лексико-фразеологічні шари, відточив орфоепічні і граматичні норми, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов.

Літературна мова має дві форми реалізації: усну і писемну.

Функції мови

З-поміж багатьох функцій мови в житті людини й суспільства основними називають такі:

1. Номінативна функція (називання). Ця функція дає можливість розглядати кожен мову як окрему своєрідну картину світу, що відображає національне світобачення і світовідчуття.

2. Інтеграційна (соборницька). Як свідчать історичні та сучасні соціолінгвальні процеси, мова виконувала й виконує, крім онтологічної, – інтеграційну (соборницьку) функцію. Основні документи ВКЛ, зокрема Литовські Статути, а також документи гетьманських канцелярій Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка містять базові положення про

мову як інтеграційний чинник, що визначає внутрішню згуртованість нації та її зовнішню окремість і відмінність. І навіть більше, у бездержавний період саме українська мова заступала собою відсутність української держави як основної форма буття етнонації. Соборність і мова в історичній тяглості такі ж взаємозалежні, як мовна свідомість і чин, нація і держава.

3. Комунікативна функція (спілкування). Суть її полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства.

4. Ідентифікаційна функція (ототожнення, уподібнення). За допомогою мови, особливостей мовлення можна встановити, вирізнити, ідентифікувати одну особистість серед інших, тому що кожен із нас має свій «портрет», свій мовний «паспорт», у якому відображено всі параметри нашого Я – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

5. Експресивна функція (вираження). Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

6. Гносеологічна функція (пізнання). За допомогою мови людина пізнає світ.

7. Мислетвірна функція (формування думки). Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм. Тому мислити – означає оперувати мовним матеріалом, словами.

8. Естетична функція виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

9. Культуроносна функція. Мова – основа культури кожної нації, найбільший її скарб. Культура народу може розвиватися тільки мовою цього народу.

10. Волюнтативна функція – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

Перевірка самотійної роботи.

ТЕМИ ДЛЯ ДИСКУСІЙНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Мовна політика України: погляди зсередини
2. Українська мова – мова успішних людей
3. 16 липня 2022 – новий контрнаступ української мови
4. Як «прокачати» свою українську?
5. Українська мова: погляд крізь віки

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Українська мова – генетичний код нації.
2. Мовна особистість Івана Котляревського: від римача-початківця до зачинателя нової української літературної мови.
3. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови.

4. Роль Івана Франка у формуванні єдиної української літературної мови.
5. Погляди вчених щодо походження української мови
6. Молодіжний сленг: структура та його функції

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА № 2. СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ПРАВНИКА

Навчальна мета заняття: сформувати наукові уявлення про стилістичну диференціацію сучасної української літературної мови, про особливості та відмінності основних стилів професійного мовлення.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття функціонального стилю.
2. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування. Основні ознаки функціональних стилів.
3. Приклади різностильових текстів. Причини стилістичних помилок.

Література:

Базова

1. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

2. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

3. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

4. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

Додаткова

1. Бирик С. П. Динаміка поняттєвого змісту терміна епістолярний стиль. Термінологічний вісник. Вип. 6. 2021. С. 128–137.

2. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

3. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2023. 536 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше питання*, потрібно зазначити, що стиль (від лат. *stilus*) означає «загострена паличка для писання». У мовознавстві поняттям «стиль» називають різновид літературної мови з властивими йому мовними засобами, що допомагають мовцям висловити й сприйняти певну інформацію. Мовні стилі мають відмінності, які зумовлені тим, що говориться, для чого говориться і в якій ситуації йде мова.

Функціональні стилі не є відокремленими різновидами мови. Вони широко взаємодіють і впливають один на одного. Мовні засоби, характерні для окремого стилю, можуть вживатися й в інших стилях. Переважна більшість мовних засобів є спільною для всіх стилів мови.

В українській мові виділяють сім стилів: *офіційно-діловий* (функція повідомлення), *науковий* (функція повідомлення), *публіцистичний і художній* (функція впливу), *розмовний* (функція спілкування), *епістолярний* (функція передання інформації), *конфесійний* (функція впливу).

Характеризуючи функціональне розшарування мови, важливо врахувати лінгвістичні основи кожного стилю й ті позамовні явища, які визначають умови комунікації та вибір мовних засобів.

Дискусія-обговорення питання «Чи варто виокремлювати епістолярний стиль як окремий функціональний стиль української мови?».

Під час відповіді на *друге питання* здобувач вищої освіти повинен орієнтуватися у визначеннях таких стилів: художній, науковий, офіційно-діловий, епістолярний, конфесійний, розмовний, публіцистичний. А також вміти розмежовувати їхні підстили, називати мовностильові ознаки кожного стилю.

Готуючись до *третього питання*, потрібно орієнтуватись у різних стилях мовлення. Серед причин стилістичних помилок можна виокремити: так званий тиск мовної системи – її можливостей, а мовна норма – конкретно-історична реалізація системи. Оскільки відмінність між системою й нормою існує об'єктивно і факт їх нерівномірного засвоєння під час оволодіння мовою не підлягає сумніву, системні помилки певною мірою неминучі та є ознакою мовлення конкретного студента, навіть такого, у якого розвинене мовне чуття. Друга причина помилок – складність механізму становлення мовлення. Перед тим, хто говорить (пише), стоїть завдання втілити певний смисл у текст (усний чи письмовий). У свідомості творця мовлення відбувається декілька складних процесів: відбір синтаксичної моделі з числа збережених у довготривалій

пам'яті, добір лексики для заповнення синтаксичної моделі, добір необхідних форм слів, розташування їх у певному порядку. Усі ці процеси відбуваються одночасно та взаємно координуються. Третя причина – це недостатньо високий рівень загальної мовленнєвої культури дорослих людей: батьків, родичів тощо. Усі недоречності та помилки, що зустрічаються в мовленні дорослої людини, як у дзеркалі, відображаються в мовленні дитини.

Виконання практичних завдань.

ЗРАЗКИ ВПРАВ ДО ТЕМИ

Завдання 1. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого стилю мови він належить, підстиль (якщо є), жанр, вкажіть мовні особливості.

Варіант 1.

- Доброго дня!
- Доброго дня!
- Нам, будь ласка, два квитки до Львова на завтра.
- На 16:30 чи на 19:10?
- На 19:10
- Добре, давайте паспорти.
- Візьміть!
- Уважно перевірте дату і час відправлення.
- Все правильно. Дякуємо! До побачення!
- Будь ласка! До побачення!

Варіант 2.

В церкві не було нікого: ні біля престолу, ні перед царськими воротами в храмі вірних, ні в темному притворі. Листки шувару хрумтіли сиро під ногами, й пахло млісною вогкістю боліт під теплим ранком. Реєнтий Падаличка стріпнув гіллячки зі свого крилоса, обточив краще май при образі святої Варвари. Дияконськими дверми пройшов іконостас і вернувся знову до престолу здовж стіни, й тоді в сутінках, за віктарем, наткнувся лицем на босі ноги, що гойднулися в'яло в повітрі. Відступив під стіну, протягнув перед собою руки й налапав знову ноги. Були студені, ціпкі, й це був отець Зданович... (Степан Тудор).

Варіант 3.

15 листопада 1839. Петербург.

Микито, рідний брате!

Минуло вже більш як півтора року, а я до тебе не написав ні півсловечка. Вибачай, голубе сизий, так трапилось. Скажу щиру правду...; я так собі думав – що ж, що я напишу письмо, хіба їм буде легше? Твого лиха не возьму на себе, а свого тобі не оддам.. Так що ж з тих писем? Папір збавлять та й годі. Воно, бач, і так і не так, а все-таки лучше, коли получиш, прочитаєш хоч одне слово рідне. Серце ніби засміється, коли знаєш, що там діється. Так отаке – то, мій голубе, нудно мені стало, що я не знаю, що у вас робиться. Та й ти таки не без того, щоб не згадав свого брата Тараса, школяра, – бо вже дуже давно, як ми з тобою

бачились, та що ж робити ма(є)ш, коли Бог не хоче, потерпим ще трохи, а там, коли живі та здорові будемо, – то, може, і побачимось...

Добраніч.

Твій рідний брат.

Тарас Шевченко.

Варіант 4.

ХАРАКТЕРИСТИКА

Тимошенко Анатолія Геннадійовича,
студента економічного факультету
Харківського національного
аграрного університету,
1982 року народження

Тимошенко А. Г. навчається на IV курсі економічного факультету Харківського національного аграрного університету, спеціальність "Облік й аудит". До навчання ставиться сумлінно, постійно підвищує свій професійний рівень. За час навчання Тимошенко Анатолій Геннадійович зарекомендував себе добрим організатором, виконує обов'язки старости групи. З першого курсу займається науковим дослідженням, з темою якого неодноразово виступав на студентських науково-практичних конференціях. Тимошенко А. Г. також брав участь у міжвузівській студентській науково-теоретичній конференції (Національний технічний університет "КПІ", 20 травня 2018 р.). Вимогливий до себе, користується повагою серед товаришів і викладачів факультету.

Характеристика видана для подання до військкомату.

16.02.2019

Декан економічного факультету

підпис

І. В. Давиденко

Варіант 5.

Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Національна поліція України

1. Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

2. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

Стаття 2. Завдання поліції

1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Стаття 3. Правова основа діяльності поліції

1. У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

Варіант 6.

Мабуть, ще людство дуже молоде.
 Бо скільки б ми не загинали пальці, –
 XX вік! – а й досі де-не-де
 трапляються іще неандертальці.

Подивись: і що воно таке?
 Не допоможе й двоопукла лінза.
 Здається ж, люди, все у них людське,
 але душа ще з дерева не злізла.
 (Ліна Костенко)

ТЕМИ ДЛЯ ДИСКУСІЙНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Стилї сучасної української літературної мови: 5 чи 7?
2. Художній стиль – найпотужніший стиль української мови
3. Чи варто виділяти епістолярний стиль як окремий?
4. Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови
5. Особливості науково-технічного підстилю

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Мовні та жанрові особливості наукового стилю
2. Полемічність і публіцистичність художньої творчості українських письменників
3. Образність як головна ознака художнього стилю
4. Формування термінологічної основи публіцистичного стилю в українській лінгвостилістиці
5. Офіційно-діловий стиль: особливості вивчення на заняттях української мови професійного спрямування
6. Урочистість і піднесеність як стилістичні домінанти конфесійного стилю

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 2. 1. ПРОФЕСІЙНА СФЕРА ПРАВНИКА ЯК ІНТЕГРАЦІЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО, НАУКОВОГО ТА РОЗМОВНОГО СТИЛІВ. ТЕКСТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальна мета заняття: сформувати наукові уявлення про стилістичну диференціацію сучасної української літературної мови, про особливості та відмінності основних стилів професійного мовлення.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів. Поняття «професійної» мови. Спільні метатекстові одиниці для зазначених стилів.
2. Комунікативна досконалість мовлення правника. Комунікативна компетентність як основа професійної підготовки правника.
3. Текст як форма реалізації мовної професійної діяльності. Основні ознаки тексту. Види зв'язку елементів і компонентів тексту.

Література:

Базова

1. Єльнікова Н. І. Формування мовної компетенції у майбутніх правоохоронців при викладанні навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування». Мовна підготовка поліцейських: традиції, перспективи та зарубіжний досвід: Матеріали Міжнародного круглого столу з нагоди 100-річчя Одеського державного університету внутрішніх справ (04 серпня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 35–39.

2. Перцева В. А., Шкуропатська Д. В. Мовна компетенція майбутнього юриста. Україна на шляху державотворення: історія та сучасність: Всеукраїнська НПК, 26 травня 2016 р. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 263–264.

3. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: навчальний посібник. Сімферополь : Доля, 2002. 104 с.

4. Токарська А. С., Балинська О. М. Проблеми формування та реалізації комунікативної компетентності правника / правоохоронця. Право і суспільство. 2020. № 4. С. 29–34.

5. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.
6. Царьова І. В., Грицай І. О. Культура професійного мовлення юриста : навчальний посібник. К.: «Хай"Тек Прес», 2017. 140 с.
7. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

Додаткова

1. Корніяка О. М. Розвиток комунікативної компетентності фахівця : традиції та інновації. Психолінгвістика. 2012. Вип. 10. С. 56–64.
2. Косаревська О. В., Боксгорн А. В. Роль комунікативної компетентності в професійній діяльності працівника національної поліції України. Матеріали Науково-практичної конференції до Міжнародного дня англійської мови в ООН «Актуальні питання розвитку комунікації в професійній діяльності правоохоронних органів: виклики ХХІ століття» 11 травня 2022 року. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 18–22.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше питання*, потрібно зауважити, що поняття «професійна мова» охоплює три функціональні різновиди літературної мови – офіційно-діловий, науковий, розмовний. Перші два стилі не допускають (або майже не допускають) уживання художніх засобів мовлення, звуконаслідування слів, вигуків, питальних та окличних речень та ін. Науковий і офіційно-діловий стилі розраховані на раціональне, а не емоційне сприйняття. В обох стилях за можливості уникають викладу від першої особи однини (крім документів щодо особового складу) (*я дослідив, я повідомляю*) і замінюють її першою особою множини (*ми дослідили, ми повідомляємо*) або безособовими конструкціями (*було виокремлено, дослідження було проведено*).

Для цих стилів характерні спільні метатекстові одиниці, за допомоги яких можна: 1) наголосити на чомусь важливому, привернути увагу читачів до важливих фактів: *слід (варто) зауважити, особливо важливо виокремити, розглянемо (наведемо) тепер приклад, особливу увагу треба зосереджувати, перейдемо до питання, зауважимо насамперед, тільки, аж ніяк не*; 2) пояснити, уточнити, виділити щось: *наприклад, для прикладу, як-от, приміром, зокрема, а саме, тобто, як ось, це значить, передусім (передовсім), так, тільки, лише, навіть*; 3) поєднати частини інформації: */ (й), також, тобто, іншими словами, інше кажучи, або інакше, крім того, разом з тим, між іншим, мало того, заразом, згідно з цим, відповідно до цього, як зазначалося раніше, як про це йшлося*; 4) указати на порядок думок і їх зв'язок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге, з одного боку, з другого боку, ще раз, почнемо з того, що..., перейдемо до*; 5) висловити впевненість або невпевненість (оцінку

повідомлюваного): *безсумнівно, безперечно, без усякого сумніву, беззаперечно, поза всяким сумнівом, напевно (напевне), звичайно, природно, обоє 'язково, необмінно, безпомилково, розуміється, не потребує доведення..., можливо, ймовірно, samozрозуміло*; 6) *узагальнити, зробити висновок: у результаті можна дійти висновку, що...; узагальнюючи, є підстави стверджувати; із сказаного випливає; з огляду на важливість (авторитетність); отже, таким чином, зрештою, врешті, після всього, сутність викладеного дає підстави потвердити про...; на основі цього ми переконалися в тому...; 7) зіставити або протиставити інформацію, вказати на причину (умову) і наслідки: а, але, проте, однак, не тільки (не лише), а й...; всупереч положенню (твердженню); як з 'ясувалося, попри те, внаслідок цього, а отже, незважаючи на те, як з 'ясувалося; 8) зробити критичний аналіз відомого або бажаного: з цієї теми уже є...; автор аналізує (розглядає, характеризує, порівнює, доводить, обґрунтовує, підкреслює, виокремлює, зупиняється на..., формує, наголошує на важливості, пояснює це тим, що...; звичайно, особливо слід (варто) відзначити, загальноприйнято, одним з найвизначніших досягнень є; у дослідженні викладений погляд на..., викладені дискусійні (суперечливі, невідомі, загальновідомі, істинні) відомості, зроблено спробу довести, наведені переконливі докази, враховані попередні висновки, взяті то уваги, схвальним є те, що, варто спробувати, необґрунтоване твердити, можна погодитися.*

Отже, професійна сфера репрезентує офіційно-діловий і науковий стилі у єдності спільних мовних засобів досягнення комунікативної мети, адже кожна людина, незалежно від фаху, віку, статі, соціального становища, стикається з проблемою укладання заяви, службової довідки, листа, виступу. Для забезпечення комунікативної досконалості мовлення (точності та логічності викладу і їхнього обов'язкового складника – мовної унормованості) кожен фахівець має доцільно послуговуватися мовними засобами різних рівнів.

Основою професійної підготовки є комунікативна компетенція, тобто уміння та навички говорити, запитувати, відповідати, аргументувати, переконувати, висловлювати точно і ясно думку, правильно поводити себе в конкретній ситуації. І тут на допомогу прийде розмовний стиль, зокрема його різновид – розмовно-професійний. Під час занять курсанти відтворюватимуть фрагменти професійної діяльності, вирішуватимуть ситуативні задачі, у яких можна запропонувати будь-яке мовне явище чи комунікативну проблему. Із цією метою варто проводити тренінги, які орієнтуватимуть здобувачів освіти на створення діалогів чи вміння вступати в дискусію, уважне слухання опонента чи втручання в розмову, висловлення власного погляду чи узагальнення думок тощо.

У другому питанні потрібно сказати про те, що професійна комунікативна компетентність правника – це здатність розв'язувати комунікативні завдання в умовах професійного спілкування, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, продукувати довершений і нормативний навчальний текст. Достатній рівень професійної комунікативної компетентності передбачає наявність у

майбутнього правоохоронця двох основних груп умінь, а саме: загальнокомунікативних (забезпечують перебіг комунікації в ситуаціях повсякденної міжособистісної інтеракції) і професійно-комунікативних (професійно значущі комунікативні вміння, що забезпечують комунікацію в умовах дидактичної інтеракції між адресантом і адресатом як суб'єктом навчальної взаємодії).

Система роботи над розвитком професійної комунікативної компетентності майбутніх поліцейських спирається на лінгвістичні засади спілкування. Дидактична комунікація може бути успішною за умови наявності у курсантів знань про особливості структури комунікативного акту (код комунікації, учасники комунікативного акту, соціальна та професійна належність адресанта й адресата) і характеристики комунікативної ситуації, а також сформованості практичних умінь і навичок адекватно оцінювати конкретну комунікативну ситуацію. Інформаційною одиницею комунікації, за допомогою якої відбувається реалізація дискурсу, є фрейм. Оволодіння потенціалом дидактичного дискурсу в межах навчання курсантів у юридичних вищих навчальних закладах, зокрема юридичними кліше та фреймами, можливе лише за умови моделювання під час вивчення професійно зорієнтованих спецкурсів ситуацій професійного спілкування. Засвоєння здобувачами навчального матеріалу, тобто здобуття професійно-комунікативних умінь створювати новий текст, в основі яких коди повідомлення, залежить від ступеня розуміння процесу передачі інформації.

Під час відповіді на *третє запитання* варто розкрити такі моменти: безпосереднім проявом думки, формою її існування, репрезентантом мисленнєво-мовленнєвої діяльності є текст. Дефініції терміна текст, яка б відображала усю його багатоаспектність і водночас була вичерпною, ще не існує, оскільки дослідники найчастіше у своїх визначеннях актуалізують якусь одну ознаку тексту, важливу у контексті їхнього дослідження.

Текст (від лат. *textum* – тканина, сплетіння, поєднання) – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність. Отже, текст виступає обов'язковим складником комунікативного процесу, допомагає фіксувати, зберігати і передавати інформацію в просторі й часі.

Лінійно розташована сукупність речень є одиницею тексту. Найменша одиниця тексту – надфразна єдність, абзац, що є одиницями різних принципів членування тексту, хоча абзац структурно й композиційно може виокремлювати надфразну єдність. Надфразна єдність – це сукупність семантично й граматично поєднаних висловлень, що характеризуються єдністю теми й особливим синтаксичним зв'язком компонентів. У діалозі надфразна єдність складається з питань й відповідей; репліки й реакції. Синоніми надфразної єдності – складне синтаксичне ціле, прозаїчна строфа, гіперсинтаксема тощо.

Одиницями тексту є також розділи, підрозділи, глави (у більшому вимірі). Абзац – це структурно-змістова одиниця членування тексту, що

характеризується єдністю теми і графічного позначення, відступом праворуч у початковому рядку, якими починаються виклад нової думки. Структурно текст може відповідати реченню, слову, сполучі, якщо ці одиниці мають цілісну інформацію, яка відповідає певній комунікативній ситуації.

За способом репрезентації тексти переділяються на письмові, усні та друковані. Залежно від ситуації спілкування значна частина текстів може матеріалізуватися як у писемній, друкованій формі (накази, протоколи, акти, телеграми тощо), так і усній (судові промови, бесіди тощо). Кожний текст маніфестує той чи інший мовленнєвий жанр, віднесений до певного стилю, і виконує різні функції.

Основним елементом тексту є дане (тема, предмет висловлювання) і нове (основний зміст висловлювання).

Основними ознаками тексту є:

✓ зв'язність – визначальна категорія тексту, основним показником якої є розвиток теми і формальні засоби (семантично близькі слова і фрази, граматичні й стилістичні одиниці тощо). За допомоги мовних і позамовних чинників вона забезпечує обмін інформацією. Показниками зв'язності є: лексичні (синоніми, антоніми, пароніми, повтори), морфологічні (сполучники, сполучні слова, вказівні займенники, деякі прислівники, тощо), синтаксичні (порядок слів, порядок розташування частин), стилістичні (еліпс, градація, питальні речення тощо) одиниці; інтонація, наголос, паузи; ситуації спілкування;

✓ цілісність, яка забезпечується змістовою (єдність теми, змісту), комунікативною (мета спілкування), структурною і формально-граматичною (єдність мовленнєвих жанрів) цілісностями³³;

✓ членованість. Будь-який текст можна комунікативно членувати на частини з метою полегшення сприйняття інформації адресатом;

✓ інформативність уособлює інформативний масив тексту, що міститься не лише в його вербальній організації, а впливає з її взаємодії з авторською і читачкою свідомістю. Отже, інформативність тексту виявляється лише у процесі тлумачення мовного масиву через свідомість адресата, а масив інформації формує автор тексту. Кожен текст і створюється заради передачі інформації;

✓ завершеність – ознака текстів, що передбачає їхню формальну і змістову закритість.

Елементи і компоненти тексту поєднуються такими видами зв'язку:

✓ контактний – пов'язані елементи знаходяться поряд;

✓ дискантний – здійснюється на відстані: об'єкт, що згадувався в першому абзаці, знову стає предметом уваги в наступних абзацах, через певну кількість речень іншого змісту;

✓ ланцюговий або послідовний – певний елемент попереднього речення стає вихідним пунктом для наступного і вимагає подальшого розгортання думки;

✓ паралельний – речення граматично рівноправні. Характерна ознака цього зв'язку – єдність видо-часових форм присудків;

✓ перспективний – указує, про що мовитиметься далі;

✓ ретроспективний – певний фрагмент тексту вимагає від адресата пригадування змісту попередніх частин.

Крім змісту, частини тексту пов'язуються за допомоги лексичних (повтори слів, синоніми, спільнокореневі слова, займенники, прислівники) і граматичних (сполучники, вставні слова, неповні й риторичні речення) засобів.

Виокремлюють два основні види тексту – монологічний і діалогічний.

Практичні завдання

Вправа 1. Серед наведених словосполучень виокремте стилістично неправильні, відредагуйте їх, правильні варіанти запишіть.

Пропуск в інститут, вимкнути світло, кризисна ситуація, в силу обставин, немає потреби, вжити всіх зусиль, перегорнути сторінку, запланувати міроприємства, звернутися з проханням, думки співпадають, податкові пільги, говорити на українській мові, всі без виключення, широким планом, дійсне лице, наступна зупинка, влюбий час.

Вправа 2. Прочитайте, запишіть спочатку семантично й стилістично правильні словосполучення. Усно зредагуйте неправильні.

Виборча компанія, весела компанія, відкрити вікно, щире відношення, синтаксичні відношення, музикальна пам'ять, музикальна школа, білет на лі-так, екзаменаційний білет, відчутти почуття, службова особа, особова охорона, особисте щастя, здатний до вивчення мов, здатний на подвиг, документальна точність, вимушені зупинитися, вимушені рухи, змушений жити в місті.

Вправа 3. Визначте стилістичні умови використання та значення (відтінки значення) кожного слова з наведених рядів:

З'ясувати – довідуватися, природа – матеріал – суть, запрошувати – припрошувати, інструкція – порада – напоумлення, наближатися – добігати – припадати, тема – предмет – лейтмотив, укласти – пакувати – упорядковувати, хист – уміння – Божя іскра, висловлювати – вимовляти – виговорювати, копія – дублікат – подобизна, ідея – міркування – головна думка.

Вправа 4. виправте стилістичні помилки у поданих реченнях.

Підвівши підсумки виступів, голова зборів подякував усіх. Із-за хвороби Іван пропустив концерт. Просимо повідомити на ваші товари найнижчі ціни по преїскуранту. Він знаходився у виключно важких умовах. Кожне слово вона висловлювала повільно. Студенти мало надають уваги нормативному слововживанню. Присутні отримали насолоду від зустрічі з Ліною Костенко. Вичерпуються запаси природних ресурсів. Ні в якому випадку не можна приймати до уваги такі висловлювання. Учні успішно здали екзамен з історії України. Присутні задали питання гостям студії. Взагалі кажучи, це мене не торкається.

Вправа 5. Зредагуйте словосполучення, запишіть правильні варіанти.

Вдруг з'ясувалося, вірогідніше за все, другим разом, творчість Василя Симоненко, на слідуючій неділі, самий активний студент, треба платити налог, заключи договір, обжалувати рішення, служба безпеки, крайня необхідність, скласти думку, скласти план, спокійної ночі, співпадіння об-ставин, немає смислу, підпис завіряю, при необхідності.

ТЕМИ ДЛЯ ДИСКУСІЙНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Відмінність метатексту й інтертексту
2. Джерела формування професійної мови
3. Специфіка професійної мови правоохоронців
4. Сучасний погляд на професійні мови
5. Комунікативна компетентність курсантів
6. Лінгвістичне тлумачення юридичного тексту
7. Законодавчий текст: його адресат і адресант

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Мовні та жанрові особливості наукового стилю
2. Полемічність і публіцистичність художньої творчості українських письменників
3. Образність як головна ознака художнього стилю
4. Формування термінологічної основи публіцистичного стилю в українській лінгвостилістиці
5. Офіційно-діловий стиль: особливості вивчення на заняттях української мови професійного спрямування
6. Урочистість і піднесеність як стилістичні домінанти конфесійного стилю

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи

ТЕМА №3. МОВНА, МОВЛЕННЄВА ТА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Навчальна мета заняття: Ознайомити курсантів з основними поняттями теми; звернути увагу на особливості формування комунікативної компетенції; охарактеризувати основні ознаки культури мовлення.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Розуміння поняття професіоналізму правоохоронців.
2. Мовна, мовленнєва, комунікативна компетентності.
3. Основні ознаки культури мовлення.
4. Культура мови і культура мовлення в професійній діяльності правоохоронця.

Література:

Базова

1. Єльнікова Н. І. Формування мовної компетенції у майбутніх правоохоронців при викладанні навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування». Матеріали круглого столу «Мовна підготовка поліцейських: традиції, перспективи та зарубіжний досвід». Одеса. 2022. С. 35–39.
2. Азарова Н. В. Формування термінологічної компетенції правника у вищих навчальних закладах освіти системи МВС. Право і лінгвістика: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (23-26 вересня 2004 р.). Ч. 1. Сімферополь, 2004. С. 164–169.
3. Іванський Р. Д. Формування національно-мовної особистості – основна мета викладання мовних дисциплін у вищих навчальних закладах МВС України. Мова і культура нації. Збірник наукових праць. Львів, 2001. С. 84–86.
4. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків: ХНУВС, 2021. 292 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючись до *першого питання*, необхідно зауважити, що проблеми професіоналізму правоохоронців в Україні та умов, що його забезпечують, мають велике значення для існування і розвитку суспільства. Особливого значення це набуває при аналізі діяльності роботи поліцейських, оскільки вони посідають у суспільстві особливе місце. Це пояснюється тим, що правоохоронці повинні не лише стояти на варті закону, але й, маючи великі владні повноваження, не допускати впливу агресивно налаштованих осіб на соціальні середовища та на самих себе і свою професійну діяльність зокрема. У науковій літературі зазвичай виділяють такі якості правника: комунікативні та особисті. Так, група комунікативних якостей правоохоронців складається передусім із тих, що передбачають знання та навички використання в професійній діяльності основ психології міжособистісного спілкування. Із комунікативних якостей, якими дійсно повинні володіти працівники органів внутрішніх справ, на перше місце варто поставити їхнє вміння розбиратися в психології людей, володіти психологічним підходом до людей, психологічним аналізом їхньої поведінки, вміло, у межах допустимості, впливати на них. Отже, одним із визначальних чинників ефективності роботи працівника поліції буде адекватно сформована фахова комунікативна компетентність. Головна мета професійної діяльності правників є служіння закону, який не є самоціллю, оскільки існує в ім'я суспільного блага, але тільки за умови, що усвідомлюється суспільством як втілення справедливості, вияв вищого морального начала і забезпечує нормальне

життя громадян. Є неприпустимим, щоби працівник поліції виконував свої обов'язки бездумно. Таке легковажне виконання службових обов'язків часто викликає незадоволення з боку населення діяльністю поліції загалом, що негативно відбивається на іміджі правоохоронних органів.

Відповідаючи на *друге запитання*, потрібно зазначити, що компетенція та компетентність базують компетентнісний підхід у викладанні української мови професійного спрямування майбутнім правоохоронцям. Компетенція узагальнює знання, уміння та навички, що ефективно застосовуються на практиці, натомість компетентність визначає особистий досвід вдалого застосування конкретної компетенції. При підготовці курсантів варто розмежовувати мовну, мовленнєву та комунікативну компетенції, які формують загальні та спеціальні програмні компетентності.

Уперше термін «мовна компетенція» запропонував зарубіжний дослідник Ноам Хомський у середині XX століття, інтерпретуючи мовну компетенцію як «ідеальне знання мовця-слухача про свою мову», основу якої становлять природні знання основних мовознавчих універсалій і здатність особи довершувати свою граматику – правила відтворень речень, що уловлюються в мовному оточенні. Як зауважує Н. Лопатинська, мовну компетенцію варто розглядати крізь призму «засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в професійній діяльності». Мовна компетенція охоплює знання фонетичних, лексичних, граматичних і текстуальних моделей мовної системи та вміння застосовувати їх під час комунікації. Слід підкреслити, що мовна компетенція не обмежується лише знаннями граматичних і синтаксичних правил, а й вимагає досконалого володіння навичками і здібностями: активація словникового запасу, акомодация до мовних, культурних, професійних норм на платформі інтерактивної комунікації.

Мовна та мовленнєва компетенції протиставляються одна одній так само, як мова – мовлення: система графічних знаків і звуків – застосування мовних одиниць у спілкуванні. На думку Надії Бібік, мовленнєва компетенція забезпечує доречне використання мови при визначених обставинах (висловленні власної думки, прохання тощо), застосовуючи для цього як вербальні, так і невербальні засоби. Таким чином, мовленнєва компетенція ґрунтується на рівні володіння мовою конкретної особи, спираючись на точності, доречності, правильності застосування мовних символів у конкретному стилі сучасної української літературної мови.

Мовна та мовленнєва компетенції стають фундаторами комунікативної компетенції – майстерному застосуванні засобів української мови під час спілкування та встановленні контактів зі співбесідником. Поняття комунікативної компетенції запропонував американський мовознавець Делл Хаймз у сімдесятих роках XX століття, виокремлюючи саме ті знання, якими має володіти носій мови, щоб компетентно висловлювати свої думки, спираючись саме на комунікативні навички..

Потенційно важливою у формуванні мовної компетенції майбутніх правоохоронців є дисципліна «Українська мова професійного спрямування».

Грамотно писати, укладати ділову документацію відповідно до норм стилістики та ділового етикету, вправно висловлювати власні думки під час ділового спілкування – неминуча потреба сьогодення. Крім того, правознавча діяльність прямо залежить від розуміння багатьох мовних сторін і від уміння їх застосовувати, а отже, підвищується значущість дисципліни «Українська мова професійного спрямування» для професійної підготовки майбутніх правоохоронців.

Готуючись до *третього питання*, необхідно зауважити, що професійна мова регулює стосунки між людьми, впливає на них, виявляється в мовленні, коли виникають певні обставини. Щоб професійні мовці розуміли один одного, їх мовлення повинно бути якісним. Низький рівень мовної культури взагалі та в професійному спілкуванні зокрема є культури фахової мови спричинений багатьма чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, серед яких основними є:

1. знання мови й мовна грамотність не усвідомлюються певною категорією суспільства як такі, що є обов'язковими для досягання високих щаблів у кар'єрі;
2. не вміння відділяти явища однієї мови від іншої в умовах функціонування на одній території двох і більше мов;
3. шаблонність, несамотійність мислення і мовленнєвої діяльності (некритичне наслідування хибних «зразків»);
4. відсутність навичок користування довідковою літературою;
5. спрощений підхід до вивчення фахової мови взагалі та мови документів зокрема.

Поняття «культура мовлення» є багатозначним:

- Культура мовлення – це стан мовленнєвої культури суб'єкта мовлення, його мовленнєво-мовні здібності й особистісні властивості.
- Культура мовлення – це сукупність, система властивостей, ознак, якостей мовлення, які свідчать про його досконалість.
- Культура мовлення – це галузь лінгвістичних знань про систему комунікативних якостей мовлення.
- Культура мовлення – це здатність мовної особистості використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення.

Тісний зв'язок між мовою і мовленням спричинився до того, що в процесі становлення науки про мовну культуру в українській лінгвістиці не усталився єдиний термін: паралельно вживаються два термінологічні словосполучення – «культура мови» і «культура мовлення».

Коли йдеться про наукову дисципліну, завданням якої є удосконалення літературної мови як засобу культури, про зіставлення різних жанрів і форм висловлювань, про мовне життя суспільства і тенденції його розвитку, тобто про те, що називають об'єктивно-історичним аспектом, – тоді доцільно вживати термін «культура мови». Але її нормативно-регулювальний аспект пов'язаний зі встановленням правил користування мовними засобами, зорієнтований на носіїв мови, мовлення яких потрібно привести у відповідність з об'єктивно існуючими

нормами. У цьому випадку доречніше було б говорити про культуру мовлення. Вивчення особливостей використання мовних засобів окремими людьми чи певними суспільними групами в комунікативних цілях стосується сфери мовлення.

Культура мови тісно пов'язана з особливостями розвитку і функціонування мови, а також з мовною діяльністю. Мовна культура не обмежується тільки правильністю мови, вона надає можливість знаходити при спілкуванні нові мовні форми, регулює вживання мовних засобів, допомагає оволодіти нормами літературної мови.

При відповіді на *четверте питання* потрібно сказати про те, що до основних ознак (критеріїв) культури мови належать:

- багатство і різноманітність словника;
- правильність;
- змістовність;
- точність;
- логічність та послідовність;
- чистота мови;
- ясність та зрозумілість;
- виразність;
- доречність і доцільність.

1. Багатство і різноманітність мови визначається передусім багатством її словникового складу, який зафіксований у словниках.

2. Правильність мовлення – визначальна ознака культури мовлення, яка полягає у відповідності його літературним нормам, що діють у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним, словотвірним).

3. Змістовність передбачає глибоке усвідомлення теми й думки висловлювання, різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого. Змістовність тісно пов'язана з такою ознакою, як **лаконічність** («Говоріть так, щоб словам було тісно а думкам просторо»).

4. Точність мовлення – це таке мовлення, в якому слова повністю відповідають своїм значенням і смислу висловленої думки. Точність професійної мови залежить не від кількості використаних слів, а від їх доступності, недвозначності. Точність мови найчастіше пов'язується з точністю слововживання, правильним вживанням багатозначних слів, синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. Для точного вживання слова важлива сфера його вживання, емоційна забарвленість, стилістична характеристика, граматична оформленість.

5. Логічність мовлення має багато спільного з точністю. Щоб виклад думок був логічним треба зберігати внутрішню закономірність, послідовність та вмотивованість. Основні причини логічних помилок: 1) тавтологія (моя автобіографія, висловити свою думку, захисний імунітет); 2) поєднання логічно несумісних слів (страшно красивий, убивчо щедрий); 3) порушення порядку слів

у реченні(з розтопленої штучної смоли одержують нитки); 4) вживання пасивних конструкцій, до складу яких входять дієслова на *-ся*, замість активних (Президент обирається народом – правильно: Народ обирає президента); 5) помилкове поєднання таких зв'язок, як *становить і являє собою* (неправильно: *становить собою*).

6. Чистота мови – це відсутність в ній зайвих слів, діалектизмів (*швендяти, горлати*), лайливих слів, жаргонізмів, слів-паразитів (*ну, значить, взагалі*). Звичайно, в мові зайвих слів не буває, такими вони стають при недоречному їх вживанні. Зайві слова не несуть ніякого змістового навантаження, не володіють інформативністю, відвертаючи увагу від змісту тексту. З'являються вони під час хвилювання при публічному виступі як невміння добирати потрібні слова для усного або писемного оформлення думки, як бідність індивідуального словника.

7. Ясність та зрозумілість мовлення залежить від правильного використання лексичного складу мови, термінів, слів іншомовного походження, від правильного тлумачення значення слова. Застосування кожного слова в тексті повинне бути обов'язково мотивованим. Немотивований добір слова часто є результатом квапливості, намагання похапцем укласти документ, не завдаючи собі зайвого клопоту пошуками потрібного слова.

8. Виразність мовлення найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції. Вона досягається виокремленням найважливіших місць свого висловлювання. З цією метою треба застосовувати виражальні засоби звукового мовлення: логічний наголос, паузи, дикцію, інтонацію. Виразності сприяють метафори, епітети, порівняння.

9. Доречність мовлення – це ознака, яка організує точність, логічність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам спілкування. Доречне мовлення обов'язково вимагає врахування ситуації, складу мовців, форм (усної чи писемної) мови. Уміння вибирати найбільш доречну форму спілкування залежить від стосунків людей і мовленнєвої практики. Доречність буває ситуаційна (ситуація спілкування), контекстуальна (єдність змісту і форми висловлювання), стильова.

Усі названі комунікативні ознаки культури мовлення тісно пов'язані між собою і засвоювати їх треба загалом.

ТЕМИ ДЛЯ ДИСКУСІЙНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Професійна особистість у сфері правоохоронних органів (на прикладі українських детективних серіалів).
2. Про актуальність аналізу мовної компетентності правників.
3. Мовленнєва компетентність працівників поліції.
4. Формування комунікативної компетентності майбутнього правоохоронця.
5. Взаємодія культури мови та культури мовлення.
6. Культура мовлення поліцейського.

7. Імідж співробітника поліції як основа довіри громадян України.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Образ поліцейського в українському суспільстві: проблема репрезентації.
2. Культура мовлення та історія української мови.
3. Літературна мова – основа культури мовлення.
4. Екологія української мови в контексті культури мовлення.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи

ТЕМА № 4. 1. НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ПРАВНИКА

Навчальна мета заняття: формування уявлень про норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.
Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Мовні норми та їх практичне застосування у професійній практиці правоохоронця. Норма та правило.
2. Ознаки мовних норм. Класифікація та характеристика норм української літературної мови.
3. Словники у професійному мовленні правоохоронця.
4. Український правопис 2019 року – нова правописна кодифікація мови

Література:

1. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів, 2017. 420 с.
2. Єльнікова Н. І. Мова як відображення соціальних змін у суспільстві. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Матеріали II Всеукраїнської конференції. 2019. С. 40–42.
3. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.
4. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
5. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

6. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.

7. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

8. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

9. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

10. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Сльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

11. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше питання*, слід зауважити, що Головною ознакою літературної мови є унормованість. *Мовні норми – це уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації на певному історичному етапі.* Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість її норм, які є обов'язковими для всіх її носіїв. Мовні норми найповніше й у певній системі фіксуються у правописі, словниках, довідниках, підручниках і посібниках з української мови.

В історичному плані норми національної мови охоплюють її звукову будову, особливості словотвірної, словозмінної, синтаксичної організації. Територіальні та соціальні діалекти як форми існування національної мови так само мають свої норми, однак останні підпорядковуються визначальним системним ознакам, які зумовлюють віднесеність певних комунікантів до конкретних виявів національної мови.

У сучасній літературній мові відбувається активний процес дистанціювання від російської мови. Розходження двох літературних мов в історії відбувалося, очевидно, по-різному; був час, коли російська мова дистанціювалася від української і польської мов, у ХХІ ст. маємо інший процес – українська літературна мова в культивуванні своїх норм активно дистанціюється від російської мови, пор.: *ждати – чекати, держати – тримати, курити – палити, сторона – бік, доказувати – доводити.* За умови існування обох слів наведених пар в українській мові перевага має віддаватись другому, не вживаному в російській мові.

У кожному із функціональних стилів є своя просторова й часова глибина норми. Так, сучасні школярі оцінюють мову «Енеїди» І. Котляревського або «Марусю» Г. Квітки-Основ'яненка як такі твори, в яких багато росіянізмів. Між тим, мова цих письменників становить собою лексично-семантичну систему національної мови XVIII ст., без цієї специфіки уявлення про неї було б неповним.

Норма – не лише відповідність системі, а реальне вживання в літературній практиці, частотність і авторитет соціальної оцінки.

Серед фактів, які впливають на характер нормативних варіантів, слід виділити давність і стійкість літературних традицій. Як правило, великою варіативністю, або широтою норми, відзначаються літературні мови, що тільки формуються чи сформувалися порівняно недавно. Варіантні форми здебільшого ще позбавлені у таких мовах виразного функціонального навантаження.

Пізніше, у зв'язку з виробленням і стабілізацією єдиних літературних норм, спостерігається виразне зменшення припустимих у літературній мові варіантів. Потім спостерігається новий розвиток варіантних реалізацій, але вже стилістично диференційованих: закріплених або за формою мовлення (усного чи писемного), або за певним функціональним стилем мови, або за конкретною стилістичною ситуацією.

Необхідно розрізняти поняття «норма» та «правило». *Правила – це положення, які виражають певну закономірність, постійне співвідношення мовних явищ або які пропонують як нормативний конкретний спосіб використання мовних засобів у писемному і усному мовленні.* Правила, як і мовні норми, – категорія історична: зміна в словнику чи в граматичній системі мови призводить до зміни правил, бо вони повинні теж відтворювати розвиток мови. Правила граматичні регулюють застосування форм слів залежно від словозміни та словотвору, синтаксичних конструкцій; орфографічні стосуються написання слів та їх форм; пунктуаційні корегують постановку розділових знаків відповідно до змісту й форми реалізованої засобами мови думки, урахування мети висловлювання.

Норма та правило взаємопов'язані: вони корегують мовну систему й одночасно визначають рівень культури мовлення. Однак правила можуть і не відбивати літературних норм, нерідко навіть суперечити їм (наприклад, правила правопису й орфоепічні норми). Правила не можуть охопити всі норми – доказом цього є численні винятки із правил, які подають словники, правопис. Правила змінюються частіше, ніж норми, – закономірне прагнення зробити правило ближчим до реальної мовної дійсності, урахувати її різноманітність, варіантність.

Критерії нормативності застосовуються завжди комплексно.

Відповідаючи на друге питання, варто наголосити на такому:

Типи мовних норм

Мовні норми	Регулюють правильність	Приклади
Орфоепічні	Нормативна вимова звуків і звукосполучень	[го'луб], а не [го'луп]; [молоко'], а не [малако']

Акцентуаційні	Правильне наголошування слів	<i>Спи'на, а не спина'; чергови'й, а не черго'вий</i>
Лексичні	Вживання слів у властивих їм значеннях	<i>Підбивати підсумки, а не підводити підсумки; брати участь, а не приймати участь</i>
Словотвірні	Утворення слів за словотвірними моделями	<i>Призабуті, а не підзабуті; панівний, а не пануючий</i>
Морфологічні	Вживання повнозначних змінних слів (морфем)	<i>Найнижчий, а не самий низький; п'ятидесяти, а не п'ятдесяти</i>
Орфографічні	Написання слів згідно з чинним правописом	<i>Бароко, а не барокко; будь ласка, а не будь- ласка</i>
Пунктуаційні	Нормативне вживання розділових знаків	<i>На цьогорічному фестивалі, окрім традиційних, будуть три нові номінації, а не на цьогорічному фестивалі окрім традиційних будуть три нові номінації</i>
Синтаксичні	Керування, узгодження, поєднання і розміщення слів, речень	<i>Вивчаючи проблеми сільського господарства, вчені отримали цікаві результати, а не вивчаючи проблеми сільського господарства, вченими були отримані цікаві результати</i>
Стилістичні	Вживання мовних засобів відповідно до мовного стилю	<i>Звіт подали у березні, а не звіт подали у березні місяці</i>

У третьому питанні необхідно розкрити таке:

Усе багатство української мови зафіксоване в словниках. Мовознавча наука, яка займається теорією і практикою укладання словників, називається лексикографією.

Розрізняють два типи словників – енциклопедичні і лінгвістичні. Між ними існують докорінні відмінності щодо реєстру слів і їх ознак, за якими вони характеризуються.

В енциклопедичному словнику описуються не слова, а наводяться відомості про позначувані ними предмети і явища – наукові поняття, біографічні довідки про окремих осіб, відомості про населені пункти, країни, різні події тощо. До реєстру цих словників входять іменники та іменникові словосполучення, тобто одиниці з функцією предметних номінацій.

Енциклопедичні словники використовують як довідкові видання різного обсягу і фахового призначення.

До найбільших за обсягом належить 17-томна Українська Радянська Енциклопедія (1959 – 1965). Праця містить значну не власне українознавчу інформацію. Протягом 1974 – 1985 рр. вийшло українською і російською мовами друге 20-томне видання згаданої енциклопедії. Останнім часом вийшов Універсальний словник-енциклопедія (1999), який увібрав усе найкраще, що можуть запропонувати сучасні наука та культура.

Важливу роль виконують галузеві енциклопедичні словники, присвячені висвітленню знань, пов'язаних з конкретними науковими сферами. Вони створюються у формі фахових енциклопедій, словників, довідників тощо.

Для вас найважливішим виданням є “Великий енциклопедичний юридичний словник”, виданий НАН України та Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького в 2007 році.

У лінгвістичних словниках наводиться інформація про слова. Вона охоплює такі аспекти, як тлумачення прямих і переносних значень, з'ясування семантичних відношень між словами, відомості про написання, вимову або походження тощо. Сучасна українська лексикографія представлена двома основними типами лінгвістичних словників – двомовними і одномовними.

Двомовні поділяються на українсько-іншомовні та іншомовно-українські. Найповнішими є 6-томний «Українсько-російський словник», тритомний «Русско-украинский словарь».

Основним типом лінгвістичних словників є різноаспектні одномовні, які поділяються на: тлумачні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, фразеологічні, термінологічні, діалектні, мови окремих письменників, словники окремих лексичних груп (синонімів, антонімів, паронімів, омонімів), словотвірні тощо.

Тлумачні словники. Їх призначення – опис значень слів, що входять до лексичного фонду мови. До обов'язкових умов тлумачення слів належить використання ілюстративного матеріалу. У тлумачному словнику слова розташовуються за алфавітом. Кожна стаття має таку структуру: граматичну інформацію, семантичну інформацію про пряме і переносне значення, відомості про образне вживання описуваного слова, ілюстративний матеріал – цитати з

творів письменників, усної народної творчості. Найповнішим є 11-томний Словник української мови (1970 – 1980).

Серед фахових слід назвати Словник юридичних термінів (російсько-український) (уклад.: Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко, О. Юрчук) 1994 року; Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери (С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт) 1998 року; Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України (відп. ред. Сіренко В. Ф., Станік С. Р.) 1999 року; Словник законодавчих термінів (ред. Н. Стрілець) 2000 року; Словничок юридичних термінів (уклад. В. П. Марчук) 2003 року; словник В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базової, Н. В. Безсмертної та Я. І. Безуглої «Юридичні терміни. Тлумачний словник», виданий у 2004 році, а також Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: Право. Фінанси. Економіка. Торгівля (уклад. І. С. Яценко), виданий теж у 2004 році тощо.

Орфографічні словники. У них наводяться відомості про правильне написання слів відповідно до чинних орфографічних норм. Розташовані в алфавітному порядку, слова подаються в початкових формах: іменники – в називному відмінку одними, прикметники – у формі чоловічого роду однини, дієслова – в неозначеній формі, числівники – в називному відмінку. До реєстру орфографічних словників вводяться також власні назви – імена та по батькові людей, назви міст, установ, країн тощо, що дає інформацію про вживання великої літери. Крім того є інформація про написання слів окремо і через дефіс тощо.

Етимологічні словники. У них подаються основні відомості про походження і генетичні зв'язки слів. Напр., «Етимологічний словник української мови» у 7 томах за ред. О. С. Мельничука. Одна з особливостей таких словників – широке залучення історичної та діалектної лексики, яка часто містить важливу етимологічну інформацію.

Історичні словники. У них за основу береться діяхронічний принцип добору і аналізу лексичного матеріалу. Реєстр укладається на базі пам'яток писемності відповідних історичних періодів мови. Першим був «Історичний словник українського язика» за ред. Є. Тимченка (1930–1932). В історичних словниках з максимальною точністю відтворюються особливості правопису тих джерел, з яких добирається реєстр та ілюстративний матеріал. Історичні словники дають змогу простежити розвиток семантики слів, визначити періоди їх активного і пасивного вживання або ж повну втрату ними актуальності.

Інші типи словників. До лінгвістичних належать словники синонімів, антонімів і омонімів. Їх призначення полягає у відображенні відповідних різновидів семантичних відношень між словами.

У *четвертому питанні* потрібно схарактеризувати лінгвістичні та історико-політичні чинники створення нової редакції українського правопису, назвати історичні обставини творення і розвитку українського правопису: від початку формування до XVIII століття, проаналізувати періоди становлення української правописної системи. Нова редакція «Українського правопису» 1990

(1993) року та її вплив на мовно-правописні дискусії. Мотивація змін у новій редакції «Українського правопису» (2019).

Практичні завдання

Завдання 1. Запишіть слова відповідно до українського правопису – 2019.

...ва́н, ...кання, ...йбе́н, ...грашка, ...дол, ...р, ...кати, ...ко́на, ...ч який хитрий, ...менува́ти, ...м'я́, ...ч-оба́, ...нді́к, ...ноді́, Кім Чен ...н, ...ржа́ , ...снува́ти, цар ...род, ...стина, ...ті́, ...рій, ...род.

ТЕМИ ДЛЯ ДИСКУСІЙНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Норма і правило. Критерії норми. Типи правил.
2. Етапи розвитку норм.
3. Мова – живий організм.
4. Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури.
5. 20 найбільших новацій Українського правопису 2019 року.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Історія словникарства в Україні.
2. Словники та їх роль у житті освіченої людини.
3. Словники в нашому житті: огляд сучасних ресурсів.
4. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки).
5. Особливості написання прізвищ іншомовного походження.
6. «Граматика малоросійського наріччя» О. Павловського – батька нового українського правопису.
7. Історико-етимологічний правопис М. Максимовича, І. Котляревського.
8. Правописні суперечки в незалежній Україні. Спроби правописної реформи на межі XX – XXI ст. (1999, 2003).
9. Світовий досвід реформування національних правописів.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи

ТЕМА 4.2. ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про орфоепічні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

1. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів, 2017. 420 с.

2. Єльнікова Н. І. Мова як відображення соціальних змін у суспільстві. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Матеріали II Всеукраїнської конференції. 2019. С. 40–42.

3. Єльнікова Н. І. Формування та розвиток орфоепічної компетенції в майбутніх працівників правоохоронних органів. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16 – 18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 743–746.

4. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.

5. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.

6. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

7. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.

8. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

9. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

10. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

11. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

12. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Характеристика звукового складу української мови.
2. Основні правила української вимови. Милозвучність та евфонічність української мови.

При відповіді на *перше питання* необхідно згадати, що орфоепічні норми – це сукупність правил, які регулюють правильну вимову звуків української мови.

Друге питання полягає у тому, що основними правилами вимови в сучасній українській мові є такі:

1. Голосні звуки [a], [o], [y], [e], [и], [і] під наголосом вимовляються чітко: [ве'чір], [го'лос], [ти'хо].

2. Звуки [a], [y], [і] у будь-яких позиціях вимовляються повнозвучно: [грама'тика], [ві'сті], [кучугу'ра].

3. Українській літературній мові не властиве «акання».

4. У ненаголошеній позиції [e] наближається до [и]. Голосний [и] у вимові наближається до [e]: [сеило'], [ве'литеин'].

(Але: виразно вимовляються вони у таких випадках: а) коли виступають закінченнями іменників, прикметників, дієслів тощо, напр.: [са'ни], [по'ле], [шиєро'ке], [пиеса'ти]; б) коли [e] та [и] виступають сполучними звуками у складних словах: п'ятиріччя, полєзахисний; в) на початку слів іншомовного походження: [єтало'н].

5. Однією з характерних ознак української мови є збереження дзвінкості.

Повне оглушення спостерігається лише у словах: нігті [н'іхт'і], кігті [к'іхт'і], легко [ле'хко], вогко [вохко], дьоготь [д'охот'].

6. Губні приголосні [б], [п], [в], [м], [ф] та шиплячі [ж], [ч], [ш], [дж] вимовляються твердо майже в усіх випадках: [го'луб], [стєп], [с'ім], [чеика'ти], [шо'стиј], [бджола'], [же'реиб].

Але: в позиції перед [і] вони напівпом'якшуються: [ж'і'нка], [ш'і'с'т'], [ч'і'л'ниј], [б'іг], [п'івен']

7. Приголосний [р] вимовляється твердо в кінці складів і слів: [коса'р], [г'ірки'ј];

8. Приголосний [р'] вимовляється м'яко, якщо після нього стоять і, я, ю, є, ь: [р'а'сно], [р'ідки'ј], [тр'ох].

9. Два однакових приголосних звуки на межі префікса і кореня або кореня і суфікса вимовляються як один довгий звук: віддячити [в'ід': а'чиєти], туманний [тума'н:иј].

10. Для української мови характерним є уподібнення звуків, яке відбувається у таких групах приголосних:

а) [с] + [ш], [з] + [ш] = [ш:], [жш]: приніси [приєн'і'ш:и], зшити [сши'ти] – [ш:и'ти], привізи [приєв'і'жши].

б) групи [ш] + [с'], [ж] + [с'], [ч] + [с'] змінюються на: [с':], [з'с'], [ц':]: радишся [ра'диєс':а], зважся [зва'з'с'а], морочся [мороц':а]

11. Буквосполучення **ст**, **нт** перед суфіксами **-ськ**, **-ств** і перед **-ц** у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду спрощуються у вимові: аспірантський [асп'іра'н'с'кий], студентство [студє'нство], артистці [арти'с'ц'і].

12. Звукосполучення (**-ждн-**, **-здн-**, **-стн-**, **-лнц-**, **-рдц-**, **-стл-**, **-сткл-** тощо) значно ускладнює вимову, тому такі нагромадження звуків зазнали спрощення

Окремо слід зупинитися на звукові [г].

Буква **Г г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний як в українських словах, так і в давно запозичених ізукраїнізованих: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, га́тунок, гвалт, гвалтува́ти, те́гати, тедзь, телго́тати, терго́тати, терго́тити, гі́гнути, гирлі́га, глей, гні́т* (у лампі), *то́гель-мо́гель, трасува́ти, гра́ти* (іменник), *гратча́стий, гре́чний, гринджо́ли, гру́нт, гу́дзик, гу́ля, джи́гун, дзі́га, дзі́глик* тощо та похідні від них, а також у прізвищах *Галага́н, Гудзь* і под У власних назвах – топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив у Бескидах), *Горо́нда, У́гля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжі́цький, Гі́га, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

Основні випадки вживання у – в, з – із – зі – зо, і – й

Українській мові притаманна милозвучність, яка досягається різними мовними засобами, у тому числі фонетичними, а саме: розподілом голосних і приголосних звуків у потоці мовлення. Щоб полегшити вимову, в українській мові уникають збігу кількох голосних або приголосних звуків.

Для забезпечення милозвучності мовлення відбувається чергування прийменників у – в.

Практичні завдання

Завдання 1. Дотримуючись орфоепічних норм вимови звукосполучень, прочитайте речення і випишіть слова, в яких є буквосполучення дч, тч, тц, дц, сьч, шч, жч, чц, зч, стц, рдц, ться, шся. З'ясуйте, чи є розбіжність між вимовою звуків та їх позначенням на письмі.

1. *З усіх утрат втрата часу найтяжча* (Г. Сковорода). 2. *«То, мабуть, заробітчани», – подумав я* (М. Коцюбинський). 3. *Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити* (Г. Сковорода). 4. *Сюди на кулаки лиш ближче!* (І. Котляревський). 5. *Для неї здавалось, що вона тоне у річці* (І. Нечуй-Левицький). 6. *Ми, братця, оце громадою давайте поміркуємо дещо – справи важливі є* (А. Головка). 7. *Неподалік у натовпі біля конов'язі Гмиря спідлоба пильно дивиться на нього, і губи звело йому в злорадній усмішці* (А. Головка). 8. *Лягаючи спати, наче пускаєшся плисти по морю ночі, невідомому, чорному* (М. Коцюбинський). 9. *Черниш переступив з ноги на ногу і ненароком відчув чиєсь тепле спітніле плече* (О. Гончар). 10. *Сказано ж: солдатом не робишся, а робишся* (О. Гончар). 11. *На однім кінці на тій удочці черв'як, а на другім – ви, рибак* (О. Вишня). 12. *Мак висить на жердці у сінях* (Є. Гуцало). 13. *Бічні вулиці були вже розчищені трохи* (М. Коцюбинський). 14. *По обіді Кайдашиха загадала невістці насіяти борошна* (І. Нечуй-Левицький). 15. *Сподіваннями на Каховку зігрівалась тепер Яресьчина хата* (О. Гончар). 16. *У мене в сумочці лежав сірий пакет* (В. Симоненко). 17. *Ми вкупочці колись росли, маленькими собі любилися* (Т. Шевченко). 18. *Дужчав мороз, дим із коминів валив рівно, зливаючись з небом. От на цій річечці і вирішив Кузьма самотужки побудувати місток* (М. Стельмах). 19. *Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться. Ой як болить моє серце, а сльози не ллються!*

Завдання 2. Від поданих слів суфіксальним або префіксально-суфіксальним способом утворіть прикметники. Поясніть написання утворених слів і звукові зміни, які відбулись.

Джентельмен, тиждень, дослідження, млюсть, пристрасть, ячмінь, користь, опонент, брат, компост, кістка, форпост, покута, капость, без ціни, хвастатися, неститися, виїздити, улестити, шелест, кореспондент.

Завдання 3. У поданих словах розставте наголос. Визначте, чи впливає наголос на значення слова. У разі необхідності для з'ясування значення слів скористайтесь тлумачним словником.

Випрасувана білизна, білизна снігу; виступав Богдан Петро і Михайленко Богдан, зайшли Максименко Іван Максимович і Максимович Галина Іванівна; правило правопису, швець тримає правило; виборна кампанія, виборна картопля; людська шана, людське ставлення; прошу поради, прошу заспокоїтись; засіяли поле, засіяли зорі; не зроблю помилки, неприємні помилки; не вивчила байки, цікаві байки; стояли біля дерева, садили дерева; щодня приміряти, приміряти обнову зараз; викопану картоплю висипали на купу, висипали картоплю з мішка; раптово розсипались черешні, по небу розсипались зорі; життя мука, вічна мука.

Завдання 4. Поставте замість крапок (де потрібно) пропущені букви.

Бе..шумний, прині..ши, сміє..ся, бе..журний, ро..шарування, ро..жарений, нему..ся, непорі..ся, ..шити, ма..ч, ..жінкою, змиє..ься, б'є..ся, ро..шукати, ..формувати, ..жувати, зустріне..ся, ..цілющий, надорі.. ці, покликан..я, безсмерт..я, повноліт..я, повніст..ю, весіл..я, навман..я, напорот..ю, вічніст..ю, роздоріж..я, узбереж..я, дерт..ю, радіомовлен..я, безліч..ю, ател..є, безчест..я, ніч..ю, засил..я, шерст..ю, затвердін..я, ..цулились, ..прожогоу, ро..тин, ..тискач.

На до..ці, у ложе..ці, кри..ці, кни..ці, при сві..ці, Пара..чин, ..жиру, злі..ши, бе.. шапки, контраст..ний, ро..жеврітисся, їдальн..я, зупини..ся, на сте..ці, відчепи..ься, сподіває..ся, згри..ши, балас..ний, бе..чинство, повинн..ю, Іл..я, мудріст..ю, скрин..я, лист..я, безліс..я, ріл..я, мід..ю, щаст..я, скатер..ю, пам'ят..ю, л..ється, постат..і, ..чищати, засил..я, стат..ей, молодіст..ю, жовч..ю, рішел..є, у піднебес..і, подвір..я, радіст..ю, стат..я, молод..ю.

Завдання 5. Запишіть подані слова, утворюючи форми, у яких було б чергування голосних: о, е з і та о, е з нулем звука.

Вартість, бездумність, більшість, мудрість, цінність, щирість, звітність, шурхіт, присутність, платіж, плести, дозвіл, стерегти, дріт, договір, зберігати, відомість, власність, стрелити, заборгованість, папір, бехати, рік, захід, застебнути, засіб, кількість, підперізувати, якість, привід, зачепити, діяльність, летіти, власність, очікувати, домовленість, шептати, вибір, зачісувати, відповідальність, защеннути, необхідність, підсумок, шість.

Перевірка самотійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самотійної роботи.

ТЕМА 4.2. АКЦЕНТОЛОГІЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про акцентологічні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

1. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.
2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.
4. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.
5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.
7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.
8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.
9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Словесний наголос. Основні правила наголошування слів у сучасній українській мові (наголошування іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів).
2. Різновиди наголосів.

Відповідаючи на *перше питання*, слід зауважити, що акцентуаційні мовні норми регулюють уживання наголосу у словах. Наголос – це посилення голосу на одному зі складів слова. Такий склад називають наголошеним. Решта складів у слові є ненаголошеними.

Основні принципи наголошування іменників

1. У більшості випадків іменники множини мають наголос на закінченні: сторінкИ, рядкИ, книжкИ.

2. У більшості іменників жіночого роду із суфіксом -к при утворенні множини наголос переходить у закінчення: наприклад, тарІлка – тарІлкИ, кнИжка – книжкИ, але: сусІдка – сусІдки.

3. Іменники, що утворилися від дієслів, які мають більше ніж два склади та закінчуються на -ання, частіше всього мають наголошений суфікс: дізнАння, читАння. АЛЕ: бігАння, нЕхтування. Іменники, які утворилися від двоскладових дієслів наголошуються на останньому складі: знаннЯ, спаннЯ.

4. В іншомовних словах, що позначають міру довжини, зазвичай наголос падає на -метр: наприклад, кіломЕтр, сантимЕтр; але в назвах пристроїв – на сполучний звук О: термОметр, барОметр.

Основні принципи наголошування прикметників

1. Суфікс прикметників -еньк-, що позначає пестливість, завжди є наголошеним: білЕнький, малЕнький.

2. У більшості випадків, коли прикметник має два склади, наголос падає на другий склад (тобто на закінчення): новИй, котрИй.

Основні принципи наголошування дієслів

1. Правила наголошування дієслова «бути» наступні: в теперішньому часі – бУти, бУдемо, проте в минулому часі: булА, булО, булИ.

2. Багато дієслів мають наголос на останньому складі: плестИ, везТИ, местИ.

3. Дієслова із закінченнями -емо, -имо, -ете, -ите мають наголос на останній літері: наприклад, плетемО, веземО; але: гуркОчемо.

4. Інфінітив -ти: навестИ, віднесИ

Основні принципи наголошування числівників

1. У числівниках, що закінчуються на -десят, наголос припадає на останній склад: шістдесЯт, сімдесЯт.

2. У числівниках, що закінчуються на -адцять, наголошений передостанній склад: одинАдцять, вісімнАдцять.

Запам'ятати також потрібно слова з подвійним наголосом: пОмИлка, зАвждИ, назАвждИ, правОпИсний, слІзьмИ, рОзбІр, АлфавІт, веснЯнИй, доповІдАч, доГовОру, жАлібнИй, м 'Я'зовИй, пЕрвІсний, перЕстАрок, прОстИй, тАкОж.

У *другому запитанні* слід зауважити, що існують такі різновиди наголосу:

1. Словесний (виділення одного зі складів слова): вИпадок, черговИй, спИна.

2. Логічний (виділення важливого за змістом слова або словосполучення в реченні): Третій рік поспіль (а не перший рік) ми святкуємо Масляну; Третій рік поспіль ми святкуємо Масляну (а не інше свято).

Примітка. Від місця логічного наголосу може залежати зміст речення: Ти будеш іти до університету?. Ти будеш іти до університету?.

3. Фразовий (виділення кінцевого слова фрази, що підкреслює завершеність висловлення): Контрольну роботу треба написати сьогодні!

Примітка. Як різновид логічного розрізняють ще й емпатичний наголос, який додає виділеному слову емоційного забарвлення. Виражається подовженням наголошеного голосного чи приголосного: Неймов-і-і-і-рна вистава!

Практичні завдання

Завдання. Запишіть слова українською мовою. Поставте наголос.

Начинка, лёгкий, фартук, приятель, грабли, одиннадцять, фольга, километр, оптовий, решето, чёрствый, косой, колесо, новый, подруга, босой, загадка, дрова, дочка, крапива, олень, столяр.

Завдання. Випишіть слова з подвійним наголошенням.

Помилка, український, корисний, виразний, вірші, апостроф, русло, фаховий, мережа, байдуже, сторінки, мабуть, первісний, завжди, простий, черговий, дізнання, тощо, новина, середина, вимова.

Завдання. У поданих словах поставте правильно наголос.

1) Одинадцять, немає грошей, пізнання, випадок, прошу, також, заміжня, феномен, черговий, циліндровий, шестиразовий, вичерпний, щодобовий, громадський, документ, найцікавіший, у цілому, помилок, машинопис, вітчим.

2) Ненависть, середина, подруга, порядковий, помилка, приятель, ринковий, черствий, текстовий, фаховий, воднораз, будемо, щипці, привезли, валовий, висіти, виразний, вісімдесят, гуртожиток, подушка.

3) Мармуровий, напишу, недоторканість, ненависний, ознака, чорнозем, завдання, оберемо, феномен, донька, порядковий, перекис, прабадьківщина, лісовий, чотирнадцять, помилка, підлітковий, вимога, старий, речовина.

4) Розпад, статуя, сантиметр, твердий, теплопровід, новий, фільтровий, цеховий, цифровий, нести, каталог, сосна, кілометр, монолог, чорнослив, листопад, некролог, магістерський, після чого, лікарські рослини.

5) Рукопис, всього, дефіс, обіцянка, договір, завдання, наклеп, загадка, квартал, контрактний, абихто, кропива, легкий, гусениця, одноліток, беремо, шофер, вимова, кидати, маркетинг.

Завдання. Читаючи вголос текст, прокоментуйте у ньому особливості фразового наголосу.

Коректна ода ворогам

Мої кохані, милі вороги!

Я мушу вам освідчитись в симпатії.

Якби було вас менше навкруги,—

Людина може вдаритись в апатію.

*Мені смакує ваш ажіотаж.
Я вас ділю на види і на ранги.
Ви – мій щоденний, звичний мій тренаж,
мої гантелі, турники і штанги.*

*Спортивна форма – гарне відчуття.
Марудна справа – жити без баталій.
Людина від спокійного життя
жиріє серцем і втрачає талію.*

*Спасибі й вам, що ви не м'якуші.
Дрібнота бути не годна ворогами.
Якщо я маю біцепси душі –
то в результаті сутичок із вами.*

*Отож хвала вам!
Бережіть снагу.
І чемно попередить вас дозвольте:
якщо мене ви й зігнете в дугу,
то ця дуга, напевно, буде вольтова.*
(Л. Костенко)

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.3. ЛЕКСИЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про лексичні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

Базова

1. Єльнікова Н. І. Мова як відображення соціальних змін у суспільстві. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Матеріали II Всеукраїнської конференції. 2019. С. 40–42.

2. Єльнікова Н. І. Мовлення молоді як лінгвістичний феномен. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 13-14 липня 2020 року. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 54–55.

3. Єльнікова Н. І. Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фіз. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 298–301.

4. Єльнікова Н. І. Просторічна лексика у системі сучасної української мови / XI Міжнародна науково-практична конференція «Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу». Зб. матеріалів конференції. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2019. С. 47–48.

5. Єльнікова Н. І. Семантичні особливості жаргонних номінацій людини / Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листопада 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 305–307.

6. Єльнікова Н. І. Соціолінгвістичні особливості функціонування молодіжного сленгу у курсантському середовищі. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 169–171.

7. Єльнікова Н. І. Стійкі мовні одиниці в усному професійному мовленні правоохоронців. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 191–193.

8. Єльнікова Н. І. Типові помилки у мовленні правоохоронців. Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.)] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 391–393.

9. Єльнікова Н. І. Фразеологія у професійному мовленні правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. С. 305–307.

10. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.

11. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

12. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

13. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей

освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

14. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

15. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

16. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Лексичні засоби професійного спілкування. Слово і його лексичне значення. Пряме й переносне значення слова.
2. Полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, паронімія у професійному мовленні. Лексика сучасної української літературної мови за походженням (власне українська й запозичена).
3. Уживання слів іншомовного походження у професійному мовленні
4. Фразеологія у правничій сфері.
5. Мовні штампи та канцеляризми.

Відповідаючи на *перше питання*, слід зауважити, що мовне багатство людини, передусім, залежить від уміння користуватися лексичним складом мови: синонімами, паронімами, омонімами, запозиченими словами. Розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності становлять основу мовленнєвої досконалості. Правила вживання цих слів регулюють **лексичні норми**, які регламентуються лінгвістичними словниками – тлумачними, іншомовних слів, словниками слововживання, синонімів та антонімів.

Лексичні норми професійного мовлення ґрунтуються на стилістичних особливостях наукового й офіційно-ділового стилів, в основу яких покладена загальноновживана нейтральна лексика, позбавлена експресивно-емоційного забарвлення.

Під час відповіді на *друге питання* слід згадати, що синоніми – це слова тотожні або близькі за значенням, але різні за звучанням. Уживання синонімів переважно визначається стилем мовлення. Для художнього й публіцистичного стилів зазвичай обирають синоніми, які надають образності, виразності, емоційності. У наукових текстах й офіційному мовленні синоніми позбавлені експресії та образності, наприклад, *властивий – притаманний; проживати – мешкати; аргумент – доказ*.

Основною функцією синонімів є урізноманітнення власного мовлення, уникнення повторів. Тексти офіційно-ділового стилю вимагають однозначності й точності слів. Оскільки для чіткої регуляції офіційно-ділових стосунків важливо, щоб усі однаково сприймали й витлумачували той чи інший *закон, наказ, договір, контракт*.

Точність й однозначність змісту правових текстів часто залежить від того, наскільки правильно та доречно дібрані лексеми. Багатство синонімії дає правникам можливості найточніше вибирати слова для певного контексту, уникати двозначних тлумачень висловлювань та зберігати нейтральний тон законодавчого стилю. Опановуючи синонімічні можливості мови можна уникнути багатьох помилок і двозначностей.

У юридичних текстах синоніми виконують такі функції, як *диференціація, зіставлення, уточнення, доповнення поняття, вказівка на тотожність, близькість понять*.

Українська мова багата на абсолютні синоніми, що відрізняються від іншомовних слів лише звучанням. Однак науковці у багатьох випадках використовують саме запозичені слова. Хоча з метою відродження й збереження рідної мови, із двох слів для називання того самого поняття слід віддавати перевагу оригінальному українському.

Антоніми – це слова, які мають протилежні значення. Вони утворюють пари на основі зіставлення і протиставлення, яке відбувається в одній семантичній площині: *важкий – легкий, детальний – недетальний, корисний – шкідливий, мовчати – говорити, любов – ненависть*. Найбільше антонімічних пар серед прикметників, прислівників, менше серед дієслів й іменників. Абстрактні іменники мають антоніми: *залежність – незалежність, багатство – бідність*. Іменники з конкретним значенням, числівники, більшість займенників і службових слів не мають антонімічних пар: *наказ, рішення* тощо.

Стилістична функція антонімів полягає у тому, що ці слова надають контрастної характеристики предметам, явищам, діям. В офіційно-діловому стилі вони використовуються з метою чіткого розрізнення понять, уявлень, точного вираження думки, а також для підкреслення непокєднуваності описуваних реалій: *прийом (на роботу) – звільнення (з роботи); початок – кінець (робочого дня)*.

Точність мовлення нерідко порушується через неправильне вживання слів, які близькі за звучанням, але мають різні значення – **пароніми**. Вони переважно належать до однієї частини мови й мають однакові граматичні ознаки. Значення паронімів можна перевірити за словником.

За звуковим складом пароніми поділяються на *спільнокореневі* та *різнокореневі*.

Спільнокореневі: *зв'язаний – пов'язаний, сердечний – сердешний, вникати – уникати, ефектний – ефективний*.

Різнокореневі: *мимохіть – мимохідь, компанія – кампанія, розпещений – розбецений, ступінь – степінь, досвідчений – освічений, формувати – формулювати*.

За лексичним складом поділяються:

Синонімічні: *повідь* – *повідь*, *притаїтися* – *причайтися*, *рипіти* – *скрипіти*.

Антонімічні: *кепський* (поганий, недобрий) – *лепський* (хороший, гарний); *прогрес* (розвиток за висхідною лінією) – *регрес* (рух назад, повернення до віджилих форм).

За семантикою пароніми поділяються на *семантично близькі* й *семантично різні*.

Семантично близькі: *крикливий* – *кричущий*, *нігті* – *кігті*.

Семантично різні: *ордер* – *орден*, *ефект* – *афект*, *дипломат* – *дипломант*.

Омоніми – це слова однакові за звучанням, але різні за значенням.

Омоніми поділяються на дві групи: *повні* і *неповні*.

Повні (прості) омоніми зберігають однакове звучання в усіх граматичних формах.

Неповні омоніми (часткові) поділяються на такі групи:

Омоформи – це різні зазначенням слова, однакове звучання яких зберігається лише в окремих граматичних формах.

Омофони – слова, однакові за звучанням, але різні за значенням і написанням.

Омографи – це слова, однакові за написанням, але різні за значенням і звучанням. Омографи розрізняються наголосом.

Готуючи відповідь на *третьє питання*, варто згадати, що одним зі шляхів поповнення лексичного складу мови є запозичення іншомовних слів. Мовні запозичення можуть охоплювати лексичні, морфологічні та фонетичні засоби.

За ступенем засвоєння мовою лексичні запозичення поділяються на:

1. **Запозичені слова**, які повністю засвоєні мовою, мовці сприймають їх як власне українські (походження цих слів можна встановити лише за допомогою спеціальних етимологічних словників): *хліб* (готське запозичення), *гарбуз*, *козак* (тюркське запозичення), *огірок*, *м'ята*, *вишня* (давньогрецьке запозичення), *тролейбус*, *бутерброд* (німецьке запозичення) Запозичені слова використовуються як загальноновживані стилістично нейтральні слова.

2. **Інтернаціоналізми, або європеїзми** – слова, які запозичені з давньогрецької або латинської мов, зберігають ознаки цих мов, функціонують у різних мовах, мають однакове лексичне значення й подібний фонетико-морфологічний склад: *адміністрація*, *документ*, *секретар*, *стратегія*.

3. **Власне іншомовні слова**

– це слова, що зберігають ознаки тих мов, із яких вони запозичені, й сприймаються як чужі: *менеджмент*, *місія*.

Іншомовні слова в професійному мовленні, будучи термінами, виконують номінативну функцію й допомагають створити однозначність у сприйнятті професійного тексту.

Використовуючи іншомовні слова в професійному мовленні, слід дотримуватися таких правил:

1) вживати іншомовне слово в тому разі, коли в українській мові немає відповідника або коли воно має термінологічне значення: *нотаріус, аліменти інспектор*;

2) вживати запозичене слово відповідно до його значення: *омбудсмен* [швед. ombudsman – речник чиїх-небудь інтересів] – спеціально обрана (призначена) посадова особа для контролю за дотриманням прав людини різними адміністративними органами.

3) не вживати в одному тексті власне українське слово й іншомовне: *координувати – погоджувати, екстраординарний – особливий, фіксувати – записувати, лімітувати – обмежувати, прерогатива – перевага, симптом – ознака*.

У четвертому питанні потрібно описати **фразеологізми** – стійкі словосполучення, які вживаються в мовленні в незміненому вигляді.

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать: **власне книжні фразеологічні одиниці** (*вводити в оману, дамоклів меч, відволікати увагу, віддавати належне, для більшої переконливості, дошкульне місце*); **термінологічні назви предметів, явищ, понять** (*увільнення від обов'язків, запам'ятовувальний пристрій, кишені пам'яті, автоматична телефонна станція, ланцюгова реакція, політика цін, радіус дії, зона зв'язку, земна вісь, роза вітрів*); **номенклатурні найменування** (*Міністерство внутрішніх справ, старший науковий співробітник, перший проректор, військовий аташе*); **складені термінологізовані назви** (*суспільно-політична термінологія: країни, що розвиваються, Високі Договірні Сторони, країни третього світу, Європейське Економічне Співтовариство*); **лексикалізовані сполуки** (*до певної міри, певною мірою, кінець кінцем, з року в рік, за інших рівних умов, з одного боку, з другого (іншого) боку, мати справу, мати місце, містити в собі*).

Фразеологізми різняться між собою щодо залежності значення фразеологізму від семантики його компонентів. Тут вирізняють чотири типи:

1. **Фразеологічне зрощення** – це семантично неподільний фразеологізм, цілісне значення якого ніяк не пов'язане зі значенням слів-складників: *дати дуба, сміятися на кутні, скакати у гречку*.

2. **Фразеологічні єдності** – семантично неподільні фразеологізми, цілісне значення яких метафорично вмотивоване значенням їх компонентів: *у рот води набрати, прикусити язика, вивести на чисту воду, дивитися крізь пальці*.

3. **Фразеологічні сполучення** – семантично подільні фразеологізми, характерною ознакою яких є те, що один із компонентів виступає з вільним, незв'язним лексичним значенням, інший – із фразеологічно зв'язаним: *брати участь, завдавати клопоту, зачіпати інтереси, ставити питання, надавати допомогу*. Слова *участь, клопіт, інтереси, питання, допомога* мають вільне, незв'язане лексичне значення.

4. **Фразеологічні вирази** – це стійкі звороти, всі компоненти яких мають вільне значення, проте у процесі мовлення ці звороти відтворюються як цілісні мовні одиниці. До них, зокрема, належать прислів'я, приказки, народні порівняння, мовні кліше: *дешево й сердито; як з хреста знятий; курчат по осені*

рахують; дивиться, як баран на нові ворота; біла ворона; крокодилячі сльози; нуль на масу; гострий на язик тощо.

Відповідаючи на *п'яте запитання*, необхідно зауважити, що для професійного мовлення є характерними загальнолітературні стійкі звороти, які виконують номінативну функцію й позбавлені образності, емоційно-експресивного забарвлення – **мовні кліше**: *брати участь, виносити ухвалу, підбивати підсумки.*

Мовним кліше притаманні такі ознаки:

- 1) постійний склад компонентів;
- 2) звичність звучання;
- 3) відтворюваність готових мовних блоків;
- 4) вільний зв'язок між словами.

Мовні кліше є наслідком загальної стандартизації професійного мовлення, оскільки регулярно повторюються в певних контекстах і виконують функцію готових елементів професійної комунікації. Вони не мають різнотлумачень, сприймаються однозначно та забезпечують максимум інформації.

Мовні штампи – це образні вислови, які з часом від багаторазового повторення у відповідних і невідповідних мовних ситуаціях перетворилися на «мертві» вислови, зміст й образність яких стерлася і вони втратили свою інформативність.

Хоча мовні штампи створюють негативний стилістико-смісловий ефект, вони все ж таки трапляються в діловому мовленні, у текстах художнього й публіцистичного стилів, побутовій розмові та наукових працях: *дати пунтівку в життя, біле золото (про бавовну), чорне золото (про вугілля), люди в білих халатах (про лікарів), мати велике значення, відігравати важливу роль, приділяти значну увагу, необхідно відзначити, одержати прописку, виконано фронт робіт, спортивний дуєт, у зв'язку з відсутністю коштів, за наявності відповідних умов, у цей час, поставити на лінійку готовності, вводити в дію, проведена певна робота.*

Практичні завдання

Завдання. З'ясуйте значення поданих слів. До кожного зі слів доберіть із дужок потрібне за змістом.

1. Вникати, уникати (зустрічей, в суть справи);
2. Гривня, гривна (курс, три, давньоруська, гарна);
3. Громадський, громадянський (організація, думка, обов'язок, мужність);
4. Житловий, жилий (фонд, відділ, проблема, будівництво, будинок);
5. Оснований, заснований (на праці, на успіхах, президентом);
6. Особистий, особовий (речі, охорона, уподобання, посвідчення, склад, справа, рахунок);
7. Повноваження, уповноваження (здійснювати свої ..., за ... керівництва);

8. Показник, показчик (культури, роботи, економічні, температури, алфавітний);
9. Управління, правління (житлове, президентське, кооперативу);
10. Тактовний, тактичний (людина, допомога, зауваження, план, удар, успіх, заходи, міркування);
11. Уява, уявлення (багата, збуджена, художня, плід, викривлене, повне, помилкове, правильне, давати, складати).

Завдання. До поданих слів доберіть із дужок абсолютні синоніми.

Адвокат, аномалія, анонімний, апеляція, бандит, бешкет, безчинство, божевільний, вартовий, відомості, відплата, відступництво, вірогідний, грабіж, громадський, громадянство, довідка, доводити, слідкувати.

(Ненормованість, відхилення, неправильність, патологія, захисник, речник, оборонець, оскарження, безіменний, дебош, хуліганство, гангстер, нальотчик, грабіжник, розбійник, безумний, психічно хворий, душевнохворий, помішаний, розбій, насильство, насилля, дані, вартівник, чатовий, караульний, страж, конвойник, конвоір, стежити, пантрувати, наглядати, припильновувати, приглядати, зрада, зречення, помста, розплата, прорахунок, грабунок, пограбування, імовірний, правдивий, достовірний, публічний, доказувати, обґрунтовувати, мотивувати, аргументувати, підданство, посвідчення, посвідка).

Завдання. У наведених синонімічних рядах визначіть стилістично нейтральні й стилістично забарвлені слова.

Іти – прямувати – чапати – клигати; баба – бабуня – бабка; відмовлятися – відступати – відпекуватися – відмахуватися; щастити – таланити – везти – фортунити; щебетуха – говоруха – балакуха – пустомеля; жалюгідний – убогий – злиденний – миршавий; п'яний – нетверезий – захмелений – підпитий; ображати – принижувати – зневажати – ятрить душу; ударити – бухнути – гепнути – припечатати; улюбленець – коханець – фаворит – любимчик.

Завдання. Укажіть на порушення чистоти мовлення. Запишіть правильні варіанти.

Заплатити налічними, зробити вскритіє, вилучено персні з брильєнтами, затриманий взломщик, проведено досмотр, на мойому участку, надіти наручники, ограбив лоток, рішення обжалував, затримати по підозрінню, нечистоплотні дії, правоохоронцями задержаний, противоречиві свідчення, стояв регуліровщик, скрився від переслідування, записано в уставі, визначений срок ув'язнення, ходотайство про звільнення, незаконне храненіє оружия.

Завдання. Назвіть недоліки у використанні фразеологізмів. Запишіть нормативний варіант речень.

1. Поки грім не грянув, за справу не взялися. 2. Слідчі органи палець об палець не вдарили, аби з'ясувати, хто саме пограбував крамницю. 3. Кидається у вічі полишена на призволяще дитина. 4. Ні сіло ні впало з'явився новий свідок у справі громадянина Толстушко. 5. Питання про долю цих гідроспоруд, як і

всього комплексу, скидається стало вже притчею во язицях. 6. Від пияцтва до хуліганства – один стрибок. 7. За ними буде видно конкретних винуватців, які триматимуть відповідь за це.

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.4. СЛОВОТВІРНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про словотвірні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

Базова

1. Єльнікова Н. І. Частотність уживання фемінітивів в апараті МВС. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 261–263.
2. Єльнікова Н. І., Ісаєва О. В. Аббревіація в мовленні курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 218–219.
3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
4. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.
5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.
7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.
8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Способи словотвору.
2. Нормативність творення відтопонімних назв.
3. Особливості творення деяких прикметників.

Готуючись до *першого запитання*, слід звернути увагу на те, що словотвірні норми закріплюють передбачені словотвірною системою вибір, послідовність, особливості сполучення елементів похідних слів та їхнє узагальнене словотвірне значення, відповідність структури похідних наявним словотвірним моделям. У професійному мовленні словотвірні норми найчастіше порушуються при творенні іменників на позначення назв жителів певного населеного пункту (*київлянин* замість *киянин*), присвійних прикметників (*Наталін* замість *Наталин*), прикметникових форм від різних географічних назв за допомогою суфікса *-ськ-* (*парижський* замість *паризький*), при творенні назв осіб за професією чи виконуваною роботою (*копіювальщик* замість *копіювальник*) тощо.

Серед причин порушення словотвірних норм можна назвати такі: незнання особливостей словотворення в українській мові, словотвірне калькування, тенденція до виникнення нових норм.

У *другому запитанні* варто зауважити, що розрізняють морфологічні та неморфологічні способи словотвору. До морфологічних належать усі способи творення простих слів за допомогою афіксальних морфем, основоскладання й аббревіація. До неморфологічних відносять морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи.

Третє запитання розкриває те, що топоніми посідають особливе місце в лексичній системі мови. Географічні найменування, різні за семантикою та словотвірною структурою, зреалізовували свій дериваційний потенціал у відтопонімних прикметниках за допомогою суфікса *-ськ-(-ск-)*. Чимало труднощів виникає під час творення прикметників та іменників від назв населених пунктів. Сучасний стан мови та історичні традиції необхідно враховувати при творенні таких прикметників. Певну інформацію про творення відтопонімних прикметників можна взяти із Українсько-російського словника-довідника географічних назв Української РСР і довідників адміністративно-територіального поділу держави, проте ці джерела подають не всі топоніми або містять застарілу інформацію.

Утворити прикметники від іменників-топонімів можна за допомогою таких суфіксів: **-ськ, -цьк, -зьк** *харківський, кременчуцький, запорізький*.

У зв'язку із тим, що факультативна сполучуваність морфем не дає змоги точно визначити будь-який суфіксальний варіант із одинадцяти можливих (**-ськ(ий), -івськ(ий), -анськ(ий), -инськ(ий), -ецьк(ий), -ицьк(ий), -овецьк(ий), -анецьк(ий), -инецьк(ий), (-ів)**), а для іменників: **-анин / -янин, -ець**), сформулювати чіткі правила утворення прикметників та іменників для цих груп не можна. Творення і вживання відтопонімних прикметників та іменників повинно регламентуватися виключно словниками.

Практичні завдання

Завдання. Утворіть прикметники на -ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий) від таких географічних назв:

Запоріжжя, Польща, Маріуполь, Рівне, Рига, Сиваш, Париж, Вовчанськ, Тернопіль, Кривий Ріг, Черкаси, Цюрих, Голландія, Одеса, Івано-Франківськ, Кіровоград, Кременчук.

Завдання. Утворіть назви жителів від таких топонімів:

Одеса, Харків, Кременчук, Луцьк, Марганець, Миргород, Черкаси, Київ, Тернопіль, Суми, Прилуки, Чернівці, Ялта, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Вінниця, Керч, Львів, Скадовськ, Трускавець, Яготин.

Завдання. Утворіть складноскорочені слова від повнозначних слів, дотримуючись моделей творення аббревіатур.

Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, інтернаціональна поліція, військовий комісаріат, Національна академія наук, Міжнародний валютний фонд, Товариство з обмеженою відповідальністю, народний депутат, технічний огляд, Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури, Вільна академія пролетарської літератури, командир роти, юридичний факультет, Львівський автобусний завод, завідувач кафедри.

Завдання. Визначте способи творення слів і словосполучень.

Авторська винагорода, суспільство, система права, адвокатура, громадянин, ордер на жиле приміщення, нотаріат, нормативно-правовий акт, екологічне правопорушення, напівпрезидентська республіка, банкрутство, виселення, ВАК, Генеральна Асамблея ООН, грабіж, МАГАТЕ, митниця, КПК України, купівля-продаж, франко-перевізник.

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.5. МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про словотвірні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 4 години.

Література:

Базова

1. Єльнікова Н. І. Вивчення граматичної категорії роду іменника в практичному курсі української мови як іноземної. Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів: тези доповідей міжнародного науково-практичного семінару. Х. 2019. С. 129–132.

2. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.

3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.

4. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Нормативність уживання форм роду, числа, відмінка іменників. Стилiстичні функції і вживання кличного відмінка.

2. Нормативність уживання граматичних форм прикметників.
3. Відмінювання числівників. Уживання збірних числівників. Особливості поєднання іменників з числівниками.
4. Нормативність уживання граматичних форм займенника, дієслова.
5. Порушення норм у вживанні прийменників.
6. Синонімія прийменникових конструкцій.

Під час відповіді на *перше питання* потрібно згадати, що морфологічні норми регламентують загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, які вивчає морфологія – один із розділів мовознавства. Репрезентують особливості вживання частин мови у професійному мовленні, використання дієслівних форм і прийменникових конструкцій у професійних текстах.

Розкрити поняття форм роду, числа, відмінка іменників, а також схарактеризувати стилістичні функції і вживання кличного відмінка.

Відповідаючи на *друге питання*, необхідно згадати, що прикметник – це самостійна частина мови, виражає постійну ознаку предмета в граматичних категоріях роду, числа, відмінка.

Відповідно до значення прикметники поділяють на три розряди: якісні, відносні, присвійні.

Якісні прикметники називають колір, розмір, форму, смак, зовнішні чи внутрішні властивості предмета, наприклад: білий, великий, солоний, косий, м'який. Ознака предмета може підсилюватися, що реалізується через суфіксальний словотвір: зелений – зеленуватий, малий – замалий, важливий – надважливий тощо.

Якісні прикметники утворюють вищий і найвищий ступені порівняння. Слід запам'ятати й правильно, відповідно до стилістичної норми, вживати форми ступенів порівняння прикметників.

Відомо, що є дві форми ступенів порівняння прикметників: проста (синтетична), яка передається одним словом, і складена (аналітична), яка передається двома словами. Кожна форма має свій спосіб творення. Однак на практиці спостерігаємо змішування способів, що веде до порушення норм.

А також вивчити типові помилки щодо вживання прикметникових форм.

У *третьому запитанні* необхідно дати визначення числівнику – це самостійна частина мови, яка називає кількість або порядок предметів при лічбі (скільки? котрий?).

Числівниками послуговуються в інформаційних зведеннях, звітах, але, щоправда, часто порушуючи нормативність такого уживання: невідмінювання або неповне відмінювання складних і складених числівників; неправильне поєднання числівників з іменниками; неправильне вживання збірних числівників тощо.

За характером називання і граматичними ознаками числівники поділяють на кількісні та порядкові.

Збірні числівники, як правило, утворюються від власне кількісних перших трьох десятків (1 – 30) суфіксом -ер-, крім обоє, обидва (обидві), троє.

Кількісні числівники змінюються за відмінками і не мають ознак числа і роду (за винятком один/одна/одне(о)/одні; два/дві; півтора/півтори).

Порядкові числівники називають порядок предметів при лічбі і виділяються питанням котрий?

За граматичними ознаками і формою порядкові числівники подібні до прикметників.

Готуючи відповідь на *четверте запитання*, варто зазначити, що займенник – це самостійна частина мови, яка узагальнено вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх.

Отже, з-поміж усіх частин мови займенник вирізняється способом репрезентації (вказівність). Морфологічно вони дублюють іменники, прикметники, числівники. На це вказує й сама назва – замість іменних частин. Проте, входячи до названих класів слів, займенник має властиві тільки йому семантичні ознаки та синтаксичні функції.

Специфіка семантики займенників полягає в опосередкованості їх лексичного значення, тобто лише в сфері мовлення вони наповнюються конкретним змістом. З огляду на це займенники використовують тільки у відповідному контексті, у зв'язку з конкретною ситуацією, яка дає змогу визначити обсяг їх значень. Закріпленість займенників за ситуативною предметністю мовлення визначає їхнє основне функціональне призначення – текстотвірне, тобто займенники можуть замінювати назви предметів, присудки, навіть цілі речення і виступають засобом розгортання та встановлення змістових зв'язків у тексті, напр.: Це місто – монстр. Воно себе пасе. Воно не знає, де його коріння (Л. Костенко). У такий спосіб вони сприяють скороченню елементів тексту, конденсації висловлювання.

Кількість займенників у лексичному складі сучасної української літературної мови обмежена, але частота їх вживання дуже висока. Без допомоги займенників важко уявити собі процес побудови речення, хоча, звичайно, їх нагромадження без відповідного словесного оточення утруднює розуміння тексту.

Займенники привертають до себе увагу насамперед специфікою семантики: вони не дають характеристичної назви предметові чи явищу, а лише вказують на предмети, ознаки, кількість. Ця частина мови притаманна усім стилям.

Дієслово – це повнозначна частина мови, яка означає дію або стан і виражає це значення в граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи (роду), числа.

Дієслово як частина мови являє собою систему п'ятих граматичних форм:

1. Інфінітив.
2. Власне дієслово (особово-родові форми).
3. Дієприкметник.
4. Дієприслівник.

5. Предикативні форми на -но (-ено), -то.

У *п'ятому запитанні* варто зупинитися на тому, що **прийменник** – це службова частина мови, що виступає разом із відмінковою формою іменника, займенника, прикметника та числівника для вираження залежності її від інших слів у словосполученні.

За допомогою прийменників виражаються відношення дії до предмета (*знав від початку*), між предметами (*один з них*), ознаки до предмета (*теорема без доведень*).

За походженням прийменники бувають **непохідні (первинні)** – *без, в (у), до, для, з (із, зі), за, об, від, на, над, під, по, при, про, між* та ін. – та **похідні (вторинні)**, утворені складанням двох або кількох прийменників (*задля, понад, поміж, заради, посеред, з-поміж, з-під* бо шляхом переходу інших частин мови у прийменники (*у разі, протягом, зважаючи на, близько...*)).

За будовою прийменники бувають **прості** (*без, до, з*), **складні** (*заради, з-поміж, довкола*), **складені** (*згідно з, відповідно до, у зв'язку з*).

Сфера вживання прийменників у діловій мові необмежена. Виражаючи смислові відношення між словами не самостійно, а спільно з відмінковими закінченнями іменника або займенника, прийменник утворює прийменниково-відмінкову конструкцію: *занепокоєні з приводу дій, у відповідності до, у залежності від*. Часто прийменниково-відмінкові форми синонімічні безприйменниково-відмінковим: *занепокоєні діями, відповідно до, залежно від*.

Уживаючи прийменники, важливо враховувати їхню стилістичну характеристику. Так, прийменники *внаслідок, у зв'язку з, згідно з, відповідно до, у справі, у питанні, по лінії* властиві діловому мовленню, сфера функціонування прийменників *проміж, побіч, насупроти, попри* обмежена розмовною мовою.

У діловому стилі української мови є ряд особливо часто повторюваних усталених словосполучень дієслівного типу, де заміна прийменників неможлива: *витрати на, відрахування на, винагорода за, покладається на, у відповідь на, у відповідності з, відповідно до, у зв'язку з, згідно з, залежно від, виходячи з*.

Шосте запитання розкриває те, що значна кількість помилок трапляється при побудові словосполучень із прийменниками при перекладі з російської мови. Найчастіше трапляються помилки у перекладах з російської мови конструкцій з прийменником *по*. В окремих значеннях цей прийменник має в українській мові різні відповідники.

Однією з найпоширеніших синтаксичних вад засобів масової інформації (а під їхнім впливом і розмовного мовлення) є надуживання конструкціями з прийменником *по*: *майстерня по ремонту одягу; бюро по працевлаштуванню; комітет по цінах; проректор по науковій роботі; екзамен по англійській мові; працюють по змінному графіку* тощо. У всіх наведених прикладах прийменник *по* неправильно вжито. Правильні варіанти такі: *майстерня ремонту (лагодження) одягу; бюро працевлаштування; комітет цін; проректор з наукової роботи; іспит (екзамен) з англійської мови; працюють за змінним графіком*.

Практичні завдання

Завдання. Провідмініайте власне прізвище, ім'я та ім'я по батькові. Поясніть правила їх відмінювання.

Завдання. Запишіть подані іменники в родовому відмінку однини.

Барвінок, клуб, Харків, Кривий Ріг, бик, квадрат, університет, рахунок (дія), блок (угруповання), студент, ксерокс, заклад, комп'ютер, стиль, заголовок, долар, будинок, Дніпро, балет, льох, малюнок, Миргород, Іртиш, Юпітер, граніт, бузок, грім, ривок, Амур, Китай, шаблон (зразок), пароплав, вірш, успіх.

Завдання. Утворіть всі можливі ступені порівняння від таких прикметників:

Зелений, білий, аварійний, потенційний, демократичний, бойовий, правоохоронний, південний, дубовий, цікавий, смачний, лисий, голий, швидкий, старий.

Завдання. Виправте текст. Поясніть помилки.

1. Курсант Петренко виявився працюючішим. 2. Найбільш доцільніший спосіб оплати – кредитна картка. 3. Веллінгтон (Нова Зеландія) – найпівденніша столиця незалежної країни. 4. Самий прекрасний сімейний альбом у французького скульптора і фотографа Олена Лебуаля. 5. Радіо – найдемократичніша медійна платформа. 6. Весняна частина сезону вийшла найменш продуктивніша, ніж осіння. 7. Мандрівникам варто знати не лише про самі цікаві і красиві, а й про найкримінальніші місця планети. 8. Ситуація на українському валютному ринку спокійніша. 9. Щоб у тебе завжди був пречудовіший настрій! 10. Ціни в них самі низькі тільки на непотріб. 11. Золота розкіш: велосипед дорожчий Ferrari. 12. Юлію Гарюнову визнано одним із найпрофесійніших топ-менеджерів держави.

Завдання. Поєднайте числівники з іменниками, розкривши дужки.

32 (зошит), 24 (студент), 1,5 (метр), 34 (ножиці), 16 (двері), 2,5 (кілометр), 41 (теля), 322 (сани), 153 (том), 7 (поросся), три п'яті (метр), 44 (смайлик), 144 (курча), 2 (колір), дев'ять (лящ), 3 (книга), 18 (кілограм, апельсин), 700 (грам), 34 (громадянин), 73 (автомобіль), 2 (хлоп'я), 2,5 (відро), 4 (друзі), 243 (вила), 1/3 (порція).

Завдання. Розкрийте дужки і виберіть потрібну форму числівника.

1. (Чотири, четверо, суддя) отримали попередження. 2. Ще (три, троє, свідок), допитаних у суді в рамках кримінальної справи, підтвердили законність проведення оперативно-технічних заходів щодо водія. 3. До заліщицьких лікарів за допомогою звернулися (п'ять, п'ятеро) неповнолітніх (студентка) місцевого агроколеджу. 4. В індонезійській провінції Західна Ява (тридцять три, троє, підліток) померли в результаті отруєння алкогольним коктейлем. 5. Ці (дві, двоє, кішка) не пропустили жодної вечері своїх хазяїв. 6. На Харківщині пожежні від

вогню врятували (шість, шестеро, особа). 7. (сім, семеро, перевізник) заблокували на (два, година) трасу Київ – Чоп під Свалявою. 8. (чотири, четверо, доба) працівники управління житлово-комунального господарства проводили у Рівному роботи з насичення річки Устя киснем. 9. 27 серпня вночі можна було побачити (два, двоє, місяць) на небі. 10. (три, троє, підозрювані) були викликані до суду Стамбула в рамках розслідування справи щодо огляду вантажівок.

Завдання. Виправте текст. Поясніть помилки.

1. Більше п'ятидесяти відсотків сімей Полтавщини отримали соціальну підтримку. 2. Вона мені ногою по боці вцілила, а я по ній пару разів сумкою попала. 3. На конкурс громадських мікропроектів подали майже двохсот пропозицій. 4. Нічний розпродаж у Харкові: обіцяють знижки від тридцяти до семидесяти відсотків. 5. Нерівний бій між більшовицькою армією та трьостами студентами – сумна сторінка в історії держави, що носить назву бою під Крутами. 6. Пару разів я відвідала курси снайперів, допоки мудра людина мені не сказала: «Співачко, захисти піснею!». 7. У Житомирі вандали покрали колеса від смітників, вартість викраденого складає біля однієї тисячі гривень. 8. Більше мільйона осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, зазнали адміністративних стягнень. 9. Штормова погода в Україні затримається на пару днів. 10. Петренко задекларував більше восьмидесяти тисяч гривень.

Завдання. Назвіть недоліки наведених речень і усуньте їх.

1. Протягом 516 днів близько сотні фахівців займалися реставрацією знаменитого римського фонтану ді Треві. В цілому від кіптяви, бруду і нальоту ними було очищено близько 4 тис. квадратних метрів каменю, а також 360 квадратних метрів ліпнини і скульптур. 2. Конституційний суд вирішив, що остаточно зміни до Конституції можуть ухвалюватися на будь-якій сесії верховної ради. 3. Я маю свою особисту думку щодо цього виступу. 4. Повідомляємо Вас, що 15 березня о 15:00 в актовій залі відбудуться збори трудового колективу. 5. Волонтери розповіли, як їх колега перехитрила бойовиків і уникла полону. 6. Настав час щиро подякувати Вас за вашу плідну роботу. 7. Директор звільнив Івашука з обійманої посади і призначив на його місце Василенка. Таке рішення не схвалюють у колективі. 8. Коли Галина Степанівна зустріла Ірину Сергіївну, вона була вже начальником відділу. 9. Представник митниці наказав артистові віддати свій паспорт. 10. Свідок стверджував, що злодій встиг добігти до його автомобіля.

Завдання. Назвіть речення, у яких дієслова вжиті з порушенням норми. Виправте текст.

1. У Румунії релігія викладається на всіх етапах обов'язкової освіти з нульового до 12 класу. 2. Побачивши патрульний автомобіль, він почав виражатися нецензурно. 3. Навчаючись разом в технікумі, вона залишилася для мене подругою на все життя. 4. Валентино Іванівно, я вибачаюся за запізнення. 5. Саме там Джакомо заробив другу хворобу і програв компанії підвищених ченців всі гроші. 6. Розшукується чоловік, який зник близько тижня тому,

телефон знаходиться поза зоною досяжності. 7. Стрілянина під Києвом – ще один п'яний водій спробував виявити опір патрульним. 8. У повітрі розповсюджується звукова хвиля з частотою 1,7 кГц. 9. Конвенція про заходи, направлені на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. 10. Ви звертаєтесь до органу опіки та піклування з проханням лишити чоловіка батьківських прав. 11. Чому людина іноді не рахується з думкою іншої людини? 12. Кабінет Міністрів має намір об'явити конкурс на посаду уповноваженого з питань сім'ї, про це сказано в повідомленні на сайті уряду. 13. Лише минулої доби в пунктах обігріву було оказано допомогу понад 2 000 осіб. 14. Депутати пропонують відклонити звіт Кабміну і визнати його діяльність незадовільною. 15. Так, доволі актуальним є питання захисту від крадіжок, які здійснюються у магазинах.

Завдання. Перекладіть українською мовою словосполучення, до складу яких входять дієприкметники.

Приемы, применяемые преступниками; заключаемый договор; сейчас будут отвечать следующие студенты; сложившаяся вокруг ситуация; желаемый результат; проживающие в этом доме; задержание лица, подозреваемого в совершении преступления; освещаемый в прессе; следующая через станцию электричка; защищенные щитом участки тела; далее в нашей работе рассмотрим следующие вопросы; преступление, совершаемое несколькими преступниками; ранее задержанный преступник; приобретаемые навыки; подъехавший автомобиль; следующий советам врача; занимаемая должность; вызываются следующие лица.

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.6. ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про орфографічні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 2 години.

Література:

Базова

1. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.

2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.
4. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.
5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.
7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.
8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.
9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

Додаткова

1. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. К.: Арт ЕК, 1999. 258 с.
2. Жайворонюк В. В. Українська мова в професійній діяльності. К.: Вища школа, 2006. 431 с.
3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
5. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: навчальний посібник. К. : Каравела, 2008. 267 с.
6. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль, 2000. 248 с.
7. Токарська А. С., Кочан І. М. Українська мова фахового спрямування для юристів. Львів : Світ, 2008. 413 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Уживання м'якого знака.
2. Вживання апострофа.
3. Подвоєння та подовження приголосних в українській мові.
4. Відтворення слов'янських власних назв українською мовою.
5. Складні випадки уживання великої літери.
6. Написання складних іменників, прикметників, прислівників.

Під час відповіді на *перше питання* слід згадати правила вживання м'якого знака.

Готуючи відповідь на *друге питання*, потрібно назвати правила вживання апострофа.

У *третьому запитанні* необхідно пояснити відмінність між подвоєнням і подовженням приголосних в українській мові.

Під час відповіді на *четверте питання* варто звернути увагу на відтворення слов'янських власних назв українською мовою.

У *п'ятому запитанні* слід проаналізувати складні випадки уживання великої літери.

Готуючись до *шостого запитання*, потрібно згадати написання складних іменників, прикметників, прислівників.

Практичні завдання

Завдання. Вставте пропущені букви.

Св...крушин, с...віла, доруч...ний, бл...щала, книж...чка, вл...тівши, дал...чінь, б...ре, на д...ревах, об...режними, ш...л...стіло, л...гес...нько, в...сняна, мар...во, закл...котіли л...леки, зб...рігати, м...реж...во, об...режно, заз...рнути, с...р...дина, кош...ня, оч...рет, л...сичка, бр...ніти, оз...ро, в...дніється, бл...зькі, леб...дя, гр...міти, оголош...ння, вим...ла сміття, т...мніє, з...л...ніє, гл...бока, п...люстки, п...чальний, бл...щить, б...руть, см...река.

Завдання. Вставте, де потрібно, апостроф.

Моркв...яний, м...яч, сором...язливий, хлоп...ята, зів...янув, син...ому, біл...чата, с...огодні, полум...я, бур...як, пір...я, від...ємник, цв...ях, здоров...я, св...ято, відв...язати, кар...єра, солом...яний, реп...яхи, В...ячеслав, солов...ї, мавп...ячий, від...єднати, дерев...яний, зустріч..., пишеш..., м...ята, нен...чин, гет...манщина, дзв...якнути, удар...те, Мол...єр, тьм...яний, світлиц..., р...ябий, відлун...я, котят...ся, сузір...я, таріл...ці, хом...як, міжгір...я, кур...йоз, м...який, об...їзд, дит...ясла, в...яне, р...ясно, реп...ях, Лук...ян, п...ятниця, солом...яний, мереп...яньський, духм...яний, пів...ящика, різдв...яний, св...яті, всер...йоз, возз...єднання, під...їхати, Мін...юст, між...ярусний, ад...юнкт, ін...екція, трав...янистий, харків...янин, ал...янс, інтерв...ю, об...єктивний.

Завдання. Вставте, де потрібно, м'який знак.

1.1. Робит...ся, судд...я, молот...ба, степ..., сілл...ю, хитріс...т..., сліз...ми, різ...ба, бібліотекар..., майбут...не, календар..., сім...сот, повір...те, кін...с...кий, ковал...с...кий, низ...ко, домен...щик, Сибір..., тр...ох, т...ма, сотен...ка, гарнен...кий, приз...ба, буд...те, бояз...кий, скрин...ка, учнівс...кий,

усміхаєт...ся, плас...кий, учител...ка, різ...бленими, т...охкають..., п'ят...десять, л...одовик, порт...єра, н...юанс, Хар...ків, борють...ся, мен...ший, Натал...чин, міл...йон, пул...с, суд...я, князівс...кий, секретар..., ллет...ся, стріл...ці, будуєт...ся, ласун...ці, сіл...с...кий, с...вятина, радіс...т..., роз...кіш, камін...чик, роздоріж...я, плач..., селян...ство, їхн...ого, велетен...с...кий, стат...тя, сторон...ка, тон...ший, стидаєт...ся, умиєш...ся.

1.2. 1) Біл...ше діла – мен...ше слів. 2) Хто мови своєї цураєт...ся, хай сам себе стидаєт...ся. 3) Слово – не горобец..., вилетит... – не спіймаєш.... 4) М'які слова і камін... крушат.... 5) Швидко піс...ня співаєт...ся, та не швидко складаєт...ся. 6) Доброго і корч...ма не зіпсує, а злого і церква не направит.... 7) Ще книжки в сум...ці, а вже хлопці на дум...ці. 8) Молодець... молодець... – ні кіз..., ні овець.... 9) Дівчата гарнен...кі, тихен...кі, милен...кі! Звідки погані жінки берут...ся? 10) Дівоч...і сл...ози – як весняний дощ.... (З народної творчості)

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.7. ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про пунктуаційні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

Базова

1. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.

2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.

3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

4. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.

5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Сельнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Розділові знаки у простому й складних реченнях.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Розділові знаки при однорідних членах речення.
4. Відокремлені члени речення.
5. Розділові знаки при уточнювальних членах речення.

Під час відповіді на *перше питання* слід згадати, у яких випадках ставлять розділові знаки у простому та складних реченнях.

Готуючи відповідь на *друге питання*, потрібно назвати випадки, коли ставиться тире між підметом і присудком.

У *третьому запитанні* необхідно пояснити, які слід уживати розділові знаки при однорідних членах речення.

Під час відповіді на *четверте питання* варто звернути увагу на відокремлені члени речення та розділові знаки при них.

У *п'ятому запитанні* слід проаналізувати розділові знаки при уточнювальних членах речення.

Практичні завдання

Завдання. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте коми).

Особа яка притягається до адміністративної відповідальності має право: знайомитися з матеріалами справи давати пояснення подавати докази заявляти клопотання; під час розгляду справи користуватися юридичною допомогою адвоката іншого фахівця в галузі права який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи виступати

рідною мовою і користуватися послугами перекладача якщо не володіє мовою якою здійснюється провадження; оскаржувати постанову в справі.

Потерпілий має право знайомитися з матеріалами справи заявляти клопотання оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Законні представники мають право: знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; від імені особи інтереси якої вони представляють подавати скарги на рішення органу (посадової особи) який розглядає справу.

Адвокат інший фахівець у галузі права який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; за дорученням особи яка його запросила від її імені подавати скарги на рішення органу (посадової особи) який (яка) розглядає справу а також мають інші права передбачені законами України.

(Інструкція з оформлення працівниками патрульної служби МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху)

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.8. СИНТАКСИЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про синтаксичні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 1 година.

Література:

Базова

1. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.

2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.

3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

4. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.

5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.

6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Сельнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Синтаксис як наука.
2. Порядок слів у реченні. Координація присудка з підметом.
3. Деякі випадки керування в реченні.

Під час відповіді на *перше питання* слід згадати, що синтаксис – розділ науки про мову, який вивчає будову та значення словосполучень і речень.

Синтаксичні конструкції в офіційно-діловому стилі застосовують із певними особливостями. Документам властивий розповідний характер висловлювання, прямий порядок слів у реченні, при якому підмет стоїть перед присудком, узгоджене означення перед означуваним словом, неузгоджене – після означуваного слова. Спеціальний стаж іноді підтверджується показаннями свідків. У діловому стилі допускається розташування присудка перед підметом у словах автора, які розривають пряму мову або стоять після неї, а також у реченнях, на початку яких є обставинні слова.

До складу текстів офіційно-ділового стилю входять як прості речення, так і складні речення з різними видами підрядних частин. Прості й складні речення можуть ускладнюватися відокремленими, однорідними членами, вставними словами й виразами та ін. У реченнях вживаються пасивні структури з дієсловами на -ться, інфінітивні конструкції, наказові форми дієслів, безособові форми на -но, -то, словосполучення дієслівного типу, дієприкметникові, дієприслівникові звороти, пряма мова з метою посилення на прийняті закони, видані розпорядження.

Готуючи відповідь на *друге питання*, потрібно зазначити, що порядок слів – властиве певній мові розміщення членів речення у певній послідовності. В українській мові порядок розташування слів в реченні вільний, бо за членами речення не закріплені постійні місця. Проте це не означає, що взагалі відсутні будь-які правила словопорядку в реченні. Розрізняють два типи порядку слів: а) прямий, або звичайний; і б) зворотний, або інверсію (від. лат. *inversion* – перегортання, перестановка).

У *третьому запитанні* необхідно пояснити, що якщо підмет має у своєму складі числівник, який закінчується на одиницю (21, 781, 231), то присудок ставиться в однині.

Якщо числівник у підметі закінчується на два, три, чотири та числівник обидва присудок ставиться у множині.

Якщо у складі підмета є числівник п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять (п'ять студентів, сто п'ятнадцять тонн, сімнадцять агрегатів), то присудок може стояти як в однині, так і у множині, залежно від контекстового значення підмета.

Коли підмет називає пасивні особи, предмети, що подаються у вигляді цілісної, нерозчленованої групи, тобто, акцент робиться на кількості виконавців дії, присудок, як правило, ставиться в однині.

Але якщо підмет називає групи осіб, предметів, кожний із яких діє активно й самостійно, присудок переважно ставиться у формі множини.

Підмет зі словами більшість, решта, меншість, ряд, частина, багато, мало, чимало, трохи, кілька в діловому стилі вимагають від присудка форми однини.

Присудок може вживатись у множині, якщо головні члени речення розділені підрядним реченням або головні члени речення є однорідними.

Якщо до складу підмета входить прикладка, то присудок узгоджується з підметом, а не з прикладкою.

Практичні завдання

Завдання. Відредагуйте словосполучення з прийменником по:

Поїхати по справі, комісія по перегляду документів, по закінченні університету, заходи по посиленню охорони, по цій причині, вдарити по струнах, номер по порядку (№ п/п), резервуар повний по краї, вивчити по конспекту, визбирувати по зернині, заняття по розкладу, стріляти по мішені, учитися по спеціальності, ходити по кабінетах, тренер по дзюдо, ударити по м'ячу, заплатити по тисячі гривень, комітет по пресі, ходити по слідах, робота по дослідженню, сунеться по стіні, по закінченні програми, відпочивати по цей час, по бажанню, розкидати речі по хаті, по вказівці, називати по імені, по сімейним обставинам, трансляція по телевізору, центр по техзабезпеченню, концерт по замовленню, розпорядження по університету, рекомендації по застосуванню, по наказу міністра, відділ по боротьбі з організованою злочинністю, з вересня по грудень, працювати по контракту, поїздка по роботі, подорож по країні, матч по футболу, довідка по телефону.

Завдання. Виправте помилки у поданих конструкціях.

Захворіти грипом; вчити водити авто; згідно поданої заяви; отримати широке розповсюдження; відповідно з інструкцією; це не складає великих труднощів; не дивлячись на зміну у регламенті; комітет по цінах; по закону; по закінченню зборів; по постанові; заходи по дотриманню чинного законодавства; документація по особовому складу; згідно до списку; працюють по графіку; надіслати по пошті; у залежності від виду документа; по формі документи бувають стандартні й індивідуальні; у відповідності з планом; тексти документів складаються по затвердженій формі; звернутися по адресу; телефонувати по номеру; діяти по закону; накреслені заходи по проведенню урочистостей; зустрітися в дванадцятій годині; працювати на протязі року.

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 4.9. СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ

Навчальна мета заняття: формування уявлень про стилістичні норми української літературної мови, прищеплення навичок культури індивідуального мовлення.

Час проведення – 2 години.

Література:

Базова

1. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с.
2. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 480 с.
3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.
4. Скопненко О. І. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). Вісн. НАН України, 2020, № 3. С. 78–87.
5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с.

7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

8. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми). Сльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с.

9. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. За програмою МОНУ. 4-те видання. К: Алерта, 2014. 696 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Навчальні питання:

1. Основні принципи стилістичного редагування тексту професійного спрямування.
2. Проблеми перекладу російськомовної документації українською мовою.

Готуючи відповідь на *перше питання*, слід згадати, що редагування – це приведення об'єкта редагування у відповідність із чинними у певний час у конкретному суспільстві нормами, а також його творча оптимізація, метою яких є отримання заданого соціального ефекту. Складається з двох рівноправних процедур: контролю (аналізу) та виправлення (реконструкції) авторського оригіналу.

Практику редагування досліджує теорія редагування, яка, поряд із теорією видавничої справи є складовою едитології (едитологія – прикладна суспільно-інформологічна наука, яка досліджує методологічні засади готування повідомлень у процесі їх публікування / оприлюднення в ЗМІ)

Редагуючи текст, необхідно пам'ятати основні вимоги, які висувають до доказів (аргументів) як особливої форми думки, а саме: чітке формулювання тези й аргументів; формулювання тези під час доказів залишається незмінним; теза і аргументи не повинні суперечити один одному; як аргумент використовувати положення, правдивість яких не викликає сумніву; докази повинні бути повними й достатніми.

Редагування наукового тексту здійснюють у три етапи:

1. Первинне ознайомлення з текстом документа. Перед тим, як розпочати редагування тексту, слід прочитати його повністю. Під час першого прочитання не бажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. Перевірка фактичного матеріалу. На цьому етапі доцільно перевірити правильність та вірогідність поданих відомостей, продумати, чи достатньо фактичного матеріалу для певного тексту.

3. Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає мовної корекції: виправлення орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок.

Під час відповіді на *друге запитання* варто зауважити, що переклад правничих текстів вимагає обережного ставлення до передачі змісту документа, ретельного добору українських відповідників юридичних термінів. Аналіз перекладних термінографічних джерел дає можливість зробити певні висновки щодо українських відповідників, які, мають бути суворо точними, що посилюється юридичним порядком, і набути рівня «очищеного змісту», щоб їх легко можна було розпізнати, а відтак і легко встановити, що вони визначають. Однією з важливих сучасних лінгвістичних проблем є добір точних україномовних еквівалентів російськомовних термінів кримінального, кримінально-процесуального, цивільного та інших галузей права, які найточніше відтворювали б семантику відповідних понять.

У процесі роботи над законодавчими актами необхідно звертати увагу на неоднозначність вживаної термінології, на непоодинокі випадки неправильного вживання українських правових термінів, що ускладнює як їх тлумачення, так і застосування. Невпорядкована термінологія негативно позначається на якості закону, породжує безплідні спори в теорії та на практиці. Так, негативним явищем є синонімія юридичних термінів. Якщо в загальнолітературній мові синоніміка свідчить про лексичне багатство мови та є позитивним явищем, то в термінології вона є небажаним явищем, оскільки синоніми можуть ускладнювати спілкування та призводити до неточного розуміння юридичного тексту.

Вади в доборі відповідника часто трапляються тому, що деякі російськомовні терміни неточно відбивають поняття через змістовий зв'язок його з іншими поняттями цієї системи, а тому їх абсолютно відповідний (калькований) український термін подвоює цю неточність.

Практичні завдання

Завдання. Відредагуйте словосполучення, уникаючи тавтології та плеоназму.

Атмосферне повітря, багато років тому назад, біографія життя, бурхливі овації, велична монументальність, вільна вакансія, вперше познайомились, емоційні почуття, запобіжна профілактика, заразна інфекція, захисний імунітет, компенсувати відшкодування, коротка ремарка, майбутні перспективи, мій особистий, нагородити премією, обширний діапазон, перебіг процесу, перший дебют, підводячи підсумки, пам'ятні сувеніри, можливий шанс, самий найкращий, старий ветеран, таємнича містика, ультимативна вимога, філігранно витончений, хронометраж часу.

Завдання. Зредагуйте подані речення, прокоментуйте правки.

1. Трішки більше місяця пройшло з часу, як я очолила Одеську митницю.
2. Колективи Новоолексіївського СБК прийняли участь у благодійному заході «Мамина весна».
3. Рятувальники прийняли міри для захисту мешканців міста від ймовірної надзвичайної ситуації.
4. Який документ необхідно пред'явити податківцям, щоб не оштрафували за несплату податків з вини банку?
5. Для погашення довгострокових кредитів – споживчого, іпотечного або на авто, необхідно здійснити два платежі – для погашення відсотків та частини тіла кредиту.
6. Депутат облради хоче підняти питання про єдиний податок на землю.
7. Вчені визначили, які люди викликають найбільшу довіру.
8. У ході суду стає очевидно, що справу мені сфабрикували.
9. В "Укрнафті" завірили, що Роллінз повернувся до виконання своїх обов'язків.
10. На даний час в Україні склалась ситуація, коли низи дійсно не можуть, не хочуть, але до того ще й не знають як – а верхи можуть, хочуть та знають як.
11. Так, по освіті я режисер.
12. Розглядувані угіддя будуть знаходитися у користуванні платника сільськогосподарського податку.

Виконання завдань із методичного посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 5. 1. КУЛЬТУРА УСНОГО ФАХОВОГО СПІЛКУВАННЯ ПРАВООХОРОНЦЯ

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про основні типи усної професійної комунікації, виробити навички комунікаційної діяльності.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Культура мови як навчальна дисципліна. Основні поняття культури мови.
2. Ознаки професійної культури.
3. Невербальні засоби спілкування.
4. Культура слухання.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.

2. Голопич І. М. Застосування правоохоронцями методу «Сторітелінг» у профілактичних бесідах із підлітками. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with

Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Cambridge, October 29, 2021). Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. P. 49–50.

3. Голопич І. М. Етика професійного спілкування правоохоронця. 19-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектроника и молодежь в XXI веке». Сб. матеріалів форуму. Т.11. Харків: ХНУРЭ, 2015. С. 83–85.

4. Голопич І. М. Культура мовлення правоохоронця. 22-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектрониката молодежь у XXI столітті». Зб. матеріалів форуму. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2018. С. 28 – 29.

5. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2003. 480 с.

6. Єльнікова Н. І. Мобінг як вияв девіантної комунікації: лінгвістичний аспект. «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці», 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 115–117.

7. Єльнікова Н. І. Тролінг як амбівалентне явище в інтернет-комунікації курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, ХНУВС. Харків. 2021. С. 282–284.

8. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / уклад. Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Х., 2021. 260 с.

9. Нелюба А. Професійна мова юриста. Х., 2002. 207 с.

10. Оверчук О. Б. Культура мовлення як складова професійної культури поліцейського. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. С. 234–236.

11. Царьова І. В., Грицай І. О. Культура професійного мовлення юриста : навчальний посібник. К.: «Хай"Тек Прес», 2017. 140 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що професійна культура є одним із найважливіших соціокультурних чинників становлення людини. Як елемент загальної культури професійна культура людини ґрунтується на узвичаєних духовно-моральних цінностях, нормах і правилах, а також на способах взаємодії людини як одиниці тієї суспільної системи, до якої вона належить. Проте загальну культуру вирізняють норми та стандарти життєдіяльності спільні для людей незалежно від профілю їхньої діяльності на основі загальних методів соціалізації й освіти. Результатом чого стає засвоєння характерних для суспільства загалом культурних (етнічних, релігійних, політичних та інших) цінностей, норм, стереотипів поведінки. Професійну

культуру характеризують норми та стандарти, пов'язані з родом діяльності та специфічної взаємодії, а також зі спорідненістю індивіда з певною соціально-професійною групою.

Необхідно також пояснити відмінність між мовою та мовленням, культурою мови та культурою мовлення. Предметом культури мови як навчальної дисципліни є норми літературної мови, види спілкування, його принципи та правила, етичні норми спілкування, функціональні стилі мовлення, основи мовленнєвого мистецтва, а також складнощі вживання мовних норм та проблеми сучасного стану мовленнєвої культури суспільства.

Основними поняттями культури мовлення є літературна мова, норми мови, стиль, мовний стандарт, мовна особистість, види та форми мови, мовний етикет.

Головною метою курсу культури усного фахового спілкування правоохоронця є формування та розвиток у майбутнього спеціаліста – учасника професійного спілкування комплексної комунікативної українськомовної компетенції, що є сукупністю знань, умінь, навичок, ініціатив особи, необхідних для встановлення міжособистісного контакту в соціально-культурній, професійній (навчальній, науковій, виробничій) сферах і ситуаціях людської діяльності.

Детально зупинитися на складових культури мови.

Необхідно назвати функції спілкування.

Під час відповіді на *друге запитання* необхідно звернути увагу на те, що ознаками професійної культури є інтегративність, соціальність, особистісний характер професійної культури, динамічність і дієвість, безперервність. Варто також зупинитися на мотиваційно-ціннісному компоненті, який передбачає ціннісне ставлення до власної професійної діяльності як особистої цінності, так і цінності соціально значущої. Крім того, обов'язкова наявність позитивного ставлення до обраної професії та подальшого професійного вдосконалення, задоволеність професійним вибором, володіння етичними нормами професії, наявність професійних здібностей та інших елементів мотиваційної сфери.

Даючи відповідь на *третьє запитання*, необхідно наголосити на тому, що під час комунікативного акту словесна інформація, котру передає людина, супроводжується цілою низкою невербальних сигналів (наприклад, іронічною посмішкою, поглядом із виразом схвалення, піднятими в здивуванні бровами), які можуть суттєво посилювати або змінювати значення сказаних слів, підкріплювати чи, навпаки, заперечувати їхню правдивість. Ці сигнали партнер по комунікації може сприймати на усвідомленому чи неусвідомленому рівні, але в будь-якому разі вони значно впливають на тлумачення повідомлення. Уважній людині, яка цілеспрямовано спостерігає за жестами партнера по спілкуванню, вони допомагають конкретизувати, уточнити значення висловлених слів, а також встановити, чи відповідають вони справжнім почуттям і думкам співрозмовника.

Необхідно схарактеризувати структурні компоненти невербальної комунікації.

Відповідь на *четверте запитання* варто розпочати з того, що майстерність спілкування особистості виявляється в оволодінні не лише основами красномовства, але й умінням слухати. Причому важливо не тільки слухати інформацію, але й відчувати її. Адже слухання – це фізичний процес, який визначає вплив звукових хвиль на барабанну перетинку й відбувається без вияву спеціальних розумових зусиль. А відчування інформації – це складний процес сприйняття інформації, який водночас передбачає її первісне осмислення, структурування й запам'ятовування.

Назвати види слухання. Виголосити ряд рекомендацій для створення ефекту активного слухання.

Практичні завдання

Завдання. Підготуйтеся до ділової гри «Співбесіда з роботодавцем». Два курсанти розігрують сценарій співбесіди, а інші аналізують усі запитання «роботодавця» й відповіді «претендента».

Завдання. Побудуйте конфліктний діалог (цілі партнерів у діалозі протилежні), схарактеризуйте вербальні й невербальні компоненти комунікації.

Завдання. «Жива картина»

Не користуючись вербальним мовленням, покажіть, як розмовляють: *дві подруги через вікно; однокласники через скляні двері, де проходить екзамен, а один із курсантів погано підготовлений; як ходить дитина, яка щойно навчилася ходити; курсант, який не хоче відповідати біля дошки; старенький дідок.*

Виконання практичних завдань із посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 5. 2. ПРОЦЕС СПІЛКУВАННЯ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про процес спілкування та його складові, назвати функції спілкування, проаналізувати аспекти спілкування, схарактеризувати моделі спілкування та невербальні засоби спілкування.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Сутність спілкування як процесу. Функції спілкування.
2. Аспекти спілкування.
3. Моделі спілкування.

Література:

Базова

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. Київ: КНЕУ, 2007. 383 с.
2. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / Сльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків: ХНУВС, 2021. 292 с.
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. 2-ге вид., стер. К.: Вища шк., 2006. 311 с.
4. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.

Додаткова

1. Кутуза Н. В. Сугестивна ефективність рекламних слоганів: експериментальне дослідження. Записки з української мови: Вип. 22 : 3б. наук. праць =Opera in linguistica ukrainiana : Fascicullum 22. Одеса: «ПолиПринт», 2015. С. 102–114.
2. Козяревич Л. В. Вербальні та невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 «Германські мови». К. 2006. 20 с.
3. Куньч З. Сучасне академічне красномовство в контексті еколінгвістики: проблема вживання запозичень. У вимірах слова: збірник наукових праць на пошану професора Ірини Кочан. Дрогобич: Посвіт. С. 89 – 98.
4. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. К. : Вежа, 1994. 240 с.
5. Про скандинавський підхід до охорони громадського порядку і налагодження діалогу працівниками поліції, про «Євробачення» та інше – інтерв'ю з Патріком Йохансенем, провідним радником КМЄС з питань охорони громадського порядку. URL: <https://www.euamukraine.eu/ua/news/opinion/the-scandinavian-approach-to-public-order-policing-dialogueeurovision-and-more-interview-with-patrik-johansen-euam-lead-adviser-in-public-order/> (дата звернення: 14.05.2021).

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що успішність людини в будь-яких сферах її діяльності залежить переважно від здатності грамотно організувати процес спілкування. Спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, під час якого виявляються та формуються міжособистісні відносини. У науковій літературі спілкування вивчається з трьох позицій.

Спілкування передбачає трансляцію інформації від однієї особи до іншої (інших). Успішність сприйняття цієї інформації залежить від здатності партнерів правильно її зрозуміти.

Спілкування має важливу роль також в організації спільної діяльності людей. Це може бути діяльність різних видів: ігрова, навчальна, професійна тощо.

Проаналізувати функції спілкування.

При відповіді на *друге запитання* варто проаналізувати перцептивний, комунікативний і інтеракційний компоненти спілкування, окремо характеризуючи кожний із них.

Готуючись до відповіді на *третьє запитання*, необхідно проаналізувати інформаційну, переконувальну, експресивну, сугестивну, ритуальну та скандинавську моделі спілкування.

Практичні завдання

Завдання. Підготуйте сценарій типової форми професійної комунікації, що має містити опис обстановки та діючих осіб, а також розгорнутий діалог, що демонструє найбільш типові ситуації, мовленнєві конструкції в репліках правоохоронця, що просувають поліцейського у комунікації з правопорушником.

Завдання. Проаналізуйте зміст найбільш типових комунікацій правопорушника з поліцейським, виділіть типові типи правопорушника. Систематизуйте ознаки, за яким тип правопорушника можна ідентифікувати, комунікативні засоби, які дозволяють правоохоронцеві подолати бар'єр у спілкуванні з правопорушником. Запропонуйте сценарний план, який демонструє результати аналізу.

Завдання. Застосовуючи інформаційну модель спілкування, підготуйте доповідь із презентацією на одну із запропонованих тем: «Суржик як мовне явище», «Мовленнєвий етикет у професійному спілкуванні», «Мовні засоби спонукання (заохочення, висловлювання невдоволення тощо) в професійному спілкуванні», «Діловий і мовний етикет про особливості офіційної поведінки чоловіка та жінки», «Соціопсихолінгвістичний аспект культури мови».

Завдання. «Портрет користувача мережі «Інтернет»».

Створити портрет сучасного інтернет-користувача, визначаючи доцільність діяльності молоді у всесвітній мережі, наголосити на можливих ризиках і небезпеках, які існують у віртуальному просторі.

Виконання практичних завдань із посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 6. ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАВНИКІВ: СКЛАДОВІ, ВИДИ, ФУНКЦІЇ, ОСНОВНІ ТИПИ Й ЕТАПИ

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про процес спілкування правників і його складові, проаналізувати види спілкування, основні типи та етапи.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Професійне спілкування правоохоронців.
2. Види професійного контакту правоохоронців під час спілкування.
3. Функції професійного спілкування правоохоронців.
4. Види професійного спілкування правників.
5. Основні типи спілкування правників.
6. Етапи професійного спілкування правоохоронців із правопорушниками.

Література:

Базова

1. Голопич І. М. Підготовка майбутніх поліцейських до професійного спілкування у вищих закладах зі специфічними умовами навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 309 с.
2. Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України (схвалений колегією ВС України 5 жовтня 2000 року № 7 км/8). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 18.03.2021).
3. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/ed20180831> (дата звернення: 07.04.2021).
1. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / Сльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків: ХНУВС, 2021. 292 с.

Додаткова

1. Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 29, ст.233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 11.02.2021).
2. Кодекс ООН щодо поведінки посадових осіб правоохоронних органів від 17 грудня 1979 р. резолюція 34/169. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 14.03.2021).
3. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.:

Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що професійне спілкування поліцейських – це професійно спрямована комунікативна взаємодія між учасниками ділових відносин на засадах співробітництва й партнерських стосунків, спрямована на успішне та швидке розв'язання поставлених професійних завдань, водночас, це складний процес, реалізація якого вимагає належного рівня комунікативної компетентності правоохоронців. Таке спілкування є багатофакторним і виступає водночас інструментом виконання функціональних обов'язків поліцейських і засобом «увімкнення» усіх механізмів правоохоронної діяльності. Професійне спілкування поліцейських урегульоване низкою нормативно-правових документів.

Під час відповіді на *друге запитання* необхідно схарактеризувати види професійного контакту поліцейських під час спілкування.

Відповідаючи на *третє питання*, потрібно проаналізувати прагматичну, формувальну, підтверджувальну, внутрішньособистісну функції професійного спілкування правників.

Готуючись до *п'ятого запитання*, варто звернути увагу на основні типи спілкування правників. Розкрити специфіку імперативного, маніпулятивного, діалогічного спілкування поліцейських.

У відповіді на *шосте запитання* потрібно назвати та схарактеризувати етапи професійного спілкування поліцейських із правопорушниками.

Практичні завдання

Завдання. Водій автомобіля «KIA» із реєстраційним номером ВН 1415 ТТ порушив правила дорожнього руху (перевищив швидкість). Ваш патрульний екіпаж зупинив його. Які Ваші подальші дії? Як Ви повинні відрекомендуватися та повідомити про порушення водієм правил дорожнього руху?

Завдання. Водій автомобіля «Деу» із реєстраційним номером ВС 0307 УВ створив аварійну ситуацію на дорозі (виїжджаючи з другорядної дороги, не поступився автомобілю «Чері Кімо» із реєстраційним номером ВС 1517 ЛК). Ви зупинили автомобіль «Деу». Водій виявляє ознаки алкогольного сп'яніння. Ваші дії? Чи будете Ви спілкуватись із цим водієм? Якщо так, то з чого будете починати розмову?

Виконання практичних завдань із навчального посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 7. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП.

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ТА КОМПОЗИЦІЙНІ СКЛАДОВІ ПРОМОВИ. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про публічний виступ.

Проаналізувати етапи підготовки та композиційні складові промови.

Схарактеризувати гендерні особливості комунікативної поведінки

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Публічний виступ перед аудиторією.
2. Етапи підготовки публічного виступу. Складові частини виступу. Композиційні складові промови.
3. Гендерні аспекти спілкування.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
2. Голопич І. М. Застосування правоохоронцями методу «Сторітелінг» у профілактичних бесідах із підлітками. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ЛОГОΣ» with Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Cambridge, October 29, 2021). Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. P. 49–50.
3. Голопич І. М. Етика професійного спілкування правоохоронця. 19-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектроника и молодежь в XXI веке». Сб. матеріалів форуму. Т.11. Харків: ХНУРЕ, 2015. С. 83–85.
4. Голопич І. М. Культура мовлення правоохоронця. 22-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектрониката молодь у XXI столітті». Зб. матеріалів форуму. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2018. С. 28 – 29.
5. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2003. 480 с.
6. Єльнікова Н. І. Мобінг як вияв девіантної комунікації: лінгвістичний аспект. «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці», 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 115–117.

7. Єльнікова Н. І. Тролінг як амбівалентне явище в інтернет-комунікації курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, ХНУВС. Харків. 2021. С. 282–284.

8. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / уклад. Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Х., 2021. 260 с.

9. Нелюба А. Професійна мова юриста. Х., 2002. 207 с.

10. Оверчук О. Б. Культура мовлення як складова професійної культури поліцейського. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. С. 234–236.

11. Царьова І. В., Грицай І. О. Культура професійного мовлення юриста : навчальний посібник. К.: «Хай"Тек Прес», 2017. 140 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що публічний виступ – це одна з форм усного публічного ділового спілкування, під час якої відбувається виголошення певної інформації з відповідною метою перед аудиторією. Залежно від змісту, призначення, способу проголошення та обставин спілкування виділяють такі види публічного мовлення: академічне красномовство (наукова доповідь, лекція, наукове повідомлення, огляд, виступ у науковій дискусії); судове (звинувачувальна та захисна промова); соціально-побутове (політична доповідь, ділова доповідь, промова ювілейна, вітальна промова, виступ на прийомі); сценічне; конфесійне (проповідь, звернення до пастви). Наголосити, що жанри публічного мовлення розрізняються на основі ораторського монологу (промова, доповідь, лекція) і ораторського діалогу (спір, ділова дискусія, бесіда, нарада, інтерв'ю, прес-конференція, ділова гра, круглий стіл, вечір запитань і відповідей).

У відповіді на *друге запитання* варто сказати про те, що підготовку необхідно поділити на повсякденну підготовку до виступу та підготовку до конкретного виступу.

Підготовка до будь-якого виступу починається з визначення теми промови. Обираючи тему, передусім необхідно зважати на можливості свого особистого досвіду, а також на те, щоб тема могла зацікавити слухачів.

Обравши тему, треба її сформулювати. Назва повинна бути чіткою, зрозумілою і за можливості стислою. Готуючись до промови, необхідно визначити мету виступу. Наступний етап підготовки публічного виступу добір матеріалів для ораторської промови. Наступний найважливіший етап підготовки ораторської промови – вивчення відібраної літератури й інформаційних джерел.

Під час підготовки доповіді необхідно обов'язково робити відповідні записи прочитаного, зазначаючи джерело виписаного матеріалу, щоб у майбутньому, за необхідності, можна було ним скористатись.

Підготувати методи подання матеріалу.

Під час відповіді на *третє запитання* потрібно зауважити, що характер мовленнєвого спілкування, його стратегія, стиль, тональність великою мірою залежать від гендерних (англ. gender – рід) (соціостатевих) й комунікативних статусів учасників спілкування.

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інституціями система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок та чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку й чоловіка залежно від їх статі.

Гендерні особливості спілкування виразно виявляються в етикетному спілкуванні. Під час розмови жінки зазвичай відверто дивляться у вічі співрозмовника, чоловіки ж частіше уникають прямого погляду. Жінки здебільшого починають і підтримують розмову, а чоловіки контролюють і керують перебігом її. Жінки частіше за чоловіків просять вибачення, докладно щось пояснюють.

В етикетних ситуаціях знайомства чи прощання домінує чоловіче мовлення, що виявляється в компліментах та цілуванні руки жінки.

Практичні завдання

Завдання. Уважно прочитайте текст. Відредагуйте його вступ, основну частину і напишіть висновки. Доберіть до нього заголовки та складіть план.

Поліція комунікації або поліція діалогу – це підрозділи, які активно працюють в Україні з осені 2017 року. Їхнє завдання: зупиняти агресивних громадян не силою, а словом. Представники поліції комунікації налагоджують діалог з організаторами та учасниками акцій під час масових заходів: акцій протестів, футбольних матчів, маршів, релігійних заходів тощо.

Над створенням такого підрозділу почали працювати навесні 2016 року, за основу було взято досвід поліції комунікації Чеської Республіки у взаємодії з Консультативною місією Європейського союзу з реформування сектору цивільної безпеки в Україні, яка діє з 2014 року в Україні.

Основною метою поліції комунікації є налагодження взаємодії та довіри, роз'яснення чинного законодавства України: що можна робити, що неможна, а у випадку порушень, які можливі санкції, тобто це роз'яснення громадянам їхніх прав, обов'язків і можливих наслідків. Проведення перемовин з організаторами акцій, зняття напруження між людьми, роль активного слухача та в деяких випадках навіть досвідченого психолога – все це є складовими служби антиконфліктних груп.

Близько 600 поліцейських пройшли навчання і тренінги та працюють у поліції комунікації.

Навчання були проведені за підтримки Консультативної місії ЄС за участі чеських поліцейських. Водночас до них входили й тренінги із базових знань психології.

Чеські поліцейські провели навчання, зокрема, для тренерів. Отже, серед українських поліцейських є тренери для поліції діалогу, які мають сертифікацію і Європейського союзу, і Чехії.

Підрозділи поліції комунікації працюють на позаштатній основі в усіх регіонах держави. Як окремі структурні підрозділи вони функціонують у місті Києві та найбільших містах України, як-от: Львів, Одеса, Харків, а також у Черкаській і Дніпропетровській областях.

Поліція діалогу – це не додаткові працівники поліції, а ті працівники, які повсякденно займаються забезпеченням правопорядку. Їх просто вивели в окрему структуру, жодних додаткових коштів на них не виділяється.

На службу працівник поліції комунікації заступає в цивільному одязі й у спеціальному жилеті, на якому є напис – поліція діалогу.

Завдання. Напишіть публічний виступ на одну з поданих тем.

1. Мовний етикет у професійному спілкуванні правоохоронця.
2. Українська гостинність і традиції мовного етикету.
3. Історія виникнення етикету.
4. Традиційні звертання українців.
5. «Не хочу» – гірше ніж «не можу».
6. Гендерні аспекти спілкування.
7. Невербальні засоби спілкування.

Виконання практичних завдань із навчального посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 8. 1. МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ПРАВНИКА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальна мета заняття: сформуванню уявлення про мовленнєвий етикет правника. Спроектувати стандартні етикетні ситуації, описати та вивчити парадигму мовних формул

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття мовленнєвого етикету. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет. Стандартні етикетні ситуації.
2. Парадигма мовних формул. Різновиди мовного етикету. Особливості і критерії вибору потрібної форми.

Література:

Базова

1. Голопич І. М. Підготовка майбутніх поліцейських до професійного спілкування у вищих закладах зі специфічними умовами навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 309 с.
2. Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України (схвалений колегією ВС України 5 жовтня 2000 року № 7 км/8). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 18.03.2021).
3. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків: ХНУВС, 2021. 292 с.
4. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.

Додаткова

1. Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 29, ст.233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 11.02.2021).
2. Кодекс ООН щодо поведінки посадових осіб правоохоронних органів від 17 грудня 1979 р. резолюція 34/169. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 14.03.2021).
3. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що специфіка діяльності працівників органів внутрішніх справ передбачає їх спілкування як з колегами, так і з правопорушниками та злочинцями. З одного боку, така діяльність Національної поліції України регламентована правовими дисциплінарними нормами, закріпленими в Законі України «Про національну поліцію» (2015), Дисциплінарному статуті, присязі, наказах, інструктивних актах, з іншого боку, досвід показує, що тільки правових норм для регулювання поведінки співробітників поліції недостатньо. Оскільки існують індивідуальні прояви поведінки особистості, регуляторами якої виступають моральні норми, які порівняно з правовими, більш універсальні у своїх суспільних функціях. Щоб запобігти виникненню проблем у спілкуванні, професійна діяльність правоохоронця потребує високорозвинених фахових і моральних якостей, насамперед, почуття відповідальності, об'єктивності й неупередженості, пильності, чесності, справедливості, гуманності, високої культури спілкування. Від працівника поліції часто залежить доля людини, її рідних і близьких, що

накладає на нього особливу відповідальність, додаткові обов'язки. Тому знання й дотримання правоохоронцями етичних норм у спілкуванні є не менш значущим, ніж дотримання процесуальних і кримінальних норм.

Етикет – це кодекс правил поведінки, що регламентують взаємини між людьми у різних ситуаціях. Мовний етикет – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установавання контакту зі співрозмовником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості ґрунтуються на поважному ставленні до співрозмовника та дотриманні власної гідності. Дотримання мовного етикету представниками лінгвоінтенсивних професій – правоохоронцями, викладачами, лікарями, працівниками зв'язку тощо – сприяє підвищенню як мовної, так і загальної культури суспільства. Але найбільш важливим є те, що неухильне, ретельне дотримання правил мовного етикету членами колективу навчального закладу, підприємства, офісу, інституції підтримує позитивний імідж, престиж усієї установи.

Мовленнєвий етикет – реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження, є ширшим поняттям за мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець обирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність. Надуживання професіоналізмами та термінами під час говоріння, чого не розуміють слухачі, порушує мовленнєвий етикету, а не мовний.

За умовами та змістом ситуації спілкування в системі українського мовленнєвого етикету виокремлюють 15 різновидів стійких мовних висловів.

У відповіді на *друге запитання* необхідно зауважити, що комунікативна взаємодія поліцейського з громадянами має будуватися на взаємному, ввічливому, інформативному веденні діалогу, що дає змогу зблизити позиції сторін. Наприклад, під час спілкування з порушниками дорожнього руху правоохоронець має виявляти толерантність, коректність, урівноваженість, чітко висловлювати власну позицію згідно із законом щодо вчиненого порушення, не звертати увагу на різні провокації та висловлювання з боку порушника. Варто враховувати особливості спілкування з людьми з особливими потребами, виявляти уважність, доброзичливість, витримку, чітко будувати речення, дотримуватись правильної інтонації. Насамперед, це стосується спілкування з дітьми різного віку, під час якого поліцейський має викликати довіру до себе на взаємних інтересах, до того ж діяти обережно. Наприклад, після дорожньо-транспортної пригоди постраждалі й очевидці можуть перебувати в емоційному шоці, плакати, тремтіти, мати істеричні прояви. У такому разі поліцейський має діяти за обставинами – припини паніку, надати людям психологічну підтримку, наблизити їх до конструктивної розмови. Під час зупинення правопорушника чи супроводження особи з девіантною поведінкою до органів поліції патрульний має подолати власне збудження, виявити силу волі, не боятися знизити рівень агресивності затриманого.

Завдання. У поданому нижче діалозі знайдіть навідні запитання. Яку роль вони тут відіграють?

- Добрий день! Старший інспектор дорожньо-патрульної служби, лейтенант поліції Верховенко Анатолій Іванович!
- Добрий день!
- Ви не будете сперечатися, що порушили правила дорожнього руху?
- Так, пане лейтенанте, порушив.
- Ви знаєте, що за проїзд на червоне світло, маєте сплатити штраф у розмірі 450 гривень? Покажіть, будь ласка, Ваші водійські документи.
- Так, знаю. Ось мої документи.
- Ви вживали сьогодні алкогольні напої?
- Ні, не вживав.
- Добре! Вийдіть, будь ласка, із машини, нам треба скласти адміністративний протокол про порушення правил дорожнього руху.

Виконання практичних завдань із посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА 8. 2. КУЛЬТУРА МОВИ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Навчальна мета заняття: сформувані уявлення про мовленнєвий етикет правника. Спроектувати стандартні етикетні ситуації, описати та вивчити парадигму мовних формул

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Культура мови в інтернет-комунікації.
2. Нормативна та девіантна комунікація.
3. Мова ворожнечі як загроза інформаційної безпеки інтернет-комунікації.
4. Правила нетикету.
5. Медійна грамотність і критичне мислення майбутніх правоохоронців.

Література:

Базова

1. Джолос О. Інформаційна та медійна грамотність – головна компетенція сучасної людини. 2021. С. 427–431.
2. Єльнікова Н. І. Аспекти вивчення кібербулінгу у сучасних наукових розвідках. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина III): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 09–10 листопада 2020 року. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 44–46.

3. Єльнікова Н. І. Девіантна комунікація як об'єкт дослідження мовознавчих студій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Таврійські філологічні наукові читання». 2022. С. 27–31.
4. Єльнікова Н. І. Комунікативні стратегії в девіантній комунікації (на прикладі українськомовних медіа). «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)». № 4(40), 2021. Р. 42–47.
5. Єльнікова Н. І. Медіатекст як об'єкт лінгвістичних досліджень. 22-й Міжнародний молодіжний форум «Радіоелектроніка та молодь у ХХІ столітті». Зб. матеріалів форуму. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2018. С. 33–34.
6. Єльнікова Н. І. Мовний аспект комунікації в українських версіях соціальних мереж. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 43–46.
7. Єльнікова Н. І. Теоретичні засади вивчення девіантної комунікації. «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика». Т. 32. № 4, 2021. С. 18–24.
8. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. 2016. № 4. С. 90–97.
9. Культура усного фахового спілкування правоохоронця / Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків: ХНУВС, 2021. 292 с.
10. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.

Додаткова

1. Єльнікова Н. І. Іронія як засіб реалізації тролінгу. Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Т. 1. №. 41. 2021. С. 158–163.
2. Єльнікова Н. І. Лінгвістичні аспекти вивчення мовленнєвої агресії в українськомовному медіапросторі. Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30 вересня – 1 жовтня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 116–120.
3. Єльнікова Н. І. Мобінг як вияв девіантної комунікації: лінгвістичний аспект. "Ad orbem per linguas. До світу через мови". Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції "Наративи сучасної України у світовій геополітиці", 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 115–117.
4. Єльнікова Н. І. Сприйняття формул мовної агресії реципієнтами: соціолінгвістичний експеримент. Knowledge, Education, Law, Management 2021 № 8 (44) vol. 1. 2021. Р. 96–101.
5. Єльнікова Н. І. Тролінг в українськомовних медіа: лінгвістичний аспект. Південний архів (філологічні науки). № 87. 2021. С. 16–20.
6. Єльнікова Н. І. Тролінг як амбівалентне явище в інтернет-комунікації курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-

практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, ХНУВС. Харків. 2021. С. 282–284.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Готуючи відповідь на *перше запитання*, слід зазначити, що із розвитком інформаційних технологій інтернет-спілкування стало невід’ємною складовою нашого життя. Ним послуговуються не лише комп’ютерні фахівці, а й звичайні користувачі, адже глобальна мережа є багатофункційним комунікативним середовищем. Правила мовленнєвої поведінки регулюють усі сфери життя сучасної людини, відтак виникла потреба створення певного етикету й для соціальних мереж.

Кожен зі способів розвитку комунікації (усна форма, писемність, друкована комунікація, мультимедія) має вплив на мову, мислення, мовлення, діяльність і культуру цивілізації загалом. Поява нових засобів комунікації розширює можливості спілкування в соціумі, але не скасовує і попередні форми. Основними засобами комунікації лишаються усне та письмове мовлення, але змінюється застосування засобів мови. Як зазначає А. Мірошніченко, інтернет спричинив появу нової форми писемного мовлення – інтернетної новомови, що має ознаки усного інтерактиву. Письмове мовлення в інтернет-формах набуло рис усного мовлення – діалогічність, можливість моментального обміну репліками. Ще одна його особливість – принципова відсутність редакторської правки (як в усному мовленні): репліки в інтернет-діалозі одразу адресуються аудиторії.

Потреба в прискоренні письмового мовлення призводить до появи економії – скорочень (вельми різноманітним і подекуди зрозумілим лише контекстуально) і часто нехтування правилами письмового синтаксису та пунктуації. У поєднанні з невисокою грамотністю співрозмовників інтерактивні тексти часто гнітюче вражають. Тим важливіше стає використання в інтернеті правильної літературної мови, що є маркером соціального статусу людини.

Інтернет кардинально вплинув на логіку, структуру мови, мовні засоби і привів до появи та поширення феномена гіпертексту. Будь-яке слово тексту може бути посиланням на зовсім іншу тематичну лінію. Клікнувши на це слово, можна обірвати, не дочитавши, цей текст і почати читати наступний. Гіпертекст чимось схожий на потік свідомості – випадкові асоціації (гіперпосилання) перемикають із поточної теми на нову.

Комунікативний арсенал людини оновлюється швидше, оскільки інформаційні потоки, що передаються за допомогою телебачення та інтернету, величезні. Тепер не потрібно комунікантові бути присутнім безпосередньо, спілкування є масовим – у ньому водночас можуть брати участь мільйони отримувачів повідомлення. Комп’ютерна комунікація розширюється, формується нова комунікаційна культура. Розвиваються всі способи сприйняття

інформації: акустичний, візуальний і текстовий. Прикладом нової комп'ютерної комунікації є соціальні мережі, які зараз розглядаються як реальні взаємодії людей в суспільстві.

Соціальна мережа – це один із типів відносин людей один з одним, які пов'язані лише особистими уподобаннями, без формальної необхідності та посадових обов'язків. Завдяки мережевій комунікації суттєво розширилася як міжособистісна, так і соціально значуща комунікація: електронне листування; наукові, політичні, тематичні телеконференції та форуми; дистанційне навчання; інтерактивні бесіди (чат); гостьові книги та ін. Спілкування в соціальних мережах, розвиваючи комунікативні функції учасників, має свою специфіку: опосередкованість спілкування; міжнародність мережі та доступ до неї масового користувача; обмеженість сенсорного сприйняття співрозмовника; стислість і жаргонні вирази думок; легкість поводження з інформацією в мережі, можливість її зміни. У мережевих групах формується історія обміну інформацією, з'являються й особисті відносини між учасниками.

Найчастіше спілкування ведеться від імені віртуального персонажа, що не має явно вираженої статі, віку та соціального статусу, водночас один реальний користувач мережі може виступати під різними іменами (ніками). Людина може привласнювати собі право говорити від групи людей, використовуючи узагальнення: «народ», «людина», «діти» тощо

У відповіді на *друге запитання* необхідно зауважити, що інтернет у наш час демонструє весь спектр сучасної української мови: лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні ресурси у всій динаміці її живого розвитку, з усіма актуальними формуваннями, концепціями й властивостями сьогодення в найрізноманітніших мовних утіленнях, оскільки щодня аудиторія мережі «Інтернет» множить та урізноманітнюється.

Водночас віртуальний світ є своєрідним каталізатором, що надає особливої гостроти віртуального контенту та прискорює ті мовні та позамовні процеси, які відбуваються в українській спільноті. Досить виразно це виявляється в повсякденній неформальній інтернет-комунікації, оскільки тексти, які формуються в процесі такого спілкування, що має публічний характер, концентрують у собі цікаві та подекуди безпрецедентні особливості.

У центрі інтернет-комунікації перебуває персону, що є суб'єктом мовної дії, віртуального контактування та штучної реальності. Комунікантові необхідно створити дохідливий і зрозумілий напис, логічний, із послідовним викладом матеріалу, інформаційно та стилістично точним змістом, що надасть змогу реципієнту встановити його смисл і подолати ймовірні труднощі, що з'являються при переданні інформації. Кожна мовленнєва ситуація в інтернет-просторі зобов'язує учасника комунікації розумітися на «комп'ютерно-мережевому» кодуванні інформації, щоб реалізуватися в спілкуванні, незалежно від мовних тактик і стратегій, що цілком наявні в інтернеті. Уникнути різноманітних комунікаційних бар'єрів у віртуальному світі, що традиційно постають під час живого спілкування (зовнішність, вік, соціальний статус), можна за допомогою нікнейма, який стає інтернет-представником реальної людини. Такий формат

спілкування, щоправда, має і зворотний бік: щорічно зростають різновиди радикальних дій, як-от: релігійна чи національна ворожість, приниження національної самоповаги, популяризація відособленості, вищості або посередності громадян за їхнім ставленням до мовної, національної або соціальної спільноти, привселюдні гасла до вчинення вищеназваних дій. Тому сьогодні вкрай важливим є концентрування уваги на формуванні та функціонуванні інтернет-тексту, що поширюється на масову аудиторію, створюючи стійке й водночас лояльне суспільство. Проблема девіантної комунікації є однією з ключових у сучасному мовознавстві, психології, соціології, правознавстві, педагогіці, політології.

У науковому вимірі поняття «девіація» не має єдиного трактування, оскільки з'явилося воно відносно нещодавно й зараз перебуває на стадії розвитку. Подекуди терміни «девіація», «девіантність», «девіантна поведінка», «девіантна комунікація» у наукових розвідках є синонімічними.

Девіантною поведінкою стає тоді, коли особа порушує соціально-нормативні вимоги, обирає ненормативний формат поведінки в певній ситуації, що призводить до порушень у взаємодії людини та спільноти. Основою девіантних тенденцій здебільшого є зіткнення інтересів, цінностей, розбіжність у запитах, викривлення способів їх реалізації, хиби виховання, життєві негаразди та недоліки.

Питання девіації в сучасних дослідженнях спричинюється переважно розбіжностями між нормативними вимогами та життєвими запитами персони, а також дисонансом життєвих потреб і необхідностей особи, що зумовлено суперечливістю розвитку громади, а саме незлагодженістю рівноваги та мобільності людства як системи. Дехто з науковців убачає основну причину всіх суспільних похибок у соціальній нерівності, що генерує протиріччя між запитами та нерівними шляхами їхнього розв'язання, приналежністю людини до соціальної групи та набуттям соціального статусу цією особою.

У правовому форматі дослідники займаються питанням класифікації психічних девіацій засуджених, визначаючи на основі різних критеріїв види психічних девіацій правопорушників, що надає можливість упередити поведінку таких осіб і передбачити заходи профілактики правопорушень. Правознавці А. Кулаков і В. Михайлов особливу увагу приділяють залученню до праці засуджених із психічними девіацій, виділяючи організаційно-правові проблеми залучення зазначеної категорії осіб до роботи. Дослідниця Н. Мартинюк називає девіантна правосвідомість варіантом традиційної позитивної правосвідомості, прогресивно адаптованої компетенції суб'єктів права ідейно застосовувати в правовідносинах гетерогенно-правові (неоднорідні) дублікати, спорідненості предметів правового регулювання, які дійсно відображені як у правознавчій галузі, так і поза нею. Предметом дослідження наукових розвідок Ю. Грачова стають нові технології, які можуть бути застосовані для заподіяння шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом. Визначають механізм порушення суспільного ладу через застосування нових технологій, пропонуючи адекватні кримінально-правові заходи щодо запобігання девіацій у віртуальній реальності.

Комунікативна девіація поширюється на висловлення, що мають відхилення від нормативної діяльності системи мови. Мовні девіації в наукових дослідженнях позначаються різними термінами: комунікаційні девіації, мовні (мовленнєві) девіації, шум комунікативний, перепони в спілкуванні, комунікативна анормативність. Мовознавець Ф. Бацевич цим терміном консолідує мовні неточності, похибки, аномалії, огріхи, неправильності тощо. Як зауважує О. Селіванова, девіантна комунікація спричинена низьким рівнем знань соціально-культурних норм мови, невмінням правильно застосовувати мовні одиниці у відповідних сферах спілкування, а також низьким ступенем сформованості комунікативної компетенції. Грукують мовні девіації тематично на фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні тощо. Дослідники Б. Городецький, І. Кобозєва, І. Сабурова визначають девіантну комунікацію як дефект спілкування, під час якого певні складові мовленнєвого процесу не виконують своє завдання.

У відповіді на *третє запитання* зазначаємо, що проблема використання hate speech, або мови ворожнечі, в українському інформаційному просторі набуває все більшої актуальності з огляду на агресивні дії російської федерації щодо України з березня 2014 року, коли було анексовано Крим. Проявом та водночас наслідком такої політики рф стали суттєві зрушення у комунікативному середовищі України, стимулювання появи нових смислових конструкцій та консцієнтальних форм, що є відображенням прояву гібридних методів ведення сучасних воєн. У консцієнтальній війні основною зброєю є мова. Саме за її допомогою дезінтегрується і примітивізується комунікативне середовище, чому сприяє поширення через ЗМІ необхідних текстів. Вони покликані зруйнувати старий і сформувати новий світоглядний «фрейм» як опорну рамку свідомості – основу для картини світу, що зумовлює інтерпретацію, або конструювання того, що відбувається в дійсності, визначає систему цінностей і оцінок та впливає на подальші дії індивіда. Основною ознакою мови ворожнечі є те, що вона провокує екстремальні негативні відчуття щодо окремої групи людей або конкретних представників групи.

Сучасний інформаційний простір України стає середовищем для формування нових смислів, слів, поведінки. Динамічний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, засобів зв'язку в поєднанні з активізацією внутрішньополітичних процесів, агресивною політикою росії стають потужними генераторами для трансформацій комунікаційних форм самовираження. Головним завданням стає реакція, що блокує критичне сприйняття. У мові змінюються не тільки значення слів, а й закони вживання. За своєю суттю в основному нейтральні, вони набувають зневажливий сенс і викликають цілеспрямовану емоційну реакцію.

Відповідаючи на *четверте питання*, слід зауважити, що Всесвітня мережа «Інтернет», охоплюючи майже всі цивілізовані куточки нашої планети, є потужним засобом міжкультурної комунікації, яка сприяє зближенню народів і зростанню їхньої як національної, так і міжнаціональної самосвідомості.

Мережевий етикет (нетикет) – це система правил спілкування, поведінки у всесвітній мережі «Інтернет». Вигаданий він для того, щоб користувачам було комфортно та легко спілкуватися між собою. Правила не мають спеціальний характер, але вони роблять мережеві комунікації більш зручними для користувачів.

Поняття «нетикет» з'явилося в середині 80-х років XX століття й поєднує в собі 2 слова: «мережа» (англ. «net») й «етикет» (франц. «etiquette»). Інколи його ще називають «мережевий етикет» або «інтернет-етикет». Він створений для того, щоб усім (і досвідченим користувачам, і новачкам) було однаково комфортно спілкуватися в Інтернет-просторі. Дотримуватися нетикету вкрай необхідно, адже мережа – це громадське місце. Тому не можна робити ті речі, які не заохочуються в будь-якому цивілізованому суспільстві.

Положення нетикету розділяють на три основні категорії:

- психологічні, емоційні (використання звертань: «Ти», «Ви», смайликів, підтримка або ігнорування новачків тощо);
- адміністративні (правила заголовків тем, правила цитування, допустимість реклами, флейму, потреба дотримуватися тематики товариства);
- технічні (використання певної довжини рядків, обмеження на розмір листів, їхні підписи, дозволеність написання у верхньому регістрі, допустимість форматування, виділення курсивом, кольором тощо).

У відповіді на *п'яте запитання* потрібно підкреслити, що медіаграмотність – сукупність знань, навичок та умінь, що дозволяють людям аналізувати, критично оцінювати і створювати різноманітні повідомлення для різних типів медіа. Окрім того, медіаграмотність передбачає вміння розуміти й аналізувати, як медіа функціонують у суспільстві та який вплив вони мають.

Бути медіаграмотним означає бути спроможним знайти те, що ми шукаємо, вибрати те, що нам потрібно, й визначити, наскільки надійною є ця інформація. Бути медіаграмотним означає бути здатним оптимально використовувати відповідну інформацію, зберігаючи її розумно, й ділитися нею з іншими.

Медійна та інформаційна грамотність, за концепцією ЮНЕСКО, об'єднує три взаємопов'язані комплекси компетенцій:

- інформаційну грамотність – вміння знаходити, аналізувати, використовувати інформацію;
- медіаграмотність – вміння отримувати доступ до медіа, а також створювати контент для самовираження та спілкування;
- технологічну/цифрову грамотність – передбачає вміння користуватись сучасними інформаційними технологіями та програмним забезпеченням з урахуванням усіх можливостей.

Для виживання нашої держави дуже важливо, щоб громадяни вміло критично мислити. Медіаграмотність – це необхідне вміння для сучасної особистості. Громадянам важливо розуміти функції медіа та інших джерел інформації, критично оцінювати їх контент, а також приймати обґрунтовані рішення – як користувачам, так і виробникам медіаконтенту та інформації.

Практичні завдання

Завдання. У поданому нижче діалозі знайдіть навідні запитання. Яку роль вони тут відіграють?

- Добрий день! Старший інспектор дорожньо-патрульної служби, лейтенант поліції Верховенко Анатолій Іванович!
- Добрий день!
- Ви не будете сперечатися, що порушили правила дорожнього руху?
- Так, пане лейтенанте, порушив.
- Ви знаєте, що за проїзд на червоне світло, маєте сплатити штраф у розмірі 450 гривень? Покажіть, будь ласка, Ваші водійські документи.
- Так, знаю. Ось мої документи.
- Ви вживали сьогодні алкогольні напої?
- Ні, не вживав.
- Добре! Вийдіть, будь ласка, із машини, нам треба скласти адміністративний протокол про порушення правил дорожнього руху.

Виконання практичних завдань із посібника.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА № 9. 1. УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Навчальна мета заняття: сформувати наукові уявлення про термін і термінологію, особливості термінів обраного фаху.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Формування і розвиток української термінології.
2. Української правничої термінології: історія становлення і джерела формування.
3. Сучасний стан української правничої термінології.
4. Термін та його ознаки.
5. Термінологія як система.
6. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
7. Термінологія обраного фаху.

Література:

1. Єльнікова Н. І. Лексико-семантичні особливості юридичної термінології Сучасні проблеми соціально гуманітарних наук, (Харків, 2 червня 2017 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : ХНУВС, 2017. С. 24–27.
2. Єльнікова Н. І. Структурний аналіз юридичних термінів у сучасній українській літературній мові. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 79–82.
3. Кочан І. М. Правнича термінологія крізь призму лінгвістики. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 112 – 117.
Кочан І.М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях. Термінологічний вісник. 2017. Вип. 4. С. 80 – 92
4. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
5. Ус Г. О. Українська правнича термінологія в новітніх пошукових парадигмах. Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки. Вип. LXXIII. Херсон, 2018. С. 51 – 54.
6. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія: навчальний посібник [Текст] / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін; Д. В. Фурт, Л. А. Дмитрук. Кривий Ріг : [ДонНУЕТ], 2020. 172 с.
7. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції : навчальний посібник. Дніпро : Вид. «Інновація», 2019. 114 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Під час відповіді на *перше питання* потрібно сказати, що Формування наукової мови в Україні відбувалося за несприятливих умов, тому галузеві терміносистеми не розвивалися природно. Умови бездержавності України унеможливлювали становлення науково-технічної, природничої, гуманітарної та мистецької терміносистем. Зацікавлення науковою мовою в Україні зростало в часи національного відродження. Коли послаблювалися заборони та переслідування, українська наукова мова мала можливість розкривати свій потенціал. Історія формування української термінології є окремою частиною історії розвитку всієї лексичної системи мови. Розглядаючи формування української термінології, виділяємо шість періодів, які яскраво ілюструють зв'язок розвитку лексичної системи мови з історією матеріальної і духовної культури українського народу. Необхідно проаналізувати 6 періодів розвитку української термінології.

Відповідаючи на *друге запитання*, потрібно зазначити, що процес формування української юридичної термінології розпочався наприкінці ХІХ ст., насамперед у Західній Україні. 1850 р. у Львові було створено урядову комісію, яка працювала над німецько-українським словником правничої термінології, що згодом був виданий за редакцією Костя Левицького, відомого діяча ЗУНРу. За Центральної ради проблема відсутності національної правничої термінології постала особливо гостро, оскільки розпочалися процеси законо- і державотворення. Були спроби створити спеціальну комісію, яка займалася б складанням реєстру українських термінів до відповідних російських, проте її діяльність не була ефективною через нестабільність політичної та економічної ситуації, постійну зміну владних режимів. За доби Гетьманату посилювався вплив російської мови на українську правничу термінологію, збільшалося прямих мовних запозичень, канцеляризмів. Проте в цей період вдалося створити зніцийовану, але так і не сформовану за доби ЦР інституцію.

У 1919 р. при новоствореній Академії наук, а саме при її Соціально-економічному відділі, було відкрито правничо-термінологічну комісію, до першого складу якої увійшли визначні вчені-мовознавці Олена Курило та Євген Тимченко. Метою комісії стало створення академічного словника правничої термінології. Проте знову ж таки через політичну нестабільність, зміни в керівництві склад комісії був непостійним. Згодом її очолив академік, історик О. Левицький (голова), до складу входили ще два академіки – філолог А. Кримський, філософ права Б. Кістяківський та 20 юристів-практиків.

Слід підкреслити ретельність і традицію в роботі над правничою термінологією на початку минулого століття. Незважаючи на складні політичні обставини, навіть воєнний стан, картки з реєстром термінів зберігалися й передавалися для опрацювання наступній комісії.

Джерела поповнення української правничої термінології: 1) різного плану тогочасні словники: найперше фахові, а саме «Короткий московськоукраїнський словник судівництва та діловодства» 1918 р.; 4-томний «Словар української мови» Б. Грінченка 1907-1909 рр.; іноземні словники (латинські, німецькі, французькі й російські); 2) джерела давньої української мови: законодавчі, судові акти (Договір та ухвала між гетьманом Орликом і Військом Запорозьким, Протоколи Полтавського полкового суду та ін.); архівні матеріали (Акти фамільного архіву Стороженків, Архів Південно-Західної Росії та ін.); словники давньої мови ХІV-ХVІІ ст.; 3) твори художньої літератури («Перехресні стежки» І. Франка); 4) політико-правничі періодика («Часопись правнича», «Державний вісник», «Відомості Чернігівської губернії» та ін.); 5) джерела тогочасного права (збірники радянського законодавства); 6) джерела народної мови (в різні регіони України висилали представників комісії для збирання живомовних матеріалів). Особливу увагу варто звернути на джерела давньої мови. І. Огієнко нарахував в словнику А. Кримського 2000 відновлених термінів із давньої української правничої мови [9, 390]. Серед них: лист граничний, акт дання вини, обзиватися до вищого права, одозва, втікач, біглець, збіжаний, громадські злигодні, незаведений в жадних зисках і презисках, роботизна, райця, ратня та багато ін.

Терміни з давньої правничої мови маркувалися спеціальними позначеннями: істор., устар. тощо. Крім того, в дужках було подано скорочену назву джерела.

При відповіді на *третє запитання* слід наголосити на тому, що Україна має розвинуту кодифіковану термінологію майже з усіх галузей знань, здатну забезпечити практичні потреби суспільства. Робота щодо її розбудови та кодифікації проводиться в кількох аспектах: дослідження процесів становлення окремих терміносистем, встановлення часу їхньої появи та визначення шляхів формування, співвідношення в них національних та інтернаціональних компонентів; вироблення основних моделей творення нових термінів; перегляд та нормалізація наявних у мові термінів; створення галузевих словників; розроблення державних стандартів на терміни та визначення, які б охопили всі сфери науково-технічної діяльності.

У відповіді на *четверте питання* потрібно зауважити, що термін (від латин. *terminus* – межа, кінець) – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Виокремити ознаки терміна: 1) Належність до певної термінологічної системи; 2) Наявність дефініції (визначення); 3) Однозначність в межах однієї терміносистеми; 4) Точність; 5) Стилистична нейтральність; 6) Відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків.

Готуючи відповідь на *п'яте питання*, слід зауважити, що термінологія як система, залежно від ступеня спеціалізації значення термінів, що її складають, поділяється на: загальнонаукову, до складу якої входять терміни, що з однаковими чи близькими значеннями уживаються в багатьох галузях: аналіз, аргумент, категорія. В різних галузях знань можуть набувати відмінних значень, допускати різні тлумачення: документ, справа, закон, правопорядок, юрист тощо. Міжгалузеву, терміни якої обслуговують декілька галузей, як правило, споріднених між собою. Наприклад, термін дискурс уживається в лінгвістиці із значенням «зв'язний текст», у риторичі – це ораторська промова, у театральному мистецтві – це організація текстових матеріалів спектаклю відповідно до їхнього ритму й взаємозв'язку. Галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною, мають спільний термінологічний фонд. Вузькоспеціальну, яка містить слова й словосполучення, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад, психології: антиципація (передбачення людиною якоїсь ситуації, прогноз); психомоторика (індивідуальна, пов'язана з віком і статтю сукупність рухів людини, що свідомо коригуються); рефлексія (самоаналіз, роздуми людини над власним психічним станом); історії: лейбористи (члени робітничих партій у Великій Британії, Ірландії тощо); апартеїд (крайня форма расової дискримінації); лінгвістики: парцеляція, односкладне речення, антонім. Для вузькоспеціальних термінів характерна семантична конкретність та зазвичай однозначність.

У відповіді на *шосте запитання* зазначасмо, що Галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною, мають спільний термінологічний фонд. Ізольованих терміносистем немає, вони містять уніфіковані щодо норм сучасної мови терміни на міжгалузевому рівні. Залежно від ступеня спеціалізації значення

терміни переділяються на три групи: 1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: мовна система, закони милозвучності, теорія походження мови. До цієї категорії відносять і загально-технічну термінологію (машина, пристрій, агрегат). 2. Міжгалузеві терміни - це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність). 3. Вузькоспеціальні терміни - це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: авантитул, аграф, боковик, вкат, привка, ретуш.

Під час відповіді на *сьоме запитання* слід зауважити, що сьогочасну українську ситуацію в галузі термінологічного нормування ускладнює та обставина, що серед теоретиків і практиків термінотворення є прихильники двох термінотворчих традицій, кожна з яких передбачає різний національно-культурний вибір: одні зорієнтовані на використання усіх наявних в українській мові способів і засобів, а інші віддають перевагу калькуванню з російської мови.

Дискусії на численних термінологічних конференціях останніх років констатують, що чи не найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства залишається питання збереження національного духу української термінології за умов широких глобалізаційних процесів сучасності. Крім зросійщення, в українському науковому мовному середовищі виникла нова загроза – український варіант англійської мови.

Практична робота зі словником фахової термінології.

Завдання. Із фахової літератури (монографій, статей, періодичних, навчальних видань тощо) доберіть і запишіть по 5 – 6 загальнонаукових, міжгалузових і вузькоспеціальних термінів. Поясніть їх значення.

Завдання. Визначте, до якої групи термінологічної лексики належать слова (загальні, галузеві, міжгалузеві юридичні терміни).

Адміністративні правопорушення, апарат органів виконавчої влади, акт юридичний, батьківство, безробітні, батьківські права та обов'язки, громадянин, право, відповідальність, трудовий договір, крадіжка, трудова угода, робочий час, звільнення від кримінальної відповідальності.

Завдання. Запишіть 10 термінів обраного фаху на правила вживання знака м'якшення, поясніть їх лексичне значення.

Завдання із навчальної методички.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

ТЕМА № 9. 2. СТРУКТУРНА ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНІВ ПРАВНИЧОГО СПРЯМУВАННЯ

Навчальна мета заняття: сформувати наукові уявлення про лексико-семантичну характеристику термінів правничого спрямування, особливості термінів обраного фаху.

Час проведення – 2 години.

Навчальні питання:

1. Способи творення термінів.
2. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.
3. Полісемія, омонімія, синонімія, антонімія в українській термінології.
4. Українські електронні термінологічні словники.

Література:

1. Єльнікова Н. І. Лексико-семантичні особливості юридичної термінології Сучасні проблеми соціально гуманітарних наук, (Харків, 2 червня 2017 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : ХНУВС, 2017. С. 24–27.

2. Єльнікова Н. І. Структурний аналіз юридичних термінів у сучасній українській літературній мові. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 79–82.

3. Кочан І. М. Правнича термінологія крізь призму лінгвістики. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 112 – 117.

Кочан І.М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях. Термінологічний вісник. 2017. Вип. 4. С. 80 – 92

4. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.

5. Ус Г. О. Українська правнича термінологія в новітніх пошукових парадигмах. Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки. Вип. LXXIII. Херсон, 2018. С. 51 – 54.

6. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія: навчальний посібник [Текст] / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-

Барановського, каф. іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін; Д. В. Фурт, Л. А. Дмитрук. Кривий Ріг : [ДонНУЕТ], 2020. 172 с.

7. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції : навчальний посібник. Дніпро : Вид. «Інновація», 2019. 114 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Під час відповіді на *перше питання* потрібно зазначити, що Існують класифікації за горизонтальним і вертикальним принципами. На вершині вертикалі є термінологія, закріплена в Конституції (державний орган, суспільна організація, закон, законодавство). Горизонтальна термінологія охоплює різноманітні види міжгалузевої та галузевої термінологій (завдана шкода, матеріальна відповідальність). Окрім цього, висувають гіпотезу, яка полягає у тому, що внутрішньосистемні міжгалузеві одиниці можуть використовуватися в усіх підсистемах термінів. Запропоновані класифікації можуть продемонструвати історичну семантику окремих термінів, особливості утворення та їхній подальший розвиток.

Ураховуючи кількість складових, які виступають у межах однієї термінологічної одиниці, юридичні терміни в українській мові можна поділити на два структурні типи: однокомпонентні (терміни-слова) та багатокомпонентні (терміни-словосполучення). Кожному типу притаманні специфічні способи творення, що реалізуються у певних модельних рядах.

1. Коренево-флексивні термінологічні одиниці, тобто такі, в яких з погляду сучасної мови не виділяються словотвірні афікси. У процесі запозичення ці терміни надходили із мов-донорів у тому фонетичному оформленні, в якому вони вживалися в рідній мові. Пристосовуючись до норм української мови, ті з них, що в рідній мові мали афікси, не втратили їх, але із часом в українській мові натомість набули статусу слів – коренево-флексивної будови (корінь + закінчення). Це пояснюється намаганням мови адаптувати запозичені слова до своєї лексико-семантичної та граматичної структури. Проте мова йде не лише про запозичені лексеми, а й про власне українські: алібі, кредит, депутат, бюджет, закон, шлюб.

2. Терміни-афіксальні деривати. Терміни, до складу яких входять префікси або суфікси: халатність, утриманці, позичка, бандитизм, опікун, помилування, нотаріат, співучасть.

У системі афіксального словотвору суфіксація є найпродуктивнішою.

3. Терміни – композитні деривати. Терміни, утворені складанням двох коренів або основ, більшість дериватів, утворених основоскладанням, має двокомпонентний характер: правопорядок, самозвинувачення, купівля-продаж, правосуб'єктність, протиправність, двоєженець, правоздатність, самоправство, самозречення, членоушкодження.

4. Терміни-аббревіатури. Під аббревіатурою ми розуміємо терміни-іменники, які складаються зі скорочених компонентів складного (вихідного) слова / терміна. Варто зазначити, що варіантів класифікацій скорочень небагато, українські дослідники виділяють: ініціальні аббревіатури – використовуються перші літери вихідних лексем (ЄС, ПрАТ, ООН, МВС, СБУ, ФОП), скорочення змішаної форми (Єврокомісар) та складноскорочені слова – часткові скорочення всіх компонентів словосполучення (Мін'юст).

Готуючи відповідь на *друге питання*, слід зауважити, що кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їх використання. Значення термінів зафіксовано у спеціальних словниках, довідниках. Розрізняють такі види: словники терміносистем, затверджені у вигляді стандартів; словники термінології (універсальні енциклопедії, галузеві енциклопедії, галузеві термінологічні словники).

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія обов'язкова для вживання в офіційних, наукових, ділових, виробничих текстах.

Назвати алгоритм, за яким укладають термінологічний стандарт.

Під час відповіді на *третє питання* необхідно зазначити, що словниковий склад юридичної термінології сьогодні становлять власне українські терміни (*закон, бездіяльність, пільги, недоторканність, злочин, вирок, заповіт, право, правосуддя, злочин, наклеп, скарга, уряд, шлюб* і подібні) та запозичені терміни. Це запозичення із латинської, грецької, російської, французької, англійської, німецької, польської, іспанської, італійської, сербської, хорватської, польської та інших мов. Здебільшого, це слова латинського та грецького походження. Деякі елементи цих термінів увійшли в українську мову через романо-германські мови або за посередництвом слов'янських мов (*абдикація, акт, делегація, компетенція* – лат., *страйк, локаут, прайвезі, корупція* – англ., *хартія, гіпотеза, герусія, політика, автономія* – грецьк., *абандон* – франц., *авізо* – італ.).

Іншомовні терміни умовно можна поділити на такі групи:

1) терміни, що мають статус інтернаціоналізмів (*абандон, інавгурація, імпічмент*);

2) терміни, що не мають питомих відповідників (*дифамація, бюджет, брокер*);

3) терміни, які мають синоніми, інколи дублюючи вже існуючі в національній правничій термінології лексичні одиниці (*виборці – електорат, авторське право – копірайт; авторський гонорар – роялті*).

Термінозапозичення перших двох груп несуть позитивний вплив на сучасний стан терміносистеми та розвиток юридичної мови, оскільки відображають загальносвітову тенденцію до інтернаціоналізації термінологічного складу правничої сфери та задовольняють потребу в

миттєвому термінологічному наповненні метамови. Термінозапозичення третьої групи є свідченням того, що іншомовні лексеми у більшому обсязі часто відповідають основним вимогам до термінів – стислість, точність, короткість, словотвірний потенціал.

У термінології спостерігаємо ті самі лексико-семантичні процеси, що властиві для лексики загалом: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, паронімія.

Готуючи відповідь на *четверте питання*, варто наголосити на тому, що Електронний словник — комп'ютерна база даних, що містить особливим чином закодовані словникові статті, що дозволяють здійснювати швидкий пошук потрібних слів, часто з урахуванням морфологічних форм і з можливістю пошуку поєднань слів (прикладів вживання), а також з можливістю зміни напряму перекладу (наприклад, українсько-російський або російсько-український). Термінологічні словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Це зумовлює критерій відбору термінологічного матеріалу за читацькою адресою. Завдання сучасних електронних словників. Динамічність розвитку науки та техніки притаманна нашому часу, спричинила до створення мультимедійних або електронних словників, які певним чином є «систематизованою лексичною інформацією, що зберігається в пам'яті комп'ютера, а також комплексом програм для обробки цієї інформації і показу її на екрані. Електронний навчальний словник поєднує в собі функції пошуку потрібної інформації, демонстрації мовних закономірностей і можливості засвоєння навчального матеріалу за допомогою спеціальної системи вправ»

Практична робота зі словником фахової термінології.

Завдання. Випишіть у три колонки прості, складні та складені терміни. З початкових літер слів кожного стовпчика прочитайте риторичний термін:

Автопортрет, оратор, речитатив, оригінальність промови, безпо-середньо-контактний, розмовне мовлення, наочність, асоціативний спосіб, звуковідтворення, асонанс, модальність, технологічний стиль, автореферат, епітет, основна частина промови, навіювання, цілісно-оформленість, текстуальний, риторичне запитання.

Завдання. Доберіть синоніми до українських термінів: життєпис, захисник, байдужість, безсполучниковість, гра слів, стислість, наслідування, обвинувачувач, правопис.

Завдання. Поясніть значення термінів-паронімів: трибун – трибуна, активізація – актуалізація, афект – ефект, концепція – концесія, інвенція – інверсія, гіпербола – гіпербатон, екскурс – екскурсія, типологія – типізація, публічний – публіцистичний, текстовий – текстуальний, препозиція –

пропозиція, позиційний – позитивний, антитеза – антитезис – антитетон, фантазія – фантастика.

Завдання із навчальної методички.

Перевірка самостійної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

Тема № 10. НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

СТРУКТУРА ТА ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про особливості та відмінності наукового стилю, сформувати необхідні навички писемного наукового мовлення, розвинути їх у професійній діяльності та вдосконалити вміння створювати власні наукові тексти.

Час проведення – 4 години

Навчальні питання:

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
2. Особливості наукового тексту та професійного наукового викладу думки.
3. План, тези, конспект як важливі засоби організації розумової праці.
4. Основні правила бібліографічного опису джерел, оформлювання покликань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / уклад. Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М. Харків, ХНУВС, 2019. 272 с.
2. Навчально-методичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Термінологія. Науковий стиль). Харків : ХНУВС, 2018. 45 с.
3. Основи наукового мовлення. / уклад.: О. А. Бобер, С. А. Бронікова, Т. Д. Єгорова та ін.; За ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. К., 2012. С. 5–33.
4. Перцева В. А. Способи реалізації суб'єктивності в науковому тексті. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.): Збірник тез доповідей. Харків : ХНУВС. С. 353–355.
5. Семеног О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2-ге видання. Київ : Академія, 2010. 213 с.
6. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2023. 536 с.

7. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції : навчальний посібник. Дніпро : Вид. «Інновація», 2019. 114 с.

План проведення заняття:

I. Організаційний момент.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

У *першому питанні* розглядається науковий стиль сучасної української мови (мова науки), який почав формуватися ще в давній книжній українській мові за зразками і під впливом грецької і латинської мов (латина на той час була мовою наук усієї Європи). Частково науковий стиль формувався з власне українських мовних засобів шляхом спеціалізації їх ужитку і термінологізації значень. Хоч «наука» Київської Русі, крім богослов'я, була популяризаторською, все ж вона мала істотне значення для становлення наукового стилю української мови. Визначними творами наукової літератури того часу були: переклад світової історії Іоана Малали (VI ст.), що містив історію Давньої Греції, Риму та Візантії; «Хроніка» Георгія Амартола (Многогрішного), в якій ідеться про історію Візантії; хроніка Георгія Сінкела; «Ізборник» Святослава (1073). Крім історичних творів, у X–XI ст. були поширені й природничі: «Шестодневи» – виклад природознавства у формі коментарів до історії шести днів творення світу, де є філософське вчення про елементи, рух небесних світил, про тварин та рослин; «Фізіолог» – збірка оповідань про навколишній світ; «Бджоли» – збірник сентенцій знаменитих людей та ін. Науковий стиль у сучасному його розумінні (формування окремих терміносистем відповідно до різних галузей знань) починається з XIX ст., з популярних публікацій у журналі «Основа» (1861–1862 рр.) та брошур товариства «Просвіта», виданих у Львові у 1868 р.

Основне призначення – викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, технічних досягнень, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація і систематизація знань, роз'яснення найрізноманітніших явищ, активізація інтелекту для осмислення суті навколишнього середовища та самої людини, пізнання об'єктивної дійсності.

Розглядаючи *друге питання* треба докладно охарактеризувати науковий стиль, його походження, сферу поширення (коло мовців); призначення; загальні ознаки, систему мовних засобів; стилістичні норми; підстилі та жанри реалізації.

Науковий текст – спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження. Особливості наукового тексту: науковий текст обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризуються доцільністю і раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети та завдань; він має раціональний характер, складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки; широке використання понятійного, категоріального апарату науки; текст не ґрунтується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення; його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину.

Мистецтво наукового тексту полягає у тому, щоб не тільки рельєфно відобразити окремі його складові, а й інтегрувати їх у цілісність. Композиційність. Текст має бути чітко структурованим, переділятися на розділи і параграфи. Потрібно прагнути того, щоб кожен розділ був самостійним науковим дослідженням з певної складової загальної проблеми, щоб кожен складову було викладено в тексті, а текст був цілісним, а не фрагментарним. Крім членування тексту на розділи і параграфи, він має деталізований розподіл на значеннєві частини, абзаци і речення. Варто пам'ятати, що надмірне дроблення тексту утруднює його сприйняття, тому абзаци мають бути обґрунтованими і зводитися до викладу однієї думки. Початок і кінець абзців у науковому тексті - це найбільш інформативні місця; інші речення тільки розкривають, деталізують, обґрунтовують, конкретизують головну думку або є сполучними елементами. Під час викладу матеріалу необхідно уникати понять, які не можна тлумачити однозначно. Він має вирізнятися стислістю і ясністю викладу.

Під час опрацювання *третього питання*, акцентується увага на тому, що план – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; «порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція». За допомоги плану узагальнюють і «згортають» інформацію наукового джерела, за ним розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, якого висновку доходить автор тексту. Формулювання пунктів плану має лаконічну і чітку структуру, перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту. Необхідно вміти виокремлювати в тексті головні думки, встановлювати співвідношення між ними і на цій підставі членувати текст, добирати заголовки до розділів.

За структурою план може бути простим і складним. Простий, якщо в ньому зазначені лише основні питання, у пунктах простого плану перелічують основні мікротеми тексту. Складний, якщо поруч з основним є додаткові запитання, пункти складного плану розбивають на підпункти.

Теза – положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести. // Положення, що коротко і чітко формулює основну ідею чого-небудь або провідне завдання, що стоїть перед кимсь. Теза у широкому розумінні - будь-яке твердження, яке стисло викладає ідею, у вузькому розумінні - деякий текст, що формулює сутність, обґрунтовує доказ. Відповідно до мети тези бувають: вторинні; оригінальні. Вторинні тези слугують для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування, їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

Тези мають чітко регламентовану змістово-композиційну структуру, в якій виокремлюють такі складові:

1. Преамбула (1 – 2 тези);
2. Основний тезовий виклад (3–6 тез);
3. Висновкова теза/тези (1–2).

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо.

Під час прочитання та прослуховування тексту (промови, доповіді, виступу) для конспектування звертається увага на опорні (ключові) слова, ті інформаційні центри, що несуть найбільше смислове навантаження (так звані «вузлики на пам'ять»). Вибір ключових моментів залежить від мети та завдань конспектування, власних знань у цій галузі, особистих зацікавлень, можливостей пам'яті тощо. Для конспектування, як і реферування, використовуються такі способи викладу матеріалу: опис, оповідь, міркування. За своїм обсягом конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту.

При відповіді на *четверте питання* варто зацентувати, що покликання – уривок, витяг з якого-небудь тексту, який цитують у викладі матеріалу, з точною назвою джерела й вказівкою на відповідну сторінку. Бібліографічні покликання – це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю.

Під час написання наукової роботи дослідник зобов'язаний оформлювати покликання на кожную цитату, наслідувану думку приклад того чи іншого автора, у якого їх запозичено, ті ідеї чи висновки, на підставі яких розробляють проблеми чи розв'язують завдання, поставлені у статті, монографії тощо. Це дає змогу відшукати потрібний документ і перевірити точність зазначених відомостей, з'ясувати інформацію, обставини, контекст.

Відсутність покликань – підстава говорити про плагіат, а їх наявність визначає етику дослідника. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, викладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати беруть у лапки, наводять у граматичній формі, в якій його подано у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту, без спотворення думки автора. Пропуск слів, речень, абзаців за цитування позначають трьома крапками (...) або крапками в кутових дужках <...>, якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то його опускають;

в) кожную цитату обов'язково супроводжують покликанням на джерело;

г) за непрямого цитування слід максимально точно викладати думку автора, робити відповідні покликання на джерела.

Розібрати приклади оформлення списку літератури згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)

ЗРАЗКИ ВПРАВ

Завдання 1. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого підстилю наукового стилю він належить, укажіть жанр і мовні особливості.

Інформація – це основний об’єкт інформаційного суспільства, і її роль сьогодні важко переоцінити. Обіг інформації в суспільстві дає підстави для висновку про появу нового виду суспільних відносин – інформаційних, що є об’єктом правового регулювання. Це насамперед пов’язано з тим, що серед усієї сукупності суспільних правовідносин пріоритетними та вагомими для визнання світовою спільнотою сьогодні стають інформаційні правовідносини. Вони забезпечують ефективність виконання функцій держави, реалізацію прав і свобод людини та громадянина, інтегрованість політики, економіки та інших сфер життєдіяльності людини.

Інформаційні відносини на сучасному етапі потребують усе більшого правового контролю, що зумовлено не лише динамікою розвитку інформаційних технологій, а й виникненням конфлікту інтересів різноманітних суб’єктів права на інформацію.

У сфері інформаційного права провідні дослідники аналізують питання змісту й ознак поняття «право на інформацію», практичної реалізації суб’єктивних інформаційних прав різними категоріями суб’єктів тощо. У своїх наукових працях зазначені й суміжні питання розкривають такі науковці: Брижко В. М., Демкова М. С., Калюжний Р. А., Колобанов Д. В., Кузенко Л. В., Петров Є. В., Яременко О. І. та інші.

Завдання 2. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого підстилю наукового стилю він належить, укажіть жанр і мовні особливості.

Тема 2. Форма держави

Засвоєння теоретичних положень теми дозволить дати відповідь на такі питання: як формується влада в державах, якими органами вона представлена та який порядок їх утворення, термін повноважень, як вони взаємодіють між собою та населенням, на яких принципах і як територіально побудована державна влада, якими методами вона здійснюється.

2.1 Поняття та елементи форми держави

З метою встановлення існуючого в державі порядку організації та здійснення державної влади, аналізують формально закріплені норми права певної держави або декількох держав, а також дійсний у державі порядок організації та здійснення державної влади. Узагальнення отриманих знань дозволяє вченим здійснити наукову класифікацію держав світу щодо порядку побудови владних відносин у державі.

Отож, поняття форми держави є штучним результатом наукового узагальнення (класифікації) певних держав світу за порядком організації та здійснення державної влади (наприклад, Франції, Китаю тощо).

За відповідним критерієм складовими елементами форми держави традиційно називають: форму державного правління (найстаріший елемент: вченими він став виокремлюватися ще в Стародавній Греції); форму державного устрою (активно вивчається починаючи з XVII–XVIII ст.); форму державно-правового режиму (наукою став виділятися лише на початку XX ст.).

Форма державного правління характеризує формальний (нормативно закріплений) та одночасно дійсний порядок організації та здійснення державної

влади щодо: а) формування посади глави держави та інших вищих органів державної влади; б) побудови структури та взаємодії вищих органів державної влади між собою й народом. За відповідними параметрами виокремлюють дві основні форми державного правління – монархію та республіку.

Завдання 3. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого підстилю наукового стилю він належить, укажіть жанр і мовні особливості.

До Дня науки поспілкувались із заступником директора Інституту біології, хімії та біоресурсів Чернівецького національного університету, завідувачем кафедри загальної хімії та хімічного матеріалознавства доцентом Юрієм Халавкою.

Як працюєте в умовах карантину?

Глобальні наукові дослідження ми не перериваємо, але вони дуже зменшилися. Наші науковці працюють у режимі чергування, проводять невеликі експерименти або ті, що можна автоматизувати. Звісно, не в тих обсягах, як за повноцінного робочого графіка.

Над якими науковими дослідженнями ви працюєте?

Я займаюся розробкою та дослідженням наноматеріалів. У нас зараз є проєкт, який стосується вдосконалення дисплейної техніки. Це системи освітлення, які пов'язані з використанням напівпровідникових наноматеріалів, так званих «квантових точок». Наразі працюємо над тим, щоб робити їх із поширених і не таких токсичних елементів, аби вони були простішими у використанні, утилізації і, зрештою, дешевшими.

Як ви оцінюєте матеріально-технічну базу лабораторій інституту? Чого не вистачає і чи є підтримка від держави?

Ми нещодавно робили опитування серед наших аспірантів і студентів. Вони оцінюють матеріальну базу на тверду «4». Тобто я не бачу серйозної кризи, оскільки у сфери, у яких ми працюємо, багато інвестували. Тому маємо майже повне базове забезпечення. Це ж стосується біологів. Навіть ті самі прилади, які використовують для діагностики коронавірусу. Такого типу прилад є і в нашому інституті, ми використовуємо його для генетичних досліджень. Також сподіваємось і на допомогу новоствореного «Національного фонду досліджень», який почав оголошувати перші конкурси на закупівлю обладнання.

Чи залучають науковців інституту біології, хімії та біоресурсів до проведення досліджень вірусу COVID-19?

У нас мало науковців займалися конкретно вірусологією. Але до досліджень вірусу COVID-19 можна підходити як із хімічної, так і з біологічної точки зору. До нас зверталися колеги, які шукали партнерів для таких досліджень. Наскільки це буде конкретним проєктом, поки що рано говорити. Такі речі можна планувати, коли є можливість працювати повноцінно.

Завдання 4. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого підстилю він належить, укажіть жанр і мовні особливості.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Ця Інструкція визначає порядок організації контролю та профілактики післяопераційних гнійно-запальних інфекцій, спричинених мікроорганізмами, резистентними до дії антимікробних препаратів (далі – АМП), і спрямована на оптимізацію заходів щодо запобігання появі та поширенню в закладах охорони здоров'я (далі – ЗОЗ) резистентних штамів мікроорганізмів.

1.2. Ця Інструкція є обов'язковою для всіх ЗОЗ, у складі яких є відділення хірургічного профілю, усіх форм власності незалежно від їх відомчого підпорядкування.

1.3. Відповідальними за виконання цієї Інструкції в стаціонарі є головний лікар ЗОЗ, а у відділеннях хірургічного профілю – завідувачі відділень.

1.4. Терміни в цій Інструкції вживаються в таких значеннях:

- епідеміологічний нагляд за післяопераційними інфекціями – система моніторингу за епідемічним процесом (бактеріоносійство збудників інфекцій, захворюваність, летальність), факторами й умовами, що впливають на їх виникнення, розповсюдження, аналіз та узагальнення наявної інформації для розробки профілактичних і протиепідемічних заходів;

- імплантат – чужорідне тіло (протез серцевого клапана, біотрансплантат судини, штучне серце, протез голівки стегна тощо), яке імплантується в організм хірургічним шляхом;

- інфекційний контроль – комплекс організаційних, профілактичних і протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню внутрішньолікарняних інфекцій (у тому числі, післяопераційних), що базується на результатах епідеміологічної діагностики.

Завдання 5. Визначте підстиль текстів. Аргументуйте свої висновки. Для цього проаналізуйте фрагменти текстів за параметрами: мета тексту; адресат, його рівень знань і його очікування, інтереси; автор і його позиція стосовно адресата; мовні особливості стилю.

- ✓ Із шести запропонованих на вибір каналів пошуку [працівників] у середньому компанія використовує приблизно три (2,9) канали. Найбільш популярний пошук через інтернет і через соціальні мережі (використовуються 3/4 компаній). Трохи більше половини компаній удаються до пошуку через ЗМІ, біля третини використовують спеціалізованих посередників (державну службу зайнятості й приватні рекрутингові компанії). До навчальних закладів звертається тільки кожна шоста організація. Несподіваним результатом стало те, що фінансові обмеження (витрати пошуку) істотно не впливають на використання каналів пошуку працівників.
- ✓ Минув час, і на зміну грецькій цивілізації прийшла римська. У латині існує слово «mansepts» – підприємець. Спочатку так називався відкупник державних доходів. У Давньому Римі «manсіріум» означало право власності. Але ось що характерно: ми знову стикаємось із «двозначністю» слова. Мансіріум означало, з одного боку, необмежену владу, а з іншого – її повну відсутність, безправний статус раба. Чому це стало можливим? Річ у тому, що мансіріо означає «передавати у власність», купувати що-небудь

(або навіть кого-небудь). Раби в Римі були частиною майна, власністю рабовласника. Їх можна було купувати або передавати у власність (наслідувати).

- ✓ Минулий рік виявився не дуже вдалим для економіки країни. І хоча міністр стверджує, що вітчизняна промисловість показала непогані результати, попри непросту світову кон'юнктуру, промислове виробництво наприкінці року продемонструвало уповільнення. Позитивна тенденція відзначається практично в усіх галузях. Проте якщо порівнювати ці дані з цифрами 2020 року, то спостерігається уповільнення темпів зростання економіки. Чи отримають нерадісні тенденції розвиток у році, що почався? У 2021 році збільшення бюджетних витрат буде обмежено, і на тлі відсутності істотних експортних надходжень підвищення доходів населення також не вийде за досить низькі показники. Як наслідок, споживання навряд чи стане локомотивом зростання.

Завдання 6. Розділіть наведені фрагменти на групи, де позиція автора виражена: а) суб'єктивно й відкрито, від першої особи; б) безособово, за допомогою модальних слів; в) приховано, за допомогою пасивних конструкцій. Переформулюйте пропозиції, використовуючи інший спосіб вираження авторської позиції.

- ✓ Отже, тепер ми визначили, кого називаємо працівниками інтелектуальної праці... Які специфічні виклики представляє ця група персоналу для управлінців? Щоб відповісти на це запитання, важливо пам'ятати, що ключовими компетентностями цих співробітників є знання, уміння застосовувати їх в конкретній ситуації.
- ✓ Як було продемонстровано, ефективність використання знань і конкурентоспроможність організації в сучасній економіці знань [Romer, Kurtzman, 2004] значною мірою залежать від доброї волі й особистої зацікавленості співробітника.
- ✓ На нашу думку, це питання представляє високу значущість із точки зору не лише теорії, але й практики.
- ✓ За результатами проведеного аналізу літератури в межах нашого дослідження ми сформулювали таку гіпотезу.
- ✓ Як інструмент збирання інформації ми використали анонімне анкетування інтелектуальних співробітників компаній. Нами була розроблена низка запитань, присвячених мотивам, пов'язаним із трудовою діяльністю.
- ✓ Коротко зупинимося на трьох видах теоретичних робіт щодо захисту прав на інтелектуальну власність, формулювання яких допоможе окреслити завдання цієї статті.

Завдання 7. Вставте на місці квадратних дужок слова й вирази, що вказують на авторську точку зору. Після цього викладіть самостійно й скорочено зміст фрагмента, дотримуючись норм наукового стилю.

Слова й вирази, що вказують на точку зору автора: на нашу думку; представляється; варто визначити; важливо вказати; є усі підстави вважати; ми

вважаємо; думається; можна зробити висновок; таким чином; отже; у результаті; з цього випливає, вочевидь, поза сумнівом тощо.

- ✓ [...] кооперація є джерелом розвитку мережі: спочатку підприємство-ініціатор формує оболонку електронного майданчика, потім об'єднує на ній організаторів закупівель (підприємців, підприємства), заохочує покупців, розвиває мережу центрів у районному центрі й великих містах.
- ✓ [...] перехід підприємства до мережевої форми роботи обумовлений сукупністю таких переваг для учасників: наявність автономії та дія особливих стосунків серед усіх суб'єктів мережі.
- ✓ [...] мережева взаємодія «спільні покупки» повністю відповідає принципам для підприємницьких мереж, які визначили Дж. Липнек і Дж. Стэмпе: єдина мета, незалежні члени, добровільний зв'язок, наявність декількох лідерів, інтегровані рівні.
- ✓ [...] усе це сприяє зміцненню ресурсної бази, досягненню нових ринкових позицій, підвищенню економічної й управлінської ефективності, а найголовніше – мережева взаємодія формується на добровільних засадах.

Завдання 8. Який із текстів належить науковій, а який – офіційно-діловій сфері? Аргументуйте відповідь, виходячи зі змісту, мети, позиції автора й стилю. Випишіть лексику, що характеризує стиль і завдання кожного з текстів.

- ✓ Емпірична оцінка рівня захисту прав на інтелектуальну власність пов'язана з низкою проблем, багато в чому поєднаних із відсутністю набору індикаторів, які дозволили б коректно провести оцінку. Саме поняття захисту (чи рівня захисту) інтелектуальної власності можна представити двозначним. З одного боку, якщо йдеться про захист прав, то необхідно говорити про оцінку якості й повноти законодавчої бази в цій сфері, її відповідності міжнародним нормам і правилам, а також рівні її інтеграції в економічну систему країни, тобто про те, наскільки наявна законодавча база дозволяє ефективно використати права власності в економіці. З іншого боку, законодавча база не забезпечує (не гарантує) захист прав, вона лише створює основу для її реалізації.
- ✓ Право на отримання патенту на винахід, корисну модель або промисловий зразок, створені працівником (автором) у зв'язку з виконанням ним своїх трудових обов'язків, належить роботодавцю. Якщо роботодавець протягом чотирьох місяців не подасть заявку на видачу патенту на цей винахід до органу виконавчої влади з інтелектуальної власності, не передає право на одержання патенту іншій особі й не повідомить працівникові (автору) про збереження інформації, право на отримання патенту на такий винахід належить працівникові (автору).

ТЕМИ ДЛЯ УСНОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Назвіть «студентські» наукові жанри.
2. Які методи логічної побудови доречно використовувати в науковому тексті?

3. Охарактеризуйте, як реалізується ясність як ознака наукового тексту?
4. Проаналізуйте правила виразності й читабельності наукового тексту.
5. Яку роль виконує заголовок у науковому тексті?

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів
2. Текст як форма реалізації професійної діяльності
3. Різниця між усною та писемною формою наукового стилю
4. Тема та мікротема наукового тексту
5. Структурно-логічна організація наукового тексту
6. Загальноприйняте й індивідуальне в науковому стилі.
7. Позиція автора в текстах наукового стилю.
8. Історія наукового стилю в українських землях
9. Роль і функції наукової інформації.

Перевірка самостійної роботи

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підбиття підсумків, оцінювання участі здобувачів вищої освіти у практичному занятті, надання завдань для самостійної роботи.

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

ЛІТЕРАТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. НОРМАТИВНА

1. ДСТУ 3966–2009 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Типова інструкція з діловодства в органах виконавчої влади від 17.01.2018.
2. ДСТУ 4163-2020. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів. Київ, 2020.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Київ, 2019.
4. Інструкція з оформлення документів у системі МВС України. / Наказ МВС України 25.07.2012 № 650. Київ, 2012.
5. Конституція України станом на 2021 р.
6. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» від 18.06.2015 № 1000/5.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання документування управлінської діяльності» від 17 січня 2018 р. № 55. Київ,

2018.

2. ОСНОВНА

1. Голопич І. М. Генеза правничих термінів сучасної української терміносистеми. *Сучасні проблеми соціально-гуманітарних наук*. Харків : ХНУВС, 2017. С. 18–20.
2. Голопич І. М. Граматичні труднощі перекладу юридичних текстів. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VIII Міжнар. наук. практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) МВС України, ХНУВС; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 219–222.
3. Голопич І. М. Застосування правоохоронцями методу «Сторітелінг» у профілактичних бесідах із підлітками. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Cambridge, October 29, 2021). Cambridge-Vinnitsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. P. 49–50.
4. Голопич І. М. Етика професійного спілкування правоохоронця. *19-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектроника и молодежь в XXI веке»*. Сб. матеріалів форуму. Т.11. Харків: ХНУРЕ, 2015. С. 83-85.
5. Голопич І. М. Культура мовлення правоохоронця. *22-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектроника та молодь у XXI столітті»*. Зб. матеріалів форуму. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2018. С. 28 – 29.
6. Єльнікова Н. І. Аспекти вивчення кібербулінгу у сучасних наукових розвідках. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина III): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 09–10 листопада 2020 року. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 44–46.
7. Єльнікова Н.І. Лексико-семантичні особливості юридичної термінології *Сучасні проблеми соціально гуманітарних наук*, (Харків, 2 червня 2017 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : ХНУВС, 2017. С. 24-27.
8. Єльнікова Н. І. Лінгвістичні аспекти вивчення мовленнєвої агресії в українськомовному медіапросторі. Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30 вересня – 1 жовтня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 116–120.
9. Єльнікова Н. І. Медіатекст як об'єкт лінгвістичних досліджень. 22-й Міжнародний молодіжний форум «Радиоелектроника та молодь у XXI столітті». Зб. матеріалів форуму. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2018. С. 33–34.
10. Єльнікова Н. І. Мобінг як вияв девіантної комунікації: лінгвістичний аспект. «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної

України у світовій геополітиці», 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 115–117.

11. Сльнікова Н. І. Мова як відображення соціальних змін у суспільстві. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Матеріали II Всеукраїнської конференції. 2019. С. 40–42.

12. Сльнікова Н. І. Мовлення молоді як лінгвістичний феномен. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 13-14 липня 2020 року. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 54–55.

13. Сльнікова Н. І. Мовний аспект комунікації в українських версіях соціальних мереж. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 43–46.

14. Сльнікова Н. І. Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фіз. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 298–301.

15. Сльнікова Н. І. Просторічна лексика у системі сучасної української мови / XI Міжнародна науково-практична конференція «Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу». Зб. матеріалів конференції. Т. 11. Харків : ХНУРЕ, 2019. С. 47–48.

16. Сльнікова Н. І. Семантичні особливості жаргонних номінацій людини / Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листопада 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 305–307.

17. Сльнікова Н. І. Соціолінгвістичні особливості функціонування молодіжного сленгу у курсантському середовищі. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 169–171.

18. Сльнікова Н. І. Стійкі мовні одиниці в усному професійному мовленні правоохоронців. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 191–193.

19. Сльнікова Н.І. Структурний аналіз юридичних термінів у сучасній українській літературній мові. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Харків, 18 листоп. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.

Харків: ХНУВС, 2016. С. 79-82.

20. Єльнікова Н. І. Теоретичні засади вивчення девіантної комунікації. «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика». Т. 32. № 4, 2021. С. 18–24.

21. Єльнікова Н. І. Типові помилки у мовленні правоохоронців. Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.)] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 391–393.

22. Єльнікова Н. І. Тролінг в українськомовних медіа: лінгвістичний аспект. Південний архів (філологічні науки). № 87. 2021. С. 16–20.

23. Єльнікова Н. І. Тролінг як амбівалентне явище в інтернет-комунікації курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, ХНУВС. Харків. 2021. С. 282–284.

24. Єльнікова Н. І. Формування мовної компетенції у майбутніх правоохоронців при викладанні навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування». Мовна підготовка поліцейських: традиції, перспективи та зарубіжний досвід: Матеріали Міжнародного круглого столу з нагоди 100-річчя Одеського державного університету внутрішніх справ (04 серпня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 35–39.

25. Єльнікова Н. І. Формування та розвиток орфоепічної компетенції в майбутніх працівників правоохоронних органів. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16 – 18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 743–746.

26. Єльнікова Н. І. Фразеологія у професійному мовленні правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. С. 305–307.

27. Єльнікова Н. І. Частотність уживання фемінітивів в апараті МВС. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 261–263.

28. Єльнікова Н. І., Ісаєва О. В. Аббревіація в мовленні курсантів-правоохоронців. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 9 груд.

2022 р.). Вінниця, 2022. С. 218–219.

29. Культура усного фахового спілкування правоохоронця: навчальний посібник / уклад. Єльнікова Н. І., Голопич І. М. Харків. ХНУВС. 2021. 292 с.

30. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (мовні норми): методичні рекомендації

/Упор.: Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків : ХНУВС, 2016. 44 с.

31. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (документи): методичні рекомендації

/Упор.: Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків : ХНУВС, 2017. 69 с.

32. Навчально-методичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Термінологія. Науковий стиль) / Н. І. Єльнікова, І. М. Голопич, Д. В. Полтавська. Харків : ХНУВС, 2018. 45 с.

33. Оверчук О.Б. Культура мовлення як складова професійної культури поліцейського. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. С. 234-236.

34. Перцева В.А. Особливості веб-комунікативного мовного акту. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 6 грудня 2019 р.). Харків, ХНУВС. 2019. С. 238-239.

35. Перцева В.А. Способи реалізації суб'єктивності в науковому тексті. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.): Збірник тез доповідей. Харків : ХНУВС. С. 353-355.

36. Перцева В.А., Шкуропатська Д.В. Мовна компетенція майбутнього юриста // Україна на шляху державотворення: історія та сучасність: Всеукраїнська НПК, 26 травня 2016 р. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 263-264.

37. Українська мова професійного спрямування (мовні норми): навчальний посібник. / Н.І. Єльнікова, І.М. Голопич, Д.В. Полтавська. Харків : ХНУВС, 2019. 182 с.

38. Мовні особливості ділових паперів / Єльнікова Н.І., Голопич І.М., Оверчук О.Б. Харків : ХНУВС, 2020. 172 с.

39. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. Право і безпека. Т. 88. № 1. ХНУВС, 2023. С. 88–98.

40. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним

спрямуванням. Підручник. 4-те видання. Київ : Алерта, 2014. 696 с.

3. ДОДАТКОВА

1. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів, 2017. 420 с. Режим доступу : https://chtyvo.org.ua/authors/Bereza_Taras/Harna_mova_odnym_slovom_slovyk_vyshukanoi_ukrainskoi_movy/
2. Єщенко Т. А. Теорія і практика професійної комунікації. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. 65 с. Режим доступу : https://resource.odmu.edu.ua/chair/download/90813/ftl67Mvh7rUvXeSzSr52g/%D0%95%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20teoriya_i_praktyka_profesiynoyi_%20komunikatsiyi_1_kurs_farm_denna_forma_navchannya.pdf
3. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с. Режим доступу : https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Praktykum-z-ukr.movy.pdf
4. Остапченко О. Українська мова в грі: Проблемні завдання, конкурси, змагання, цікаві факти, тести, квести. К, 2018. 224 с. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27069/1/Ostapchenko_Ukrainska_mova_v_hr_i.PDF
5. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навчальний посібник / О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, Л. М. Сідак та ін. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с. Режим доступу : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2014/NP_93.pdf
6. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей освітньокваліфікаційного рівня «бакалавр» / НТУУ «КПІ» ; уклад. Ю. Л. Бондаренко. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 152 с. Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/8146>
7. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник / В. Ю. Підгурська, І. В. Голубовська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с. Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/33841/1/Pidgurska.pdf>
8. [Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції : навчальний посібник. Дніпро : Вид. «Інновація», 2019. 114 с.](#)
9. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2023. 536 с. Режим доступу : https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Shevchuk_Ukr_mova_prof_spryamuv_23_Zmist.pdf

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Волощак М. Неправильно – правильно. Довідник з українського

слововживання: За матеріалами засобів масової інформації. Режим доступу: <http://nepravylno-pravylno.wikidot.com/>

2. Експрес-уроки української мови Олександра Авраменка. Режим доступу: <https://ippo.kubg.edu.ua/ekspres-uroky>

3. Іваніна Т. В. Теорія та практика перекладу: Навчальний посібник для студентів четвертого курсу всіх форм навчання спеціальності «Мова та література». Запоріжжя, 2010. 32 с. Режим доступу: [Скачать Теорія та практика перекладу \[DOC\] - Все для студента \(twirpx.com\)](#)

4. Лінгвістичний портал. Режим доступу: www.mova.info

5. Мережева спільнота «СЛОВОВІР». Режим доступу: <https://slovotvir.org.ua/>

6. Офіційний сайт української мови. Режим доступу: <http://ukrainskamova.at.ua/>

7. Портал української мови та культури Словник.ua. Режим доступу: <https://slovnyk.ua/>

8. Словник скорочень української мови. Режим доступу: <https://abbrs.info/>

9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

10. Тренажер з правопису української мови. Режим доступу: <https://webpen.com.ua/>

11. Український правопис. Режим доступу: <https://2019.pravopys.net/>

12. Українське ділове мовлення. Режим доступу: <http://www.dilovamova.com>.

13. Школа української мови Івана Ющука. Режим доступу: <https://ushchuk.wordpress.com/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B7-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8/>